TANRILARIN GİZEMİ

Başörtüsü, Sünnet, Domuz eti, Nevruz...

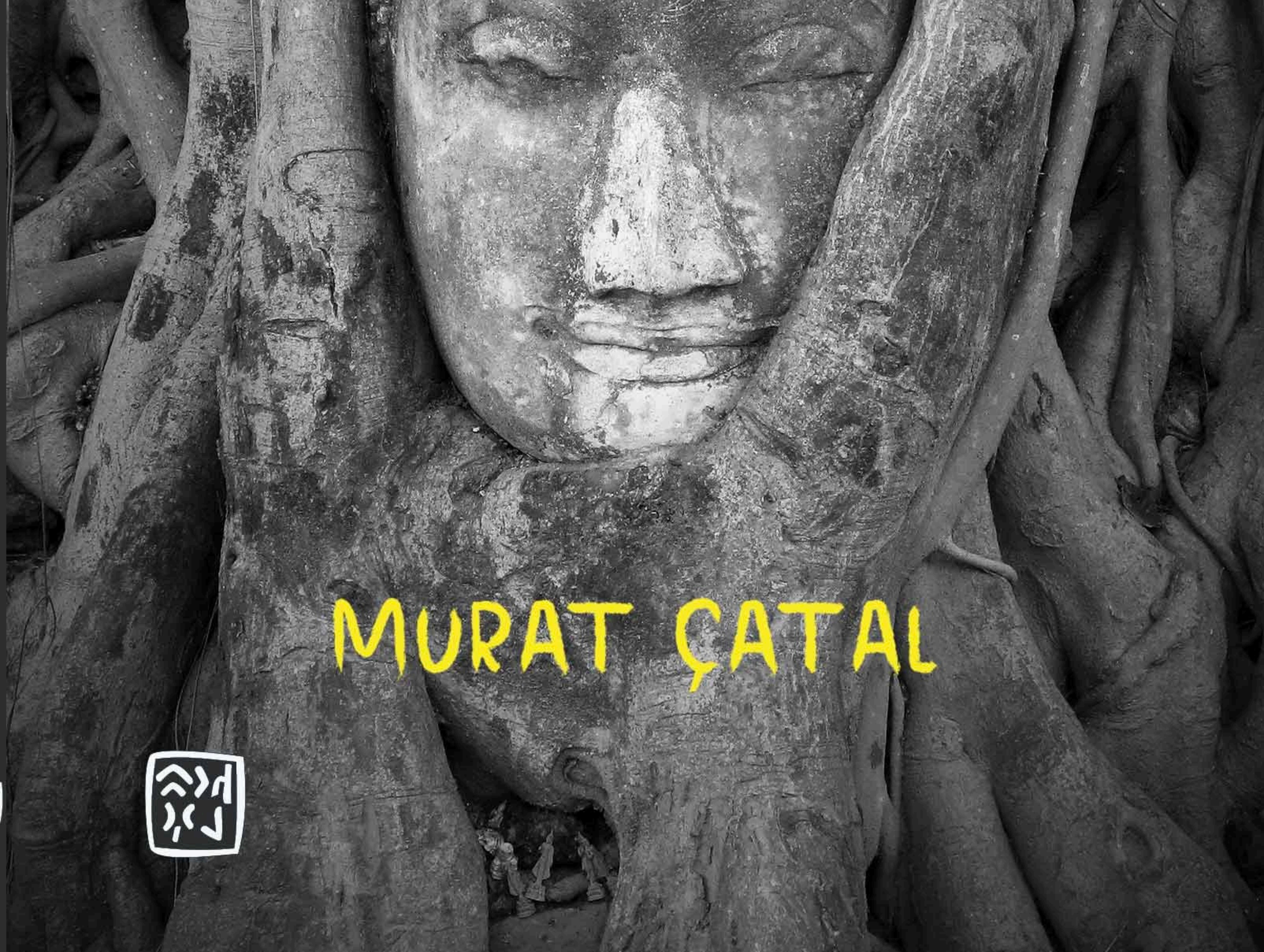

MURAT ÇATAL

TANRILARIN GİZEMİ

MURAT ÇATAL

Kutlu Yayınevi

İstanbul - 2022

KUTLU YAYINEVİ

göksel sözcükleriñ yayıncısı

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
yayıncı belgesi: 50661

bétik: 1027

Yazar:	**Murat ÇATAL**
Editör:	**Aleyna ULUÇ**
Dizer:	**Aliye AYBÜKE**
Kapak tasarımcısı:	**Deniz ÇATICI**

1. baskı: Haziran, 2022 – İstanbul

ISBN: 978-625-8389-27-2

© Murat ÇATAL
Tüm içerik yazarının sorumluluğundadır. Yayınevi yalnızca basım, dağıtım ve satış işlemlerinden yükümlüdür.

KUTLU YAYINEVİ – göksel sözcükleriñ yayıncısı
Kartaltepe Mahallesi, Atakan Sokağı, No: 3/A
Sefaköy, Küçükçekmece - İSTANBUL
İletişim: 0850 241 76 34, istek@kutluyayinevi.com

Akoğul Basımevi: 46841
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven iş Merkezi No: 83/2B - 378
Zeytinburnu - İstanbul

TANRILARIN GİZEMİ

MURAT ÇATAL

Murat Çatal

1970 Tarsus'ta doğup büyüyen, askerlik hizmeti sonrası Almanya'ya yerleşip orada yaşamaya devam eden, evli ve iki erkek çocuk babası. Türkçe ve Almanca biliyor.

Teşekkür

Bu kitabı yazım sürecinde ara sıra kahrımı çekmek zorunda kalan sevgili eşim Aslı ve sevgili iş arkadaşım İlknur Kosulu'ya, oğullarım Deniz ve Benjamin'e, çalışma masamın yapımında emeği olan sevgili arkadaşım dostum Murat Gürgen'e ve Christian'a, yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Bülent ve sevgili eşi Berna'ya ve Gökhan Gizer'e, birikimlerimi bir kitap haline getirmem için beni kitap yazmaya teşvik eden bütün dostlarıma ve ayrıca kitabın baştan sona ermesinde emeği geçen Kutlu yayınevine yürekten teşekkür eder, sevgilerimi belirtirim.

İÇİNDEKİLER

Murat Çatal 5

Teşekkür 6

Sunuş 8

Osiris İsis 13

Sümer Mitolojisi 22

Tammuz 24

İnanna 30

Marduk 37

Baal 45

Kibele 50

Attis 60

Adonis 64

Afrodit 66

Romalı Magna 72

Nevruz-Akuti 77

Kurban 94

Domuz Neden Haramdır 111

Sünnet 121

Noel Ağacı 126

Başörtüsü 132

Sonuç 139

Kaynakça 141

Sunuş

Kendi ülkemizin de içinde bulunduğu, insanoğlunun beşiği dediğimiz Anadolu'muz öylesine zengin bir kültüre sahiptir ki... Hani derler ya derya deniz diye, işte Anadolu'nun öylesine kozmopolit bir halk kültürü geçmişi vardır.

Anadolu, fazlaca medeniyete ev sahipliği yaptığı için birçok tanrının ve onlara uygulanan ritüellerin ilham kaynağı olmuştur. Bu tanrılara uygulanan ve günümüze kadar gelen birçok gelenek mevcuttur. Bu ritüellerin kökenini sizlerle paylaşmak istiyorum. Anlatılan mitlerin, hikayelerinin birçok değişik versiyonları bulunduğundan sizlere içlerinden en bilindik olanlarını yalın bir şekilde, orijinal halinden uzaklaşmadan anlatmaya çalışacağım. Tanrıların gittikleri her yerde mitleri ve adları değişime uğrasa da fonksiyonlarının değişmediğini görüyoruz.[1]

Örneğin deniz tacirlerinin, güzellik ilahesi Afrodit kültünü, Kıbrıs'tan Yunanistan'a taşıdıkları bilinir.[2] Tanrı ve tanrıçaları anlatırken üzerinde en çok durmak istediğim aslında onlara uygulanan ritüellerdir. Bundan binlerce yıl hatta yüzlerce bin yıl geriye gidersek insanların ilkel bir yaşam içinde olduğu süreçte gelişen doğa olayları, afetler, ölüm ve hastalık, bazen de günlerce yiyecek aramak zorunda kaldıkları son buzul çağı, hayatı neredeyse yaşanması imkansız hale getir-

[1] Gürbey, H. *(2016). Kızılbaşlık kökeni ve felsefesi. Peri yayınları. s. 33*
[2] Torrey, E. F. *Beynin evrimi ve tanrıların ortaya çıkışı (E. Aktaş, Çev.; 1. baskı). (2018). Paloma yayınevi. s. 231*

miştir. Ayrıca o zamanlar insan beyninin yeterince gelişmemiş, yeterince tecrübe kazanmamış olduğunu da göz önünde bulunduracak olursak yaşanan onca olaya sağlıklı bir anlam verilememesinden daha doğal bir şey olduğunu sanmıyorum.

İnsanlar neden hastalanıp ölüyorlardı? Onca doğal afetlerin birer açıklaması olması gerekmez miydi? Bunları yapanlar acaba kimlerdi? Bunca olan bitenlerin birer izahatı olmalıydı. Dünyanın yakından tanıdığı ünlü fizikçi Reeves, Alman şair Hölderlin'den alıntı yaparak, kitabının adını da verdiği cümlede şöyle demişti: "Tehlikenin doğduğu yerde kurtarıcı da doğar"[3]. Evet kimdi, kimlerdi bu kurtarıcılar ve neredeydiler?

Bundan yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce yaşamış olan, bizim Trakya doğumlu Yunanlı filozof Demokritos şöyle diyordu, ''her şey rastlantı sonucu ve zorunluluktan meydana gelir''[4]Gerçekten de bütün bu olanlar, tabiat ananın bizlere sunduğu birer tesadüfler ve zorunluluklar zinciri miydi? Yazılı tarihin başlangıcı olarak bildiğimiz Sümerlerden başlayarak tanrı ritüellerinin Mısır, Mezopotamya, Suriye, Anadolu; sonrasında Yunanistan ve Roma'ya kadar nasıl dilden dile değişime uğrayarak yayıldığını göreceğiz.

[3] Reeves, H. *(2016). Tehlikenin olduğu yerde kurtarıcı da doğar (A. Derman, Çev.). Yapı kredi yayınları. s. 11*
[4] Reeves, H. *(2016). Tehlikenin olduğu yerde kurtarıcı da doğar (A. Derman, Çev.). Yapı kredi yayınları. s. 105*

Aslında Sümerler ve Mısır'ın çok tanrılı medeniyetleri var olana dek Anadolu, onlardan üç dört bin yıl evvel tek tanrıça inançlı bir medeniyetti. Hititlerin askeri yönetimi Anadolu halklarını bir araya toplayarak, Anadolu'daki diğer tanrıları da içine alarak ana tanrıça önderliğinde bir araya getirdi.[5]

Konulara başlamadan önce şunu belirtmek istiyorum. İnsanlar tarafından gerçek sanılan o kadar çok yanlış var ki bu konuda kitap yazılmaya kalkışılsa inanın kütüphanelere sığmayacaktır. İnsanlar anılarını, hele hele çok eskimiş olan anılarını, bir filmi seyreder gibi geriye sardırıp gözünün önünde canlandıramazlar. Hafızamız yaşanılmış anıların bazı bölümlerini silebilir ve ayriyeten ilaveler de yapabilir. Sonuç olarak hafızamız olayları tamamen, ister istemez bazen çarpıtıp uydurabildiğinden, gerçek mi hayal mi birbirinden ayırt etmesi oldukça karmaşık bir durumdur.[6] Bu konuda nörobilimcilerin yeterince açıklaması vardır.

Buna sevgili Ali Haydar Hoca'nın da yer aldığı bir eserden alıntı yaparak örnek vermek istiyorum. Adamın biri imama sormuş, hocam ben bir laf duydum, Hz. İsmail kızı Meryem'i Allah'a kurban etmek üzereyken yukarıdan Azrail elinde bir keçi getirip, al bu keçiyi kurban et demiş. Bunlar doğru mu diye sorunca, imam şöyle bir bakmış, ben bunun neresini düzelteyim demiş.[7] Evet, bunca yanlışın neresini

[5] Olgunlu, C. A. *(2010). Ana tanrıça'dan Mevlana'ya. (8. Baskı). Karakutu yayınları. s. 21*
[6] Shermer M. *(2007). İnsanlar neden saçma şeylere inanır. Altın Bilek Yayınları. s. 199*
[7] Avcı, H. A., Orman, R. A., & Olur, H. F. *(2019). Pir sultan Abdal gerçeği. Barış kitap basım yayın. s. 292*

düzeltelim ama ne kadar gerçeği su yüzüne çıkarırsak bir o kadar da yanlışın üstünü örtmüş oluruz.

Bir dini oluşturan en temel olgu taşlarından biri olan ritüeller, inançların içinde çok önemli bir yer tutmaktadır hatta ritüelsiz bir inanç veya dinin olması neredeyse imkansız bir şeydir. Hangi inanıştan olursa olsun dünya geneline baktığımızda insanların yaklaşık olarak yüzde seksen civarının bir dine mensup olduğu bilinmektedir. Din, hayatımızın neredeyse her alanına girmiş bulunmaktadır[8]. Buna en iyi örnek en eğitimsizinden tutun da en entelektüeline kadar her kesimden inançlı insanların olduğunu görmemizdir.

Gelin şimdi hep birlikte neler olmuş bir bakalım...

[8] Tiger, L., & McGuire, M. *(2014). Tanrı beyni. (A. S. Toksoy, Çev.; 2. baskı). Alfa Basım Yayım. s. 20*

Osiris İsis

Mısır medeniyetinin krallarını saymakla bitiremeyiz ama burada dünya tarihinde kendine önemli bir yer edinmiş Osiris ve İsis'ten bahsedeceğim.

Osiris, İsis ve Set yeryüzü tanrısı ile gökyüzü tanrıçasının çocuklarıdır. İyilik tanrıçası olan Osiris ile İsis kardeşler aynı zamanda eşlerdir ve Horus adında bir oğulları vardır. Set ise kardeşlerinin aksine kötülüğün tanrısıdır.

İsis kocasının kral olmasını isterken Set de kendisinin olmasını istemekte ve bu istek doğrultusunda boş durmamaktadır.

İsis bir gün bir plan kurar ve kral Ra uyurken onun tükürüğünü bir şeyle karıştırarak bir yılan yaratır. Ra uykudayken yılan onu sokup zehirler. İsis, bir türlü iyileşmek bilmeyen kral Ra'ya "Gizli adını bana söylersen seni iyi ederim." der. Ra teklifi kabul edip gizli adını söyleyince İsis, bütün gücü eline geçirir. Kral Ra'yı tahtından çekilmesine zorlayıp kocası Osiris'i tanrı kral yapar. Set bu durumu bir türlü hazmedemeyip kardeşi Osiris'in tahtını elinden nasıl alacağının planlarını kurar.

Domuz başlıklı Set, büyük bir yemek daveti vererek herkesi konağına çağırtır. Planı doğrultusunda kardeşi Osiris'in içine tam sığacağı bir sepet yaptırır. Davetlilere sepetin içine sığabilene ödülünün olacağı söyler. Herkes sepetin içine gir-

meyi dener ama kimse içine tam olarak sığamaz. Sıra kardeşi Osiris'e gelir ve Osiris sepetin içine girer girmez Set, sepetin üzerini kapattırıp kurşun ya da zift döktürtüp Nil nehrine attırır.[9] Piramit metinlerinde bu yüzden Osiris için ''boğulmuş kişi'' yazar.[10]

Sandık bir zaman sonra bir yerde karaya vurur ve oracıkta bir ağacın içine girer. Söylencelerin birinde, ağacın içindeki sandığı bir yaban domuzu fark ederek burnunun ucuyla eşeleyerek çıkartır. Başka bir söylenceye göre ise sandık yüzerek denize ulaşır. Mart ayının on yedinci günüdür ve tanrıça İsis, tuttuğu matemin içinden bir türlü çıkamayıp devamlı Osiris'in vücudunu arayıp dururken, Suriye sahilinin Byblos kentinde bulur.

Bir erica ağacının içine giren sandık, kentin kralı tarafından beğenilir ve kesilip saraya getirilir. İsis, kraldan ağacın içindeki sandığı isteyerek alır ve yola koyulur. Oğlu Horus'un yanına giderken yolda sandığı kaybeder. Yaban domuzu avlayan yanardağ tanrısı Typhon tarafından bulunan Osiris'in cesedi 14 parçaya ayrılarak etrafa serpilir.[11]

Söylenceler çok çeşitli ve karışık olduğundan tekrar konuya dönelim.

---

[9] *http://informadik.blogspot.com/2017/09/ana-tanrica-kybele.html?m=1*
[10] Hooke, H. S. *Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.; 4. baskı). (2002). İmge Kitabevi. s. 82*
[11] Frazer, G. J. *Altın dal dinin ve folklorun kökeni 1. (Doğan, H. M, Çev.; 2. baskı). (2004). Payel yayınevi. ss. 289-290*

İsis tabutu arayıp bulur ve ülkesine geri dönerek büyüsüyle yeniden hayata döndürmeye çalışır. Osiris'in cesedini, oğlu Horus ve kardeşi Set ile olan taht kavgaları yüzünden 14 parçaya bölünüp Mısır'ın her yanına dağıtıldığı da değişik kaynaklarda geçmektedir. Set'in eşi olan Neftis Osiris'in penisini balık yuttuğundan bulamaz ama diğer parçaların hepsi bulunur. Neftis, nasıl olduysa Osiris'ten bir erkek çocuğu peydahlar, adı da Anubis'tir.[12] İsiris, oğluyla birlikte kaybolan penisin yerine tahtadan bir penis yapıp koyarak mumyalama işine koyulur.[13] Sanırım bu söylenceden Mısır krallarını öldükten sonra neden mumyaladıklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

Mısır krallarının, Osiris gibi tekrar dirileceğine inanmış olacaklar ki mumya geleneği Mısır hanedanında süreğen hale gelmiştir. Taht kavgalarından galip ayrılan Osiris'in oğlu Horus, babasının intikamını Set'ten alarak babasının taht koltuğuna oturmuş bulunuyor.

Bir şeye açıklık getirmek istiyorum. Eski çağlarda kral ailelerinin tahtlarına kesinlikle yabancı birilerinin oturmalarını istemezlerdi, bundan dolayıdır ki kardeşlerin birbirleriyle evlenmeleri gayet normaldi. Bu gelenek sadece Mısır'a ait değil, dünyanın diğer uygarlıklarında da bu tür ensest evlilikler mevcuttur.

---

[12] *http://informadik.blogspot.com/2017/09/ana-tanrica-kybele.html?m=1*
[13] Wilkinson, P. *(2010). Efsaneler ve Mitler. (E. Laşke, Çev.). Alfa Yayınları. s. 240*

Buradan çıkan sonuç, mitolojinin içinde yatan bir siyasi çekişmenin içerisindeki kardeşlerin taht kavgalarıdır.[14]

Bu arada Osiris için erken Mısır kraliyet hanedanı içinde Osiris adına rastlanmadığı ancak sonraki dönemlerde dolaylı olarak isminin öğrenildiği bilgisini de eklemek isterim.[15]

Kadınların 28 Ekim'de, İsis'in Osiris'i aramasına ve vücudunun paramparça edilmesine yas tuttukları, bu geleneğin birçok imparatorlukta görüldüğü, çocuk mezarlarına Osiris adının verildiği biliniyor.[16]

Mısır ve Babil insanlarının tanrı bilinci, birbirinden çok farklıdır. Mısır coğrafyasında ölüme devamlı bir çare arayıp durmuşlardır. Ölümden sonra ruhların yerin altına girdiği, sonra tekrardan bedenin içine gireceği inancıyla İsis ve Osiris'te olduğu gibi gösterişli mezarlar inşa ederek mumyalama geleneğini sürdürmüşlerdir.

Sami halkının Mısır'ı istila etmesiyle birlikte dinsel bağnazlık, ülkenin gelişmesinin önüne geçmiş ama uygarlığın Filistin ile Suriye topraklarına, oradan da Mezopotomya'da tanınmasına yol açmıştır.

---

[14] Hooke, H. S. *Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.; 4. baskı). (2002). imge Kitabevi. ss. 82-84*
[15] Bellah, N. R. *(2017). İnsan evriminde din. (M. Tuncay, Çev.). İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları. s. 270*
[16] Duby, G., & Perrot, M. *(Eds.). (Bölüm, Ed. G. S. Pantel.). (A. Fethi, Çev.; 1. Cilt). (2005). Kadınların tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları. s. 307*

Mezopotamya, Babil ve Mısır karşılaştırıldığında Babil'in askerî açıdan daha modern ve güçlü bir yapısının olduğu görülüyor. Sümerliler tarafından bulunan çivi yazısı bunun en güzel kanıtıdır. Her ne kadar kültürlerini Mezopotamya'ya tanıtmış olsalar da Babil'in tanrısı Marduk, diğer tanrıları alaşağı ederek en sevilen tanrı haline gelmeyi başarmıştır.[17]

Mısır'da bir dua şekli dikkatimi çekti. Antik Mısır bilimi uzmanı Alman Lepsius, 175 bölümden oluşan yazılı metne Ölüler Kitabı adını vermiş. Ruhun bu dünyadan ahirete göçü sırasında ve dünyaya geri dönüş esnasında karşılaşılabileceği kötülük ve zorluklarla nasıl baş edebileceği hakkında bilgiler içeren, dualarla dolu bir kitap. Tanrı Thoth'un, ahirette güvenli bir yer için ve dünyaya geri gelmek için nasıl dua ettiği ile ilgili olan bölümü olduğu gibi aktarıyorum:

''(Osiris) (1) Yazıcı Ani dua ediyor: Şükür olsun sana, Osiris Boğa (genellikle kendisi böyle temsil edilirdi). Ey Amentet (öte alem) ebedi kral beni susturmak için burada. Ben senin için savaşan, kutsal kitaptaki büyük tanrı Thoth'um. Osiris adına savaşan büyük tanrılardan biriyim. Ra, güneş-tanrı bana -Toth- dünyada haksızlığa uğrayan Osiris için çarpışmamı emretti ve ben itaat ettim. Üstelik şimdi ahretin kralı Osiris'i bekleyenlerin arasındayım.''[18]

---

[17] Russel, B. *Batı Felsefesi tarihi ilkçağ. (M. Sencer, Çev.; 4. Baskı). (2000). Say yayınları. s. 106*
[18] Hammerton, A. J., & Mee, A. (2008). *Dünya dinleri sözlüğü. (A, Uysal., & A, Uysal. Çev.). Nokta kitap. s. 64*

''(Osiris) Ani dua ediyor: Ey sen, sadece ay ışığının parıltısı; bana izin ver yeryüzündeki kalabalıktan ayrılarak, gölgelerin evinin girişini bulabileyim. Sonra bana ahretin kapısını aç ve en sonunda bırak dünyaya döneyim ve insanlar arasında görevimi yapayım''.

Cenaze heykelciğinin (Shabti) ahretteki bir insan için çalıştırılabileceği bir bölüm:

''Ey sen, oradaki heykelcik! Eğer ahrette herhangi bir görevi yapmak üzere çağırılırsam, sen benim temsilcim ol ve bana tarlaları ağaçlandırıp ekerek, toprağı sulayıp, Doğu ve Batı'nın kumlarını çekerek vekalet et''[19]. Buradan çıkarılacak sonuç, ahiret inancının Mısır'da oldukça yaygın ve köklü olduğu, Sami halklarında iyice yerleşmesiyle birlikte ahiret inancının hemen hemen dört bir yana yayıldığını söyleyebiliriz.

Yine başka bir kaynakta Ölüler Kitabı'nda güneş tanrısı Ra'nın ölüler dünyasına girdiğinde, ölülerin kollarını açarak güneş tanrısına ışınlarıyla tanrı Osiris'i uyandırması için dua ettiklerinden bahsediyor.[20]

Bildiğiniz üzere Hermes yani bizim dilimizde Hızır bakın keramete erişini kime borçludur...

[19] Hammerton, A. J., & Mee, A. *(2008). Dünya dinleri sözlüğü. (A, Uysal., & A, Uysal. Çev.).. Nokta kitap. s. 65*
[20] Rank, O. *Doğum travması. (S. Yücesoy, Çev,; 2. baskı). (2014). Metis Yayınları. s. 131*

Hızır, günün birinde madde ve nesneler üzerine düşünürken birden ağırlaşarak derin bir uykuya dalar. Vücudu iyice ağırlaşan Hızır'ın ruhu bedeninden ayrılarak uzay boşluğunda gezinmeye başlar. O sırada bir türlü algılayamadığı biri tarafından adının söylendiğini duyar. Bu durumdan çok korkan Hızır, adını zikreden kişiye "Sen kimsin?" diye sorar. "Ben, her sırrın örtüsünü açan, her sorunun cevabını veren, yüce bilgelik tanrısı Osiris'im." yanıtını alır.

Hızır bu yüce tanrıya her şeyi bilmek istediğini, kendisine yardım edip etmeyeceğini sorar. Yüce tanrı, Hızır'a sıkı bir eğitimden geçmesi gerektiğini, bunun sonunda Osiris rahibi olmayı hak ettiği takdirde isteğini yerine getireceğini söyler. Hızır her türlü eğitimi başarıyla tamamlayarak Osiris rahibi olur.[21] Hızırın her yerde hazır olduğunu, her sırra erdiğini söyler dururuz ya, işte onun gerçekte çok başarılı bir inisiye öğretiminden geçip İsiris rahibi olduğunu öğreniyoruz.

Mitlerin ardı arkası kesilmez ama Mısır bölümünü Musa'dan bir söylence ile bitirmek istiyorum.

Musa aslında Mısır kralı 2. Ramses'in kız kardeşinin oğludur. Gerçek adının Hozarsif olduğu sanılıyor fakat sudan çıkarılmış veya kurtarılmış manasına gelen Musa ismini nasıl aldığına ilerleyen bölümlerde değineceğim.

[21] Schure, E. *(2010). Büyük İnisiyeler (Y. Keskin, Çev.). Ruh ve Madde Yayınları. ss. 197-207*

Musa, Osiris rahipliği yapar, inisinasyon okullarında özel eğitimler alır ve bir kavgaya karışarak birini öldürür. Musa çok iyi bir eğitim aldığı ve zeki biri olduğu için Firavun, Musa'nın oğlunun yerine geçebileceği endişesiyle hâlihazırda Musa'da suç da işlemişken hemen ona yakalatma yahut ölüm emri çıkartır. Musa, bunun üzerine Mısır'ı terk etmek zorunda kalarak Midyan tapınağına sığınır ve tapınakta ceza hizmetini tamamlar[22]. Bu tapınak günümüzde Ürdün ile Suudi Arabistan arası Kızıldeniz'e çok yakın bir yerdir.

Tapınağın başrahibi yetro, Tevrat'ın konusu olmuş ve şu ifadelere yer verilmiştir. ''Ve Musa, kaynatası Midyan kâhini Yetro'nun sürüsünü güdüyordu; ve sürüyü çölün arkasına götürdü ve Allah'ın dağına Horeb'e geldi''. (Çıkış: Bab 3/1)[23].

Mısır'da verilen taht kavgalarında birçok krallığın alaşağı edildiği, Amon rahiplerinin bu taht mücadelelerinde çok büyük rolleri olduğu gerçeği göz ardı edilemezdir. İktidar mücadeleleri sırasında, Osiris rahiplerinin tek tanrı inancını seçtikleri ve bu uğurda birçoğunun öldürüldüğü, geriye kalanların zorla çok tanrılı inancın içinde yer almaları şartıyla yaşamalarına izin verildiği sırada, bir ''Osiris rahibi''[24] olan Musa'nın tek tanrılı din için verdiği mücadeleyi öğrenmiş bulunuyoruz.

[22] Doyar, D. C. *(2009). Zamanın gerçek tarihi tanrı-yaratılış-peygamberler-efsaneler-uygarlıklar*
[23] Candan, E. *(2017). Bilinmeyen yönleri ve sırlarıyla Son üç Peygamber. Sınır Ötesi Yayınları. s. 30*
[24] Gener, C. *(2011). Ezoterik-Batıni Doktrinler Tarihi. (13. baskı). Beyaz Yayınları. s. 122*

Dini inançların en temel ilkelerini ve uygulanan ritüellerin tamamını gerçek anlamda anlayabilmek için ezoterik bilgiye ihtiyaç vardır.[25] Yapılan onca tapınmaların altında yatan inancı ancak bu şekilde açıklayabiliriz.

[25] Candan, E. (2009). Antik Mısır sırları. Sınır Ötesi Yayınları. s. 15

Sümer Mitolojisi

Sümerler, çivi yazılarıyla tarihin anlatılmasında insanlığa çok büyük bir miras bıraktılar. Sümer halkı aslında, her uygarlığın ezelden yaptığı gibi ilk önceleri tabiat ananın getirdiği olaylar zincirlerini, felaketlerin oluşmasındaki nedeni bir türlü bulamadıkları için kendilerine bir yaratıcı ve kurtarıcı güç bulmayla yetindiler.

Eski çağın insanı, gelişen doğa olaylarını tanrısallıkla biçimlendirerek insan aklının soyuttan somuta doğru yol alışına yani kavranılması zor olan olayların tanrı ya da tanrılar tarafından geldiğine inanmışlardır.

Arkaik toplumların saymakla bitmeyen mitolojilerinde tanrıların evlilikleri, onlara sunulan kurbanlar vardır ve benzeri hikayelerinden biri de kutsal kitap Tevrat'ta Tammuz olarak anılan Tammuz veya Dumuzi'dir. Bazı araştırmacıların Uruk kralı olduğu yönünde de iddiaları bulunmaktadır.[26] Tammuz adının kökeni Sümerce olup Suriye ve Yunanistan'da Adonis, Anadolu'da ise Attis olarak bilinir.[27]

Batı Anadolu'da ilkbaharda Hıdırellez kutlamaları vardır. Kadınlar, dileklerini kâğıda yazar, sonra da denizin içine atarlar. Tammuz adının temmuz ayının onuyla alakalı olduğu bilinir. Bu gelenek Sümerlere aittir. Tammuz'un ilkbahar ayında dirilip sonbaharda ölen Dumuzi için derin suların

[26] Narçın, A. *(2010). A' dan Z' ye Sümer. Ozan yayıncılık. s. 93*
[27] Balıkçısı, H. *(1989). Hey koca yurt. (4. baskı). Bilgi yayınları. s.*

tanrısı denirmiş. Dumuzi, bir bereket tanrısı olduğundan bahar aylarında en yakışıklı delikanlıyı ev ev gezdirerek bereketin geleceğine inanılır, delikanlıya da damızlık denirmiş.[28]

''Damız (Tamız) sözcüğü, sığır ahırı anlamında kullanılan başka bir sözcüktür ve Dam/Tam kökünden gelir. Sümer tanrısı Tammuz (Tamıs, Dumuz) da bereket ruhu olarak görülür. Temmuz ayına adı verilmiştir. Damızlık sözcüğü hem ahırda beslenen hem de Tammuz için ayrılan hayvan anlamına da gelmektedir. Damız iyesi ile Tammuz bu anlamda özdeşleşmiştir. Ağıl ise, koyun ahırlarını tanımlar. Çoğu zamanda dağlarda kerpiçten yapılmış yerlerdir''.[29]

Bu mitolojinin ilk çıktığı yer olarak bilinen Sümerler, ahır hayvanlarının Çoban Tanrısı ile bir Çiftçi Tanrı arasında seçim yapmak zorunda kalan tanrıça İnanna'nın, çoban Dumuzi'yi seçmesiyle sonuçlanan bir hikâyesidir.

Bu konuya çok benzer bir hikâye ise Tevrat'ta Tekvin Bab 4:1 de Havva'nın ikiz oğulları Habil ile Kabil'in tanrıya sundukları kurbandan bahsederek, çiftçilik yapan Kabil'in sunumunu kabul etmeyip çobanlık yapan Habil'in sunumunu kabul etmesi,[30] bu iki hikâyenin arkasındaki mitolojilerin birbirlerine ne kadar da çok karıştığını gözler önüne sermektedir.

[28] Balıkçısı, H. *(1989). Hey koca yurt. (4. baskı). Bilgi yayınları. s. 116*
[29] Karakurt, D. *(2011). Türk Söylence sözlüğü. Deniz karakurt. s. 100*
[30] Çığ, İ. M. *(2013). İbrahim Peygamber. (15. baskı). Kaynak Yayınları. s.*

Tammuz

Tanrıça İnanna ile bazı tanrılar evlenmek isterler. Bunların arasında Çoban Tanrısı Tammuz (Dumuzi) ile Çiftçilerin Tanrısı Enkimdu vardır. İnanna'nın gönlü Çiftçi Tanrı'dadır ama kardeşi Güneş Tanrısı Utu aklını çelerek onu Çoban Tanrısı'nı seçmeye ikna eder. Böylelikle İnanna, Tanrıça Dumuzi ile evlenir. Düğünleri kusursuz geçer. Gerdek gecesi birbirlerine hoş ve müstehcen sözler söylerler, şiirler okurlar.

Bir süre sonra tanrıça İnanna, yeraltı tanrıçası olan kız kardeşi Ereşkigal'in yanına ziyarete gider. Ereşkigal, kız kardeşi İnanna'ya yeraltına inenlerin kendileri yerine geçecek birilerinin olmaması halinde yeryüzüne bir daha asla çıkılamayacağını, burada yeraltı kanunlarının geçerli olduğunu hatırlatır. İnanna bu kuralları daha önceden bildiği için vezirine "Eğer üç gün içinde geri dönmezsem hemen git tanrılar meclisinden yardım iste." der.

İnanna üç gün sonra geri dönmeyince veziri tanrılar meclisine gidip durumu anlatır. Tanrılar meclisi "Git onun yerine birini bul." der.

Vezir her yerde tanrıçasının yerine birini ararken diğer tanrılar ve insanları bir üzüntü kaplar. Kimsenin neşesi kalmamıştır. En sonunda birinin bulunmasıyla birlikte tanrıça İnanna yeryüzüne tekrar çıkarak sarayına gider. İnsanların ve diğer tanrıların üzgün olduğunu gören tanrıça bir de ne görsün, kocası Dumuzi süslü püslü tahta öylesine kurulmuş

ki... Bunu gören tanrıça deliye dönerek cinlerine "Alın bunu benim yerime götürün." der. Muhtemelen daha önce yerine bulunan kişiyle kocası Dumuzi'yi yer değiştirmek istemiş olabilir. Yeraltına götürülürken yolda bayağı hırpalanan Dumuzi, sonunda yeraltına teslim edilir. Bir müddet sonra tanrıça pişman olmuş olacak ki kardeşi Güneş Tanrısı'na yalvarıp Dumuzi'yi kurtarmasını ister. Kardeşi de Dumuzi'yi yılana çevirerek yeraltından kurtulmasını sağlar. Yeraltından kurtulup kız kardeşine sığınan Dumuzi'nin izini cinler bulurlar ama oradan da kaçmayı başaran Dumuzi, bu kez de bir bayıra saklanır. Yorgun düşen Dumuzi, hemen uykuya dalar. Korkunç rüyalar gören tanrı, Rüya tanrıçası olan kız kardeşine rüyasını yorumlatır; kardeşi ona yakalanıp tekrar yeraltına götürüleceğini söyler ve de öyle olur.

Tanrıça İnanna bu duruma üzülür ve tanrılar meclisinden yardım ister. Meclisten çıkan kararla Dumuzi'nin yılın yarısını yeraltında, diğer yarısını da yeryüzünde geçirmesi şartıyla karısı İnanna'nın yanına dönmesine izin verilir.[31]

Bu hikâyeye çok benzer başka bir hikâye daha bulunmakta. Dumuzi balıkçıymış. İştar (tanrıça İnanna'nın diğer adı) Dumuzi'ye aşıkmış ve onunla evlenerek Dumuzi'yi tanrılaştırmış. Yakışıklılığıyla herkesi kendine hayran bırakan bu Çoban Tanrısı, görevi gereği hasat zamanı bereketi yeryüzüne getirip hasat sonrası ise zamanını yeraltında geçiriyor-

[31] Çığ, İ. M. *(2013). Uygarlığın kökeni sümerler 1. (6. baskı). Kaynak yayınları. s. 110-112*

muş. Cehennem tanrıçası Ereşkigal gönlünü Dumuzi'ye kaptırmış ve onu geriye göndermek istememiş.

Tanrıça İnanna bu durumdan hiç hoşlanmaz ve hemen yeraltına kız kardeşinin yanına iner. Cehennem tanrıçası bu kez ikisini birden tutsak eder ama yeryüzünde işler yolunda gitmez ve her yer hazan olur, bitkiler bir türlü yeşermez. Tanrılar bu durum karşısında meclisi kurup bir karara varırlar ve cehennem tanrıçasına, her ikisini de serbest bırakmasını aksi halde yeryüzünde artık hiçbir şeyin yeşerip bitmeyeceğini söylerler.

Cehennem tanrıçası, şartlı olarak Dumuzi'nin yılın yarısını yeraltında, diğer yarısını da yeryüzünde geçirmesini istemesiyle her ikisini serbest bırakmak zorunda kalır.[32]

Hikayenin bu bölümünde, cehennem tanrıçasının Dumuzi'yi yılın yarısında yeraltında tutmak istemesi sanırım kendi yanında olmasını istemesiyle alakalıydı çünkü bilindiği üzere Dumuzi'nin yılın yarısını yeraltında geçiriyor olması, sonbaharda yerin altına girerek ölümü, ilkbaharda da yeryüzüne çıkarak tekrar yeniden doğumu ve dirilişi sembolize edecektir.

Hooke, Sümer tabletlerinde çok büyük emekleri olan ve dünyaya duyuranlardan birisi olan Profesör Kramer'in

[32] Uraz, M. (*1994). Türk mitolojisi. (2. baskı). Düşünen Adam Yayınları. ss. 91-92*

birleştirdiği çivi yazılarındaki hikayenin birini özetlerken yerin altına ilk İnanna'nın gittiğini söylüyor.

Hangi sebepten ötürü ölüler ülkesi olan yeraltına, kız kardeşi cehennem tanrıçası Ereşkigal'in yanına giden tanrıça İnanna'nın, belki de ölüler dünyası olan yeraltının da hakimiyetini eline geçirme arzusu olabileceği görüşündedir. Tanrıçanın gitmeden önce vezirine yeraltı kanunlarından bahsedip üç gün içinde dönmediği taktirde diğer tanrılara gidip onlardan yardım istemesini söylemesi hikâyenin her versiyonunda geçiyor.

Tanrıça İnanna, yeraltı ölüler dünyasının kapısına varır. Kapının bekçisi tanrıçaya buranın yedi kapısı olduğunu, kanunlar gereği her kapıyı geçerken giysilerinden birini çıkartması gerektiğini ancak ondan sonra yeraltı tanrıçasının yanına varabileceğini söyler. Kız kardeşinin yanına vardığında üzerinde elbisesi ve tanrıça tacı olmamasından ötürü tılsımını yitirmiş olacak ki kız kardeşi tanrıça İnanna'yı gözleriyle bir bakışta cansız bir bedene çevirir.

Aradan üç gün geçer ve vezir hemen diğer tanrıların yanına gidip vaziyeti anlatır. Tanrılardan biri vezire hayat suyu (abıhayat) diğeri ise yaşam ekmeği olan iki tane yaratık verirler. Bunları tanrıçanın bedenine 60 kere sürmesi halinde tanrıçanın tekrar dirileceğini söylerler.

Yerine kimin geçeceğine karar vermeye çalışan tanrıça, yeryüzüne, sarayına geri döndüğünde kocası Dumuzi'nin umursamaz tavrıyla karşılaşır. Bu duruma çok kızan tanrıça, cinlerine hemen emir vererek yerine kimin gönderileceğine karar verdiğini, bu kararın Dumuzi'den yana olduğunu belirterek, "Alın bunu benim yerime yeraltına götürün." der.[33]

Görüldüğü gibi buradaki versiyonu diğerlerinden biraz farklıdır. Önce tanrıça gitmiş, sonra kocasını göndermiş ama sonrasında pişman olan tanrıça, kocası Dumuzi için yılın yarısını yeraltında, diğer yarısını da yeryüzünde geçirmesi için pazarlık yapmış. Şartlı serbest bırakılan bereket tanrısı Dumuzi her yeraltına indiğinde hüzünlenilmiş ve ağlaşarak yaslar tutulmuş, yeryüzüne geri dönerken ise bereketi ve aşkı getirdiği inancıyla merasimler eşliğinde sevinç gösterileriyle kutlanmıştır.

Yukarıda anlatılan yerin altındaki yedi kapının olması, Hz. Muhammed'in Miraç gecesi yedi kat göğün üstüne çıkması gibi anlatılan hadislere çok benzemektedir. Ayrıca Talak Suresi'nde şöyle ifadeler yer alır: "Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı. Emir bunlar arasında iner ki Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın bilgisinin, her şeyi kuşattığını bilesiniz."[34]

Miraç dayı Kur'an'da geçmese bile Hadislere belki de bu dayı sebeb vermiş olabilir.

[33] Hooke, H. S. Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.; 4. baskı). (2002). İmge Kitabevi. ss. 26-27

[34] Kur'an-ı Kerim. Elmalılı Hamdi. (65/12)

İnsanların Tammuz için toplanıp daire şeklinde ağlaşarak gözyaşı merasimi düzenlemeleri, bu gözyaşlarıyla Tanrıça İnanna'nın Tammuz'u hayata döndürmek için bulup getirdiği abıhayat suyunu canlandırma ritüeli olabilir. Ayrıca yukarıdaki hikâye tıpkı mayıs ağacının 1 Mayıs'ta köye getirilip üzerini kurdelelerle süsleyip bazen de bir bebek bağlanarak yaz ayını temsil etmesi, ruhun bedenleşmesi anlamına da gelebilir ancak bazı durumlarda da ağacın ölüm tasvirlerini canlandırmasında da kullanıldığı biliniyor.[35]

Tanrı krallar kudretlerini ve saygınlıklarını daha önce yaşamış olan tanrı krallardan alıyorlardı. Tanrı kralların yaşadıkları coğrafyalarda toplumun bir şekilde beğenisini ve saygısını kazanarak tanrı konumuna geldikleri ve nesiller değiştikçe insanların hafızalarında gerçek bir tanrı olarak yer aldıkları rahat bir şekilde görülmektedir.Bunlara örnek verecek olursak Osiris'in, Marduk'un, Tammuz ve diğerlerinin kendi ülkelerinde birer kral oldukları anlaşılıyor. Tufandan önce Mezopotamya'da Dumuzi'nin bir Uruk kralı olduğunu ve karısının kraliçe İnanna olduğunu tablet yazılarından biliyoruz.

[35] Frazer, G. J. *Altın dal dinin ve folklorun kökeni 1. (Doğan, H. M, Çev.; 2. baskı). (2004). Payel Yayınevi. ss. 260-277*

İnanna

Sümerlerin yarattığı Ay tanrısı Nanna'nın kızı olan İnanna, Sümerlerin göz bebeği; aşkın, sevginin ve ihtirasın adı olmuştur. Sümerler bir mükemmel kadın tiplemesinde hayal edilebilecek her türlü niteliği ve güzellikleri İnanna üzerinde bir araya getirmeyi başarmışlardır.

Museviler ona Astarte, Yunanlılar Afrodit, Romalılar Venüs, Akad'lılar ise İştar diye hitap etmişlerdir. Gittiği her topluma boyun eğilemeyen aşkları, çekiciliği, şefkati ve bereketi götürmüştür. kutsal bakirelik

Bugün şöyle bir geriye baktığımızda kutsal Ana, tanrıça Ana, bakire Ana isimlerinin yakıştırılmış olduğu Anadolu'nun Kibele'si, bakire olarak Attis'i doğurur. Aynı zamanda hem oğlu hem de sevgilisidir. Sümer'in, Babil'in, Akadlılar'ın tanrıça anası İştar bakiredir ve Tammuz'u doğurur, o da hem sevgilisi hem oğludur. Mısır'ın ana tanrıçası İsis, Osiris'in hem anası hem karısıdır ve bakire doğurur. Fenikelilerde, Suriye'de Afrodit, bakire olarak Adonis'in sevgilisidir. Hz. Meryem, Hz. İsa'yı da babasız ve bakire doğurur.[36]

Buradan anlaşılacağı üzere, avcı toplayıcı olarak yaşadığımız dönemlerde, bir bebeğin dünyaya cinsel yolla geldiğinin tam olarak kavranılmaması, bebeği dünyaya getirenin bir kadın olduğu, dolayısıyla kutsal Ana ve kutsal tanrı çocuk fikri-

[36] Dursun, T. *(1990). Din bu tabu 1. (21. baskı). Kaynak yayınları. s. 214*

nin ortaya çıkmasını evrim kitaplarından öğrenmekteyiz. Tanrıçalara verilen isimler, yer yer gezerken gittikleri yerlere sadece unvanlarını değil, sevgilileri ve oğullarını da yanlarında götürmüşlerdir.

İnanna cinselliği öylesine ön plana çıkmıştı ki, toprağın bereketini ve üremeyi onun cinselliğiyle bağdaştırıp tapınaklarda, adına seksler yapılarak bir nevi tanrıçanın, o karşı konulamaz cinsel gücünü kendi bedenleriyle yaşatmaya çalıştıklarını görüyoruz.[37]

İnanna ve diğer adıyla İştar'a rahibelik yapanlar, tanrıçaya bir şeyler sordukları zaman, aşık kemiğinden altı yüzü olan yani şimdikinin tavla oynar gibi kareleri çizilmiş tahtanın üzerine fırlatıp üzerine konduğu karelere göre cevap arar ve konuş şekline göre yorumlamaya çalışırlarmış.[38]

Aydının Karacasu ilçesinde bulunan Afrodisyas kentinin adı önceleri Ninuwa imiş. Asurlular bu kente İştar kültürünü getirmişler. Tanrıça İştar, burada Helen kültürüyle birleşerek Afrodit adını alır ve şehrin adını, kökeni Anadolulu bir kelime olan, bol su, gür su anlamına gelen Afrodisyas koymuşlardır.[39]

İnanna ve İştar adına olan mitlerin çoğunu kutsal kitapların içinde de bulabiliriz. Yaradılış destanından tutun da

[37] Çığ, İ. M. *(1998). İnanna'nın aşkı. Kaynak Yayınları. s. 13*
[38] Balıkçısı, H. *(1989). Hey koca yurt. (4. baskı). Bilgi yayınları. s. 115*
[39] Tuna, C. (2002). Mağaradan ente. (2. Cilt). İletişim yayınları. s. 147

tufana kadar ve daha niceleriyle doludur. Yine bir çivi yazısından aktarılmış olan kral Sargon, şu ifadelere yer veriyor:

"Ben yüce Akad kralı. Rahibe annem beni Fırat'ın kenar şehrinde gizlice dünyaya getirdi ve ben babamı tanımıyorum. Beni bir sepetin içine koyup üzerini ziftle kaplayıp nehire bıraktı. Beni suda bulan Akki, kendi öz oğlu gibi büyüttü. Bahçıvanlık yaparken İştar beni kral yaptı." [40]

Bu hikayedeki bahçıvan yani kral Sargon acaba tanrıça İştar'a tecavüz eden bahçıvan mıdır? Tecavüz hikayesi şöyle gerçekleşiyor, tanrıça İştar gezip dolaşmaktan bitap düşer ve bahçenin birine gelip uygun bir yere çırılçıplak uzanıp derin bir uykuya dalar. Bahçede çalışan bahçıvanın biri tanrıçayı öyle çırılçıplak uyurken görünce tahrik olur ve dayanamayarak tanrıçaya tecavüz eder. Tanrıça İştar uyanır uyanmaz tecavüz edildiğini anlar ve kontrol edilemeyen bir kızgınlığın içinde kendisine bunu yapanın kim olduğunu bulmaya çalışır ancak bulamaz. Öfkesinden deliye dönen tanrıça, ülkeyi gazabına uğratarak felaketler getirir.[41]

Hikâye devam ediyor ama beni ilgilendiren bahçıvan karşılaştırmasıydı. Şimdi iki bahçıvan var, biri Tanrıça İştar'ın kral yaptığı, diğeri ise arayıp da bulamadığı, kendisine tecavüz eden bahçıvan... Çivi yazılarıyla ispatlanmış olan bu

[40] Rank, O. *(2016). Kahramanın doğuş miti. (G. Yavaş, Çev.). Pinhan yayıncılık. s. 21*
[41] Bottero, J., & Kramer, N. S. *(2017) Mezopotamya mitolojisi. (A. Tümertekin, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları. ss. 301-302*

hikâyeler tarihin ilerleyen dönemlerinde tahribata uğrayıp değişik söylencelere yol açmış olabilir.

Kral Sargon'un doğumu ve suya bırakılması, sonradan kurtarılması olayının tıpatıp benzerini de Hz. Musa hikâyesinde görüyoruz. Bilindiği üzere Mısır kralı Firavun, İsrail oğulları çoğalmasın diye bütün İbrani erkek çocuklarının yakalanıp öldürülmesini emreder. Bu arada bilindiği üzere Firavun ismi, Mısır krallarının unvanıdır yani kral kimse o kişi Firavun diye anılır.

Annesi Musa'yı doğurur, üç ay besler ve sonrasında bir sepetin içine aynı diğer hikayedeki gibi üzerini ziftle kapatıp nehire bırakır. Sepeti Firavun'un kız kardeşi bulup sudan çıkartır ve hemen bir süt anne bulunmasını ister. Ne tesadüftür ki bulunan süt anne, Musa'nın öz annesidir. Bebeğin adını Musa koyan Firavun'un kız kardeşi, "Onu sudan ben çıkarttım, bu yüzden onun adı sudan çıkartılan manasına gelen Musa'dır." der.[42]

Bu sepet olayı ve suya bırakılıp ardından sudan kurtarılma olayları halk tarafından epey bir benimsenmiş olacak ki çivi yazılarında geçen Tammuz'un da doğumundan hemen sonra içinde ekin olan bir sepetin içine konulduğu anlatılmaktadır.[43]

[42] Rank, O. *(2016). Kahramanın doğuş miti. (G. Yavaş, Çev.). Pinhan Yayıncılık. ss. 21-22*
[43] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. s. 304*

Freud, bir bebek anne karnında su içinde olduğu, doğum esnasında da annenin rahminden boşalan suyla beraber doğduğu için insanların bu doğum oluşumunu beyninde kurgulayıp çarpıtarak çocuğun suya atılması, suyun içinde olması ve sonradan çıkartılması mitini oluşturduğunu ifade eder.[44]

Hikâyelerin birbirlerine olan benzerliklerine baktığımızda Hz. Meryem heykelleri ve kabartmaları, İştar, İnanna ve ana tanrıça Kibele veya daha nicelerini örnek verebiliriz. Bunların hepsinin kökeninin Neolitik çağda bile izlerini bulmak mümkündür.[45]

Bu bölümü noktalamadan önce birçoğumuzun bildiği üzere kutsal kitaplarda da geçen Sümer çivi yazılarından öğrendiğimiz mitolojilerin birbirleriyle olan bazı benzerliklerini sizlerle paylaşmak istiyorum.

Sümer'in bilge tanrısı, yumuşak bir kili alarak çamurdan çömlek yapar gibi şekil veriyor ve kendisine benzeyen bir görüntü oluşturuyor. Ana tanrıça da bu kile üflüyor ve kil canlanıp insana dönüşüyor. Bu hikâyenin aynısı Tevrat ve Kur'an'da tanrının insanı çamurdan ve kendi nurundan yarattığı şeklinde mevcuttur. Bir de kadının kaburga kemiğinden yaratılması hikayesi var ancak bu hikâye Tevrat'ta olmasına rağmen Kur'an'da geçmiyor.

[44] Freud, S. *Düşlerin yorumu 2. (E. Kapkın, Çev.; 2. baskı). (2004). Payel Yayınları. s. 131*
[45] Childe, G. *(1994). Toplumsal evrim. (C. Balcı, Çev.). Alan yayıncılık. s. 42*

Cennetten kovulma hikayesine birazdan değineceğim. Sümer efsanesine göre Dilmun; çok temiz, ölüm ve hastalığın bilinmediği, suyun olmadığı, tanrıların yaşadığı bir ülkeymiş. Su tanrısı, Güneş tanrısından yerden tatlı su çıkartıp yeryüzünü sulayarak çiçekler, bitkiler ve ağaçların olduğu bir cennet yaratmasını istiyor, böylelikle cenneti yaratıyorlar. Yer tanrıçası, bu cennette yenmesi yasak olan sekiz tane değişik şifa bitkisi yetiştiriyor. Su ve bilgeliğin tanrısı olan Enki, bu bitkilerden yiyiyor. Ana tanrıça bu duruma çok kızıyor ve tanrı Enki'yi ölümle lanetleyerek başını alıp oralardan gidiyor. Enki bir türlü iyileşmeyince diğer tanrılar ana tanrıçanın yanına giderek tanrı Enki'yi affetmesini istiyorlar. Tanrıça bu sekiz şifa bitkilerine karşılık her hasta organı için tanrı ve tanrıçalar yaratıyor. Tanrı Enki'nin kaburgası içinde, kaburganın hanımı anlamına gelen tanrıça Ninti'yi yaratıyor. Nin "hanım", ti ise "kaburga" anlamına geliyor.

Bu efsaneyi biraz dikkatli incelediğimizde hemen hemen aynısını kutsal kitaplarda da bulabiliriz. Tevrat'ın Tekvin Bap 2/4 kısmında Tanrı'nın yeri Aden ve Sümer'in Tanrı bahçesi Dilmun olarak geçiyor. Sümer tanrıçası, bahçeye dikilen şifalı bitkilerin yenmesini yasaklıyor, Tevrat'ta da aynı şekilde Tanrı, Aden'e yenmesi yasak olan meyve ağacı dikiyor. Ne hikmettir ki her iki hikâyede de su yok ve Havva ile Âdem meyveden yedikleri için cennetten kovuluyorlar. Sümerlerin

Cennet yasak yiyecekler ve kovulma hikayesi ve Sümer mitolojisi

hikayesinde yerden su çıkıyor, Tevrat'ta yerden buğu çıkıp bahçeyi suluyor.[46]

Bu hikayelerin kutsal kitaplara nasıl geçtiklerinin merak konusu olması gayet normaldir çünkü binlerce yıllık halkın hafızalarında oradan oraya dolaşan mitolojilerin çoğu toplumun ve kitap yazan insanların bildiğidir.

[46] Çığ, İ. M. *(2013). İbrahim Peygamber. (15. baskı). Kaynak Yayınları. ss. 67-68*

Marduk

Mezopotamya'nın tanrısı Marduk, üç büyük Sami dinin, birçok efsanenin sahibidir ve bugünkü Mezopotamya kökenli Sümer tabletlerinde izlerine rastlanmaktadır.

Efsaneye göre tanrılar, Marduk'un yardımına ihtiyaçlarının olduğunu söyler ve okyanus tanrısı Tiamat'ı yenmesini, denizlere sınır koymasını isterler. Kendisinden bekleneni yapan Marduk, tanrılara tapınıp hizmet etsinler diye de balçıktan insanı yaratır. Kutsal kitaplarda geçen tanrının balçıktan yarattım kelimesi ile tıpatıp aynıdır. Tanrılar, bir müddet sonra insanları yok etmek isterler ancak tanrı Ea, diğer tanrıların isteklerini kabul etmeyerek çok sevdiği insan olan Ut-Napiştim'i kurtarmaya karar verir. Rüyasına girerek ona bir gemi yapmasını, karısı ve çocuklarını, hayvanları, işçileri ve bitki tohumlarını yanlarına almasını söyler. Tufanın başlamasıyla birlikte insanlar boğularak ölür lakin Ut-Napiştim'in gemisinin içindekiler kurtulur, bu durumu gören tanrılar kraliçesi İştar rahatsız olur. Tanrıça, tufanı bitirmeye karar vererek yedinci gün sona erdirir. Ut-Napiştim, her gün uçan kuşlardan olan güvercin ve kırlangıcı gönderip konacak bir yerin olup olmadığını öğrenmek ister. Kırlangıç ve güvercin geri dönerler ama sonunda bir karga gönderir ve karga geri dönmez. Bir müddet sonra bir dağın tepesine konan gemiden inip hemen şükür kurbanı keserler. Kurbanı bizzat Nuh'un kesmediği ortaya çıkıyor ama bu konuya kurban bölümünde

Nuh tufanı

değineceğim. Kurbandan hoşnut olan tanrılar, Ut-Napiştim ile karısına ölümsüzlük bahşederler.[47]

Burada adı geçen Nuh tufanı hikayesinin orijinali budur. Kutsal kitaplardan yaklaşık dört bin yıl önce Sümer tabletlerine yazılmıştır. Ayrıca Ut-napiştim'in Nuh olduğunu söylememe gerek yok sanırım.

Bir başka ilgi çekici olay ise, tufan sonu geminin durduğu yerde tanrıların, bir başka felaketin veya tufanın olmayacağının işareti anlamına gelen ilk gökkuşağı oluşumunu, tanrıça İştar'ın bir gökkuşağı yaparak tufanın son bulduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.[48]

En büyük tanrılardan birisi olan Ea'nın oğlu olarak bilinen Marduk, Tiamat Ejderi'ni yendiği, babasının da meziyetlerini taşıdığı için tabiplerin ve üfürükçülerin tanrısı olmuş ve Asur devleti kurulana dek Babil'in en güçlü ve sevilen tanrısı haline gelmiştir.[49]

Ayrıca Hammurabi'nin Hammurabi Kanunları diye bildiğimiz, tabletlerde yazılı olan kanunların hepsini insanları düzene sokmak için tanrı Marduk'un kendisine verdiğini söylemesi[50], sürekli böbürlenerek kendisinin Marduk'un oğlu olduğunu duyurmasına[51] dikkat edelim. Hammurabi bir kral ola-

[47] Hançerlioğlu, O. *(1995). Düşüncenin tarihi. (6. baskı). Remzi kitabevi. s. 34*
[48] Dawkins, R. *(2011). Gerçeğin büyüsü. (İ. Fer, Çev.). Kuzey yayınları. s. 142*
[49] Schimmel, A. *(1999). Dinler Tarihine Giriş. (R. Kibar, Ed.). Külliyat Yayınları. ss. 224-236*
[50] Rovelli, C. *(2014). Miletli Anaksimandros. (A. Altınörs, Çev.). Bilge Kültür Sanat. s. 37*
[51] Kramer, N. S. *Tarih Sümerler'de başlar. (H. Koyukan, Çev.; 2. baskı). (2002). Kabalcı Yayınevi. s. 331*

rak halkına "Bunlar benim kanunlarım, bundan böyle bütün kanunlara uyacaksınız." deseydi belki de bu kadar başarılı olamayabilirdi. Kendisi bunun farkında olduğu için kanunların tanrı Marduk tarafından kendisine iletildiğini söylemekten[52]hiç gocunmamıştır. Her fırsatta tanrı Marduk'u öne sürerek "Ben, tanrı Marduk'un doğrultusunda insanlara olan görevimde asla onları ihmal etmedim, insanlara kayıtsız kalmadım." demesi bence hem kendini hem tahtını güvenceye almasından başka bir şey değildir[53].

Marduk'un Sümer tabletlerinde yazılı 123. mısradan itibaren yaradılış destanının son bölümlerinde Marduk, taç giydikten sonra tanrıların korosu ona ''elli ad'' vermişlerdir. Bu adların çoğunluğu Sümercedir ve adların birleşimi, Marduk'a benzerleri arasında istisnai bir kişilik kazandırmıştır.[54] Akadlıların dilinde Marduk, ''Yukarıda'' anlamını taşırken, Asurluların bu tanrıya ''Etemenankı'' yani Ziggurat veya yüksek kale adını verdiklerini biliyoruz.[55]

Diğer başka uygarlıklarda ve Sümerlerde de tanrıların türlü türlü adları olduklarını biliyoruz ancak Marduk nedense hep özel olarak bırakılmıştır.

---

[52] Sagan, C. *Tanrının kapısını çalan bilim. (R. Aşçıoğlu, Çev.; 3. baskı). (2016). Altın Kitaplar Yayınevi. s. 153*
[53] Harari, N. Y. Sapiens. *(E. Genç, Çev.; 7. baskı). (2015). Kolektif Kitap. s. 116*
[54] Bottero, J. Mezopotamya. *(M. E. Özcan, & A. Er, Çevs.; 2. baskı). (2012). Dost Kitabevi Yayınları. s. 111*
[55] Narçın, A. *(2010). A' dan Z' ye Sümer. Ozan Yayıncılık. s. 271*

Hani Babilliler Marduk'a elli isim takmışlardı ya, İslam dininde de Allah'ın, ''99''[56] isminin olması söylencelerin ve geleneklerin uygarlıklara nasıl sıçradığını bir şekilde kanıtlıyor aslında.

İnsanlar onca ismi Marduk'a vererek tek tanrı düşüncesinin doğuşuna tam olarak sebep olmasalar bile kim bilir belki de baş tanrı ve yardımcıları peygamber düşüncesini doğurmuş olabilir.[57]

Tarihsel devrimin gelişmesi, küçük toplum yerleşim yerlerinin koca bir imparatorluğa dönüşmesi ve bütün bunların Ortadoğu ve Mezopotamya'da oluşması, Arapların da bu uygarlıkların içine bir şekilde yerleşmesi, politik ve ticari olaylar nedeniyle birçok imparatorlukların çökmesi, ister istemez insanların ideolojilerinde değişikliğe yol açarak tek tanrı ve peygamber inancına dönüşmüştür.

Marduk'un onca ismi var ve bütün isimler onda birleşmişti demiştik. Sanatın, sihirin ve büyünün tanrısı olan baba tanrı Ea'nın şehri olarak bilinen Eridu, falcılık ve sihir işlerinde çok meşhurmuş. Oranın halkı Ea'nın bütün meziyetlerini oğlu tanrı Marduk'a yükleyip onu Babil ve Mezopotamya'nın en güçlü baş tanrısı konumuna getirmişler. İnsanlar sihri önceden kötü cinlerden ve kötü gidişattan korunmak adına yaptırıyorlarmış, bunların en başında da muska geli-

[56] Çığ, İ. M. (*2005). Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki kökeni. (9. baskı). Kaynak Yayınları. s. 23*
[57] Esinoğlu, B. (*1996). Dinlerin gizemi. Ceylan Yayıncılık. s. 66*

yormuş hatta tanrı Marduk tanrı Tiamat'ı yendiği zaman ağzının içinde kırmızı renkte bir göz muskası bulunuyormuş.[58] Bakın bu durum günümüzde mavi gözlü nazar boncuğu ile aynı değil mi? Biri mavi, diğeri kırmızı. İnançların, ritüellerin ve söylencelerin zaman aşımına uğrayarak nasıl deformasyona uğradığı ve her uygarlıkta değişik bir versiyonunun anlatıldığı tartışmaya su götürmez niteliktedir.

Ayrıca Marduk'un tanrı Tiamat'ı yendiğinde onun bedenini ikiye ayırarak parçasının birini yeryüzüne fırlatıp gökleri, diğerini de yere atıp yeryüzünü yarattığına inanılır.[59] Marduk'ın sihir konusunda ününün yayıldığı dönemlerde bir emriyle veya bir sihriyle işaret ettiği bir yıldızı yerinden kaybettiği herkes tarafından bilinirmiş.[60]

Görüldüğü gibi Marduk'un coğrafyasının en güçlü tanrısı olma niteliğini korumasındaki en büyük etken boyunduruğu altında bulunan uygarlığın büyüyüp güçlenmesidir, dolayısıyla tanrı güçlüyse kral ve uygarlık da güçlüdür ve bunlar birbirini tamamlayan karşılıklı güç dengeleridir.

Bu gücün diğer uygarlıklar üzerinde yapmış olduğu baskılar neticesinde uygarlıkların kendilerine ait olan kültür, inanç ve benzeri şeylerinde diğer kültürlerin mitoloji ve

[58] Çığ, İ. M. (*2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. s. 202*
[59] Uraz, M. (*1994). Türk mitolojisi. (2. baskı). Düşünen Adam Yayınları. s. 15*
[60] Bottero, J. *Tarihte Tanrı fikrinin doğuşu. (İ. Yerguz, Çev.; 2. baskı). (2010). Kırmızı Yayınları. s. 211*

inançlarıyla harmanlanıp kültürden kültüre, uygarlıktan uygarlığa değişime uğradığı bir gerçektir.

Diğer inançları incelediğimizde karşımıza çıkan nedenlerin başında ölümden sonra tekrar yaşamın olup olmama sorunu vardır.

Marduk'un eski çağın çok tanrıları olmasına rağmen özel ve en büyük tanrı sıfatını koruyabilmesindeki en büyük etkenlerinden bir tanesi insanlara ölümsüzlüğü vaat etmesidir.

Torrey, James'ten alıntı yaparak bu konuyu kitabında çok güzel açıklar.

''Bir tanrının varlığının ilk belirgin özelliği bence ölümsüz olmasıdır, başka bir şey değil. Tanrı ölümsüzlüğün üreticisidir ve ölümsüzlükten kuşku duyanlar hiç sorgulamadan dinsiz olarak yaftalanır. James'ten dört yüz yıl önce yaşamış olan Martin Luther, benzer şekilde şunları söylemişti: ''Öbür dünyaya inancınız yoksa tanrınız beş para etmez''.[61] Evet tanrı demek, ölümsüzlük demek, öldükten sonra tekrar bir yerde dirilip sonsuza dek yaşamak demektir. Mısır ahiret inancının Babil'e sıçramış olması veya Mezopotamya toplumunun bir şekilde ahirete inanmalarını, tanrıları Marduk'a lanse etmiş olmalıdırlar.

[61] Torrey, E. F. *Beynin evrimi ve tanrıların ortaya çıkışı (E. Aktaş, Çev.; 1. baskı). (2018). Paloma Yayınevi. s. 230*

Hammurabi krallığı birçok ülkelerde savaşa girişmiş, neticesinde de ele geçirilen ganimetler sayesinde en zengin ülke haline gelerek dikkatlerini üzerlerine çekmeyi başarmışlardır. Hattilerle giriştiği savaşı kaybeden Babilliler, ön Asyada'ki en güçlü devlet unvanını da böylelikle yitirmiş oldular. Hattiler, Babillilerden ele geçirdiği savaş ganimetleriyle birlikte Anadolu'ya dönen Hurriler, yanlarına Marduk ve karısı tanrıça Sarpanit heykellerini de alarak ülkeleri olan Anadolu'ya götürdüler.[62]

Yukarıda anlatılan hikâyeler, mukaddes kitaplarda geçen insanın balçıktan yaratılma hikâyesi, Nuh tufanı olarak bildiğimiz olay ve daha nice hikâyenin kaynağının orijinalidir ve bunlar Akadca yazılmıştır.

Tabletlerde yazılan hikâyelerin yorumlamasından yola çıkarak Marduk'un insanları, yeri ve göğü diğer tanrılar rahat etsin diye yaratıp hizmetçi görevi verdiğini anlıyoruz[63]ancak söylencelerin neredeyse aynısını öteki kutsal kitaplarda da bulabiliyoruz.

Marduk için yapılan tapınma ritüellerinin çoğu, bildiğimiz Nevruz kutlamalarıyla ilgili olduğundan bunları Nevruz bölümünde sizlerle paylaşacağım ancak şunu bilmenizi isterim ki, genel anlamda baktığımızda hangi medeniyet olursa olsun tanrıya yahut tanrı tarafından temsil edildiği iddia

[62] Günaltay, Ş. (*1987). Anadolu. (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 81*
[63] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 1. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 92*

eden krallara yapılan tapınma ritüellerinin bütün amacı, siyasi bir otoriteyi meşrulaştırmaktır.

Dolayısıyla dönem dönem her medeniyet ve uygarlığın kendine ait bir tarzı olduğu, bu tarzların bir önceki dönemi de içine alıp sentezleyerek kendine uyarladığı, haliyle binlerce tapınma ritüellerinin ortaya çıktığı apaçık ortadadır.

İnsanların hükmedemediği, erişemediği onca şeye ulaşan krallar, insanların gözünde birer tanrı ve onların soylarının devamı olarak inandıkları, gördükleri kişilerdir. Bakın Yunan mitolojisinde baştanrı Zeus'a anaks anakton yani kralların kralı denirdi. Başka bir örnek ise, Yahve tanrıların tanrısı anlamına gelirken efendi anlamına gelen Adonai da tanrının adıdır[64]. Dolayısıyla tanrı-kral efendi-kral ilişkisi birbirini tamamlayarak insanoğlu hafızasında eskiden kralların birer tanrı oldukları inancını yerleşmiştir. Bu yüzdendir ki anlatılan onca mitte krallara devamlı olarak tanrı diye hitap etmişlerdir.

[64] Feuerbach, L. (2015). Tanrıların doğuşu. (O. Özügül, Çev.; 2. baskı). Say Yayınları. s. 300

Baal

Baal, Ortadoğu'da Tammuz ve Marduk'un bir devamı olarak kendine yer bulan, aynı zamanda da kendisine çok yaygın olarak tapınılmış hatta Sami dinlerin içine kadar giren bir tanrıdır. Kutsal kitapların bile konusu olan Baal, Saffat suresinde, Baal için, "Allah'ı bırakıp da Baal ismindeki puta mı tapıyorsunuz?" der.[65] Uğruna küçük çocukların kurban edildiğini de ileride göreceğiz.

Tevrat'a göz atanlar bilir, tanrıların birbirleriyle olan savaşlarından ve karşılıklı olarak birbirlerinin halklarını yok etmelerinden bahseder durur. Geçen hikâyenin birinde Baal ile Yehova müritlerinin giriştikleri savaşta, Yehova Peygamberi İlyas ve taraftarlarının, Baal taraflarından 450 insanı öldürdüğü yazar.[66]

Mezopotamya, Babil topraklarında gezinti yapan tarihçi Herodot, iki mahalleden bahseder. Muhtemelen buralar birer küçük yerleşim yerleridir. Kasabanın birinin tam ortasında, bir kral sarayının bulunduğunu ve diğer kasabada ise tanrı Baal'a ait olan bir tapınağın hemen yanı başında iki stadyum büyüklüğünde bir arazinin içinde birçok uzunca kalelerin olduğundan bahseder. Devamlı ziyaretçilerin akımına uğrayan bu tapınağın içinde, çok gösterişli büyük bir yatağın yer

---

65 *Kur'an-ı Kerim 37/125*

66 Torrey, E. F. *Beynin evrimi ve tanrıların ortaya çıkışı (E. Aktaş, Çev.; 1. baskı). (2018). Paloma yayınevi. s. 252*

aldığını, hemen yanı başında altın bir masanın durduğunu, ayrıca içeride hiçbir heykelin bulunmadığını da yazar. Yerli halktan oluşan rahibelerin dışında hiç kimsenin içeri girmesine yahut kalmasına izin verilmeyen bu yerde, tanrı Baal'ın ara sıra gelip o yatakta dinlendiğine inandıklarını söylüyor.[67]

Bakın Nişanyan, bu yatak için ne diyor: ''1. Taht, 2. Göğün dokuzuncu tabakası Aram carş taht şeklinde yatak, özellikle Baal tapınağında bulunan taht Akad erşu, Mezopotamya'da açık havada yatmak için kullanılan taht şeklinde yatak.''[68]

Baal'a ait birçok tapınağın değişik coğrafyalarda olduğunun bir kanıtı da Tunus coğrafyasında İ.Ö. beşinci yüzyılda geçen bir olay olmuştur. Kartacalı komutan Hanno'nun, 30 bin kadın ve erkek taşıyan 67 gemisiyle birlikte Akdeniz'e doğru yola çıktığının bir Baal tapınağının duvarında yazılı olması, Tarsus'taki paraların üstünde Aramice yazılan Tarsuslu Baal adını taşıması, bir elinde buğday başağı ile bir üzüm salkımını tutması kendisinin bereket tanrısı olduğunun kanıtı olup kökeninin Mezopotamya, Sami Halkları ve Anadolu olduğunu gösterir.[69]

Baal için uzunca araştırma yapan Frazer, kitabında birçok kanıtsal konuya değinir. Konya Ereğli'de bulunan İvriz tanrısının kayadan oyulmuş bir abidenin aslında Tarsuslu Baal olduğunun kesinlik kazandığını, İvriz tanrısının heykellerinin

[67] Herodotos tarihi. *(M. Ökmen, Çev.; 8. baskı). (2012). İş Bankası Kültür Yayınları. ss. 97-98*
[68] Nişanyan, S. *(2012). Sözlerin soyağacı. (4. baskı). 49*
[69] Sagan, C., & Druyan, A. *(2015). Atalarımızın gölgesinde. (A. Türkan, Çev.). Say Yayınları. s. 327*

yanına kazılan yazılardan, Tarsuslu Baal kimliği tartışmalarını da ortadan kaldırıyor gibidir.

Araştırmacıların İvriz'deki tanrı figüründe olan yazıları, Sandan veya Sanda olarak okumuş olabileceklerini ancak her ne olursa olsun Sandan ya da Sanda'nın bir Kilikya tanrısı olduğuna dair kesin delillerin mevcut olduğunu söyleyen Frazer, Yunanlıların Herakles dedikleri yani dilimizdeki Herkül'ün bu Herakles adının Kilikya dilinde Sandan veya Sanda olduğunu söylemektedir. Kent halkının her yıl düzenli olarak festivaller düzenleyip adına büyük ateşler yaktığı da kesinlikle bilinmektedir.

Benim memleketim Tarsus'un bir köyü olan Karaduvar'da eski adı (Anchiale) olan, Sardanapalus anıtı vardır. Asurca karakterlerle kazınan anıtta, sağ elinin parmaklarını şaklatır gibi tasvir edilerek şunlar yazılıdır. ''Anacyndaraxes'in oğlu Sardanapalus, Anchiale ile Tarsus'u bir günde inşa etti. Ye, iç, eğlen, diğer insani şeyler bu kadar değerli değildir''. Ayrıca Tarsus'ta başında örtüyle üzerine oturmuş olarak Aramice harflerden oluşan tanrıça Ateh'e tapınıldığını, ''Tarsuslu Baba Tanrı'nın'' Frigya'lı Kibele ya da Suriyeli Atargatis gibi bir aslan, tanrıça ile çiftleşmiş olmasının gerektiğini savunarak, Atargatis adının Aramice bileşik bir sözcük olan ve Tar-

suslu tanrıçanın adını da içeren Athar, Ateh'in bozulmuş hali olduğunu belirtir.[70]

Baal'a tapınma törenlerinde birçok kaynağın insanların, özellikle de erkek çocukların kurban olarak sunulduğundan bahsederler. Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi geleneğini başka yerde aramaya gerek yok sanırım.

''İlah'ın hiddetini teskin etmek için, yalnız en kıymetli mal, erkek çocuklar kâfi görülmüştür''.[71]

Kralların, çok küçük yaştaki erkek çocukları ateşe atıp tanrılara kurban vermelerinin altında yatan tek amacın, kral-lara ölümsüzlük kazandıracağı inancından dolayı, bu tür ritüellerden aldıkları dayanak ile kendilerini ve tahtlarını daha da güvence altına almalarından başka hiçbir nedeni yoktur.[72]

İnsanların gönlünde yerini iyice pekinleştiren Baal, bereketi ve bolluğu temsil ettiği için adına onca efsaneler yakılmış. Yedi yıl bolluk ve kıtlık efsanesi neredeyse her uygarlıkta bilinir. Aşk tanrıçası İştar, Gılgamışla evlenmek ister ama Gılgamış onu istemez. Bunun üzerine İştar, diğer tanrılara Gılgamış'ın öldürülmesini emreder fakat onlar "Eğer Gılgamış ölürse yedi yıl her yerde kıtlık olur." derler. Tanrıça "Ben yedi yıl insanların ihtiyacını karşılarım." der.

---

[70] Frazer, G. J. (*2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. ss. 137-191*

[71] Schimmel, A. (*1999). Dinler tarihine giriş. (R. Kibar, Ed.). Külliyat Yayınları. s. 140*

[72] Frazer, G. J. (*2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 200*

Efsanelerin birbirine karıştığını bu kez de Kenanlılarda görüyoruz. Bereketin en önemli tanrısı Baal ile ölüm tanrısı arasında savaşlar yedi yıl sürer. Ölüm tanrısının kazanması durumunda yedi yıl her yerde kıtlık olur ama eğer Baal kazanırsa her yere bolluk bereket gelir.

Mitolojilerden de anlaşılacağı üzere, Baal denilince bereketin ve ülkenin refahı söz konusu. Ayrıca devamlı diğer tanrılarla savaş içerisine sokulmuştur. Tevrat'ta da Baal için Molek diye hitap edilmiş, taze et sevdiğinden dolayı ona tunçtan bir karnı olan heykel yapılmış ve devamlı çocukları içine atıp yakarak kurban ederek bu şekilde tanrı Baal'ın karnının doyduğuna inanılırmış.[73]

Devamlı belirtmek zorunda kalıyorum ama tanrılar gittikleri yerlerde uygarlıklar tarafından devamlı değişime uğrayarak türlü türlü isimler edinirler. Tabii ki Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasının insanoğlunun beşiği olmasından kaynaklı onca halk göçlerini göz önünde bulunduracak olursak Baal'ın da keza çok yer gezdiğini söylemeliyiz. Baal, sıkça kendisinden bahsettirmiş ve çok beğenilen bir yere sahip olmuştur. Kutsal kitapların da yeteri şekilde konusu olan Baal, bir erkil tanrıdır.

[73] Çığ, İ. M. (*2013). İbrahim Peygamber. (15. baskı). Kaynak Yayınları. s. 111*

Kibele

Kibele kültürünün tarihinin kesin kaynağı Anadolu olup en eski çağlardan tek tanrılı dinlere değin, Akdeniz kıyılarından tutun da birçok Asya ulusunu da içine alarak Kuzey ülkelerine doğru kendisinden bahsettirmeyi başaran bir ana tanrıçadır. Ana tanrıça Kibele, ismini şimdiki adı Murat Dağı olan Kybelon dağından aldığı söylenmektedir[74]ancak, ilk olarak bulunan M.Ö. yedinci yüzyılın Frigya yazıtlarında tanrıçaya Matar, türkçesi Ana anlamına gelen, yine Frigya diline ait olan Kubileya, türkçesi Dağın anlamına gelen isimlerini birleştirdiğimizde, Dağın Anası olan ana tanrıça Kibele'nin kimliğini açıklamaya yeterli bir delildir.[75]

Romalıların Galyalılar dedikleri birçok Avrupa ülkeleri, İ.Ö. ikinci yüzyılında Anadolu'da bulunan Ballıhisardaki ana tanrıça Kibele tapınağında düzenlenen kutsal törenlere, kendi din adamlarını gönderdiklerini tarih kitaplarının sayfalarından biliyoruz.[76]

Bin tanrılı Anadolu'da Kibele'nin ana tanrıça olarak ayrıcalıklı anılması,[77] anaerkil toplumunun kaynağı olan Anadolu'da, kendisinden olan Kibele'ye, ana tanrıça adını tak-

[74] Strabon, *Antik Anadolu coğrafyası. (A. Pekman, Çev.; 4. baskı). (2000). Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 64*
[75] Roller, E. L. *(2004). Ana tanrıça'nın izinde. (B. Avunç.). Homer Kitabevi. s. 22*
[76] Stone, M. *(2000). Tanrılar kadınken. (N. Şarman, Çev.). Payel Yayınları. s. 55*
[77] Büyüktanır, Z. *(2000). Benim Kabem Anadolu. Birtur Yayınları. s. 234*

ması gayet normaldir.[78] ‘’Çatalhöyük’ün Leoparlı Tanrıça-sı’’[79] doğa üzerindeki egemenliğinin tartışmasız ismi olurken Luvilerin kubaba dediği ana tanrıçaya Frigler, doğanın da tanrıçası dediler.[80] M.Ö. 550’lere gelindiğinde ana tanrıça figürlerinin kendine özgü Frigya stilini oluşturduğunu açıkça biliyoruz.[81]

Dünyanın hangi mitolojisine bakarsanız bakın, hiçbir başka tanrı ana tanrıça Kibele gibi onlarca ismi kendinde barındırmamıştır. Anadolu’nun kozmopolit bir yapıya sahip olması birçok medeniyeti içinde barındırmış, dolayısıyla da her halk tanrıçaya kendi dilinde seslendiğinden Kibele’nin onlarca ismi olmuştur. Örnek verecek olursak, ‘’Kültepe tabletlerinde adına Kubaba olarak rastlanır, Lydia'da adı Kybebe, Phrygia'da Kybele olarak geçer, Hitit kaynaklarında Hepat diye adlandırılır. Komana Pontika (Tokat bölgesinde Gümenek) ve Kayseri yöresindeki Komana Kappadokika (Kemer) kentlerinde adı çok eski bir Anadolu adı olan Mâ'dır. Sümer'de Marienna, Hitit'te Arinna, Mısır'da İsis, Syria'da Lat, Girit'te Rhea, Efes'te Artemis’’[82]ve daha niceleri. Görüldüğü gibi Kibele her medeniyette kendine yer bulmuş.

Anadolu’da yapılan kazıların, Kibele’ye ait olduğu bilinen figürlerin, günümüzden yaklaşık sekiz ile dokuz bin yıl öncesi

[78] Yıldız, S. *(2019). Anadolu ve tarih öncesi çağlar. İksad. s. 9*
[79] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 1. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 176*
[80] Sevin, V. *(2003). Anadolu arkeolojisi. (3. baskı). Der Yayınları. s. 248*
[81] Akurgal, E. *(2005). Anadolu kültür tarihi. (17. baskı). Tübitak Popüler Bilim Kitapları. s. 270*
[82] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. s. 184*

arası olduğu arkeolojik çalışmalarla kanıtlandığını daha önce belirtmiştim ancak Desti, kitabında ana tanrıçayı daha da eskilere götürerek M.Ö. dokuz binlerde de bilindiğini ve o dönemler tarımın bilinmediğinden Kibele'nin ilk başlarda bir tarım tanrıçası olmadığından bahseder.[83]

İlerleyen zamanlarda insanlar tarım düzenine geçmeye başladıklarında üzerine ayak bastıkları toprağı daha iyi tanımaya başlayınca toprağı ekip biçmeyi öğrendiler. İnsanoğluna ekini, sebzesi, meyvesiyle sonsuz hediyeler sunan toprak için Aşık Veysel'in şu dizelerini yazarsak sanırım tam yerinde anlamını bir kez daha kazanacaktır.

''Karnın yardım kazma ilen bel ilen

Yüzün yırttım tırnağınan elinen

Yine beni karşıladı gül inen

Benim sadık yarim kara topraktır.''

Anadolu insanı için artık toprak, üretken ve doğurgan olan kadına benzetilir ve ona "Toprak Ana", Ana Tanrıça demeye başlarlar.[84]

Madenlerin bulunmasıyla birlikte erkek iş gücünün daha öncelikli hale gelmesi M.Ö. iki binli yıllardan itibaren erkek tanrıların daha ön plana çıkmasına olanak tanıdığından ana

[83] Desti, M. *(2013). Anadolu uygarlıkları. (M. Cedden, Çev.; 3. baskı). Dost Kitabevi. s. 29*
[84] Olgunlu, C. A. *(2010). Ana tanrıça'dan Mevlana'ya. (8. Baskı). Karakutu yayınları. s. 18*

tanrıça egemenliği ve kutsallığı yaklaşık dört bin yıl süregelmiştir.[85]

Anadolu'nun neresine bakarsanız bakın bir Kibele anıtına rastlarsınız. Bunlardan bazıları Ayaş Heykeli'nde sol elinde bir kuş, sağ elinde ise bir içki kabıyla betimlenirken[86] Afyon-Eskişehir ve Kütahya'da eski çağlara ait birçok anıtın üzerinde de Kibele isminin yazılı olması, tanrıçayı Anadolu'nun yerlisi yapmaya yeter de artar bile.[87]

Çocuğu dünyaya getirenin dişi yani kadın oluşu ve doğurma işinin o zamanda tanımlanamayacak derecede ruhani ve tanrısal olduğu inancında olan insanların, tanrıça Kibele heykellerinin çoğu iri göğüslü ve geniş kalçaları olan bir tanrıça olarak tasvir edilmesine yol açtığı açıkça bulunan anıtlarda görülmektedir.[88]

Kibele'nin doğumu ile ilgili yine çok söylence vardır. Kibele doğar doğmaz babası tarafından Cybelon yani Kibelon adında bir dağa bırakılır ve tanrıçayı vahşi hayvanlar büyütür. İleride göreceğimiz üzere Attis'in de dağa bırakılıp orada büyüdüğü miti vardır. Mitlerin birbirine karıştığını söylememe gerek yok sanırım. Büyüdüğünde de Attis'e âşık olacak olan tanrıça, küçük ve yavru hayvanları sevip kollayıp onlara

[85] Kılıçkaya, A. *(2014). Mitoloji, din ve efsaneler ışığında Anadolu. Serander. s. 12*
[86] Roller, E. L. *(2004). Ana tanrıça'nın izinde. (B. Avunç.). Homer Kitabevi. s. 87*
[87] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu tanrıları. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 116*
[88] Yıldız, S. *(2019). Anadolu ve tarih öncesi çağlar. İksad. s. 11*

analık ettiğinden ötürü tanrıçaya büyüdüğü dağın ismini vererek Dağların Anası Kibele adını takmışlardır.[89]

Bir mitolojide Zeus'un rüyasında yeryüzüne tohumlarını saçtığını ve bundan da çift cinsiyetli bir varlık, Agdistis yani diğer adıyla Kibele meydana geldiği söylenir. Diğer tanrılar çift cinsiyetli ve karşı konulamayacak derecede güzel olan bu tanrıçayı yakalayıp erkeklik organını keserek bir tarafa atarlar. Attıkları yerde bir badem ağacı yeşerir ve kızın biri bu ağaçtan bir badem koparıp yer ya da koynuna saklar, sonrasında da gebe kalır. Bu gebelikten Attis doğar.[90]

Başka bir söylencede ise Zeus, Agdos adında bir taşa dölünü bırakır, bu taştan da hermafrodit olan Agditis adında bir canavar doğar. Diğer tanrılar Agditis'i hadım ederek sonrasında yakından tanıdığımız Kibele'ye dönüştürürler.[91]

(Hermafrodit) hem erkek hem dişi üreme organı bulunan canlıdır. Kadının sevgisi, merhameti ve doğurgan oluşu, bereketin sembolü haline gelmesine yol açmış ve toplumda yeri şefkatli ana olarak görülmüştür. Yaşamın getirdiği zorluklara göğüs germede her daim toplumun yanında bir koruyucu anne olarak duran kadın, yüreklere su serpmiş, yaraları sararak merhem olmuştur. Bu yüzden ana tanrıçaların her medeniyette ömürleri alabildiğince uzun olmuştur.

---

[89] Roller, E. L. *(2004). Ana tanrıça'nın izinde. (B. Avunç.). Homer Kitabevi. s. 233*
[90] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. s. 15*
[91] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 1. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 183*

Mezopotamya'nın İştar'ı, Anadolumuzun Kibele'si sonunda Hristiyan inancına girerek Meryem Ana'ya dönüşmüştür.[92]

Çok eski çağlarda bir Türk tanrıçasının Anadolu'da tanrıça Kibeleyle özdeşleşmesi olasılığı epeyce fazladır. Kibele'nin Türk kültüründeki adı Sibel'dir. Batı dillerinde Sibili, Sibele veya Sibela şeklinde söylenmektedir. Cybele olarak yazılır ama Sibele diye de okunur. Araplarda Hübele yani Hacer-i Esved'dir. İran dilinde sebil kelimesiyle aynı kökten gelen yağmur damlası anlamına geldiği de bilinmektedir.[93]

Anadolu'da ezoterik öğretilerin tanrıça Kibele'sinin, günümüzde kullanılan Gizem isminin giz ve sır kelimeleri ile bir akrabalıkları olduğunu da eklemek isterim.[94]

Frigya tanrıları, Hitit heykellerinde Kibele, Attis ve birçok tanrıların kanıtlandığı gerçeği, Frigyalıların bu tanrıları Hititlerden miras aldıklarını açıkça göstermektedir.

Bugün tam olarak Vatikan'ın bulunduğu alanda Frigya tapınağında Kibele ve Attis için yapılan ayinler yeterince bilinmektedir. Romalıların kendi resmi dini, orada yaşayan özellikle işçi köle ve diğer ezilen sınıflar için artık yeterince anlaşılmayan felsefi içerikli inançların yerini gittikçe Doğu'dan gelen mistik bir inanca doğru yol almalarına sebep olmuştur.

---

[92] Erbil, P. *(2007). Kibele'den Pandoraya kadının tarihsel yenilgisi. Arkadaş Yayıncılık. s. 83*
[93] Uslu, Bahattin. (2016). Türk mitolojisi. Kamer Yayınları. s. 302
[94] Alantar, N. *(2013). Mistik bilim. Sınır Ötesi Yayınları. s. 174*

Mistik inancın getirdiği şarkılı, müzikli ve danslar eşliğinde yapılan tapım ritüelleri, insanları coşkunun en üst seviyesine çıkararak beğenisini kazanmıştır. Gönüllerindeki mutlulukla ahiret inancı taşıyan bu insanlara aristokrat ve tutucu toplumun karşı gelmelerine rağmen bir şekilde hızla yayılan bu mistik inancın tanrı ve tanrıçası Kibele ve Attis'ti.[95]

Antalya'nın ilçesi olan Side, Anadolu'nun çok eskiden konuşulan öz bir dilinde nar anlamına gelmektedir. Nar, aynı zamanda ana tanrıça Kibele'nin de sembollerinden biridir. Anadolu'nun en eski çağlarından beri tapınılan nar sembollü tanrıça, Antalya Side'de Athena olarak karşımıza çıkmıştır. En eski dönemlerinde sade bir liman şehri olan Side, İskender'den sonraki dönemlerde surlarla çevrildi.[96]

Doğanın anası olan yaşamın da sahibi ve anasıdır. Yaşamla ölüm arasındaki döngüyü ayarlayan tanrıça, "hayatın rahmi" olduğundan yaşamın idamesini sağlayan, yaşamı verdiği gibi geri alma gücüne sahiptir, dolayısıyla Kibele ölümün de ana tanrıçasıdır. Batı Anadolu'daki İda Dağı'nın hanımı, bütün tanrıları mağara içinde doğurmuştur. Kibele, çok çabuk üredi̇ğinden ötürü kendisine tapınaklarda dişi domuz kurban edilirdi. "Sabanla toprak ananın bağrını yararak" onu dölleyen boğa da en değerli kurbanlar arasında yer alırdı.[97]

[95] Challaye, F. *(1998). Dinler tarihi. (S. Tiryakioğlu, Çev.). Varlık Yayınları. ss. 113-167*
[96] Tuna, C. *(2002). Mağaradan Kente. (2. Cilt). İletişim Yayınları. ss. 136-137*
[97] Ersoy, E. (1996). Ana tanrıça kültü. Anadolu Kalkınma Vakfı Dergisi. (1-10)

Anaerkil toplumda kadın yeryüzünün, toprağın sahibi olarak kutsanmış; ana tanrıça konumuna getirilmiş ve Kibele'nin adına tapınaklarda törenler yapılır hale gelmiştir.[98]

Antakya müzesinde izlerine rastlanan bereket tanrıçası Kibele, Antakyalıların da sevdiği tanrıçalardandı. Üzümün bolluğuyla bilinen Antakya'da şarap tanrısı Dionysus eşliğinde danslarla birlikte kutlamalar yaptıkları biliniyor.[99]

Eski çağ sikkelerinde Nicaea adında bir tanrıçanın ismi yer alır. Efsaneye göre tanrı Dionysus'un kaçamaklarından birinde, tanrıça Kibele'nin kızı olduğu sanılan ırmak perisi tanrıça Nicaea olmuştur, babası da ırmak tanrısı Sangarios'tur. Sakarya ırmağının mitolojik adıdır. Dionysus, Sakarya ırmağını şaraba çeviriyor ve oradan devamlı su içen tanrıça Nicaea, ırmaktan su içerek baştan çıkarılarak Dionysus tarafından tecavüze uğruyor. Hamile kalıp Telete adında başka kaynaklarda Attis olarak geçen bir çocuk doğurup sonra da kendini asıyor. Dionysus ise tanrıça onuruna bugünkü İznik olan şehri kuruyor.[100]

Bu arada eski çağlarda kralların çoğu, kudretlerini yaptıkları fetihlerden değil de tanrıların idare ve korumasından alıyordu. Buna en iyi örnekler ise Anadolu'da Kibele, Mezopotamya'da Marduk'un temsilciliğini yaparak saltanatlarını

[98] Özgür, B. *(2014). Anadoluda parlayan ışık Alevilik. El Yayınları. s. 276*
[99] Eyüboğlu, S. *(2000). Mavi 2. İş Bankası Yayınları. s. 224*
[100] Wallace, R., & Williams, W. *(1999). Tarsus'lu Paulus'un üç dünyası. (Z. Z. İlkgelen, Çev.). Homer Kitabevi. s. 110*

koruyan krallar, bir anlamda tanrı temsilciliğinin meşru varisiydiler.[101]

Dünyanın birçok yerinde anne rahmine iliştirilmiş değişik mitler mevcuttur. Anadolu'da da bereketin ve doğumun tanrıçası olan Kibele'dir. Toprağın, doğumun hem de ölümün mekânı olduğunu göz önünde bulunduracak olursak ölüm bir anlamda anne karnına ebedi geri dönüşün simgesi olarak algılanabilir. Böylelikle cilalı taş devrinde ölülerini gömme geleneği düşüncesi, anne rahmini andıran ilk mezar yapımını ortaya çıkarmış olabilir belki de.[102]

Eskişehir'de bulunan Seyyid Gazi türbesi, Orta Çağ'ın ışık taifelerine ve Alevi/Bektaşilerine makamlık etmiş, ana tanrıça Kibele'ye de ev sahipliği yapmıştır. Bizanslılar bu tapınağı kendi dönemlerinde manastıra dönüştürerek tanrıça Kibele'nin babasız doğum tanrıça unvanını Hıristiyan inancında İsa'nın annesi olduğuna inanılan Meryem'e aktarmışlardır. Alevilikte Kadıncık Ana, Kibele ve Meryem'in devamı olduğunu söylemek pek de yanlış değildir.

Alevilik baştan sona bütünüyle mistik bir inançtır. Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişini karşılayarak ezoterik bir inancın yoluna alan Kadıncık Ana, çocuğu olmamasına rağmen, yola girenlerin Hacı Bektaş'ın öğretisini devam ettirecek olan

[101] Baskıcı, M. (2009). Bizans döneminde Anadolu. Phoenix Yayınevi. s. 47
[102] Tuğrul, S. *(2010). Ebedi kutsal ezeli kurban. İletişim Yayınları. s. 55*

kişilerdir. Bu kişiler, tanrıça Kibele inisiyesinde Kadıncık Ana'dan babasız doğacaklardır.[103]

Kadim inanç olan Alevilikte de Ata'nın gök, yerin yani toprağın ise Ana olduğu görülür. Dünyanın neresine giderseniz gidin, hangi dili konuşursanız konuşun toprak her yerde doğurandır, yeşertip büyütendir. Dünyanın her yerinde toprağa ana demelerinin tek sebebi yaratıcı ve doğurganlık meziyeti olan tabiatın, toprağın ana ile özdeşleşmiş olmasıdır.

Bakın bu konuda 17. yüzyılda yaşamış olan büyük Alevi ozanı Teslim Abdal ne demiş:

"Cimsiz cenanın karnında,

Kim geldi cena karnında,

Atasız ana karnında,

Tatlı selam alan kimdir?"

[103] Yıldırım, A. *(2017). Alevilerin el kitabı. Siyah Beyaz Yayınları. ss. 345-355*

Attis

Attis hakkında o kadar çok söylence vardır ki neredeyse hepsi birbirine girmiş durumda olduğundan içinden çıkılması güç bir durum almıştır. İleride çam ağacı ve sünnet bölümlerinde Attis'ten yeterince bahsedeceğim ama yine de burada üzerinde biraz durmak isterim. Attis ile İsa'nın ölüm yıllarının birbirine olan benzerliğini ele alalım. Attis'in ölümü 23 Mart'a, tekrar dirilişi ise 25 Mart'a denk gelmektedir. Bu tarihin İsa'nın ölüm yılı ve kutlamalarıyla aynı tarih oluşu dikkatten kaçmamalıdır. Ayrıca Attis'in annesi olan ana tanrıça Kibele bakiredir, İsa'nın annesi olan Meryem de bakiredir, dolayısıyla her ikisi de bakire anneden doğarlar.[104]

Suriye'de Adonise nasıl tapınılırsa Frigya Anadolusunda da Attise öyle tapınılır hatta iki tanrıya uygulanan ibadet ritüelleri bile aynı olup bu iki tanrının aynı kişi olduğuna da inanırlardı.[105] Benzerlikler o kadar aynı ki... Nasıl Adonis ölürken akan kandan dağ lalesi ve güller bittiyse Attis'in kanından da çam ağacı ve menekşeler bitmiştir.[106]

Attis'in doğumunun karışık hikayeler içermesi gibi ölümü de aynı şekilde farklı anlatımlarla doludur. Çam ağacının altında kendini hadım ederek kan kaybından ölmesinden tutun

[104] Gandy, P. *(2011). İsa'nın gizemleri. (A. Bengisu, Çev.; 2. baskı). Ayna Yayınları. ss. 39-67*
[105] Frazer, G. J. *(2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 287*
[106] Eliade, M. *(2005). Dinler tarihi inançlar ve ibadetlerin morfolojisi. (M. Ünal, Çev.). Serhat Kitabevi. s. 357*

da bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğüne kadar söylenceleriyle doludur.[107]

Frigya Anadolusu ve Roma'daki Kibele Attis törenlerinin, çam ağacı kesilerek üzerinin süslenmesi 22 Mart ile başlayıp 25 Mart'ta son bulur. Roma'da bu ritüellerin zamanında Kibele tapınağı olan Vatikan tepesinde, Aziz Petrus Bazilikasının hemen yakınında yapılması, Attis adının baba anlamına geldiğini, neredeyse bütün dünyada Kibele Attis rahiplerine verilen adın baba anlamına gelen Papaz denilmesinin baya ilginizi çekeceğini umuyorum.[108]

Papa

Ana tanrıça Kibele'nin hem oğlu hem aşığı olan Attis'e tapınma ritüellerinin Anadolu'dan Yunanistan'a her uğradığı yerlerden değişime uğrayarak Roma'ya kadar ulaştığı göz ardı edilmemesi gereken gerçekler arasındadır.[109]

Firigya şerinde tanrıça Kibele için tapınılan Agdos adında bir kaya varmış. Zeus tanrıça Kibele'ye aşıkmış ve onu elde edemeyince bir kayanın üzerine tohumunu yani spermini bırakmış. Kayanın üstündeki bu tohumdan Agdistis diye çift cinsiyetli biri doğar ve şarap tanrısı Dionysos, Agdistisi sarhoş ederek erkeklik organını kesip bir yere atar, bazı kaynaklarda tecavüz ettiği yazar. Organın atıldığı yerde bir badem

[107] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 1. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 284*
[108] Frazer, G. J. *(2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. ss. 291-305*
[109] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 328*

ağacı bitmiş, Nana adında bir kız diğer adı Nicaea bu bademden yiyerek hamile kalır ve Attis'i dünyaya getirmiş. Kızın babası, çocuğu bir dağa bırakıp gelmesini istemesi sonucu kız, oğlunu dağa bırakır. Dağ yolundan gelip geçenler çocuğu fark ederek orada yaşayan hayvanların sütüyle beslerler. Kibele ve Agdistis güzelliği dillere destan olan Attis'e âşık olurlar ama Frigya kralı Midas, Attis'in kendi kızıyla evlenmesinden yanadır. Bunu duyan Agdistis, Attis'in aklını divaneye çevirerek onun bir çam ağacının altında kendisini hadım etmesine ve kan kaybından ölmesine sebep olur. Tanrıça Kibele Attis'i, öldüğü çam ağacının altına gömer ve akan kanlarından çam ağacının kenarında menekşeler biter. Kralın kızı bu durum karşısında o da kendi canına kıyar. Tanrıça kızı, bir mezara gömer ve üzerinde badem ağacı ve menekşeler yetişir. Agdistis, Zeus'a Attis'in vücudunun sanki hiç ölmemiş gibi kalması için yalvarır. İsteği kabul olan Agdistis, Attis'in na'şını alıp Pessinus'a götürür ve bir rahip heyeti kurarak anısına bayram ve şenlikler düzenletir.[110] Balıkçısı, Nana adlı kızın Kibele'nin kanından yetişen badem ağacı çiçeğinden yahut Nar ağacından hamile kaldığı bilinir.[111]

Sonuç olarak bütün Ana tanrıçaların hem oğlu hem sevgilisi olan eril tanrılar, tabiatı ve toprağı kanlarıyla dölleyerek sulama işini gerçekleştirmişlerdir. İnsanların çeşitli bitkileri ve ağaçları tanrı vücutları olarak tasvir etmeleri, Frigya

[110] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. s. 15*
[111] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu Tanrıları. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 110*

örneğinde olduğu gibi Attis'in babasının çam ağacı[112] oluşu bu yüzdendir.

Yukarıda anlatılan hikâyenin tıpatıp benzerini Kibele bölümünde de bulabiliriz ancak bu durum bize mitolojilerin birbirine ne kadar da çok karıştığını ve kim kimin denecek kadar içinden çıkılmaz bir hâl aldığını gösteriyor.

[112] Caroline, L. R. *(2012). Tanrılar doğduklarında. (H. Koyukan, Çev.). İthaki Yayınları. s. 98*

Adonis

Adonis kültürü, Mezopotamya'dan tutun da Sami halklarına, Anadolu'nun her yanına, oradan da Yunanistan ve Roma'ya kadar gezmiş, halkların belleğinde uzun bir süre yer etmiştir. Adonis, birçok ulus tarafından sahiplenildiği için farklı farklı anlatımlara da sahne olmuştur elbette.[113] Adonis'e tapınılan yerler Fenikeliler, Suriye, Mezopotamya ve Babil'dir. Yunanlıların Adonis'i tahminen M.Ö. yedinci yüzyılda tanıdığı varsayılırken,[114] bu kültü, Anadolu'nun ana Tanrıçası Kibele'nin sevgilisi Attis'ten aldığı açık ve nettir.[115]

Tanrının gerçek ismi Tammuz'dur. Sami halkı kendi ellerinde "Efendi" yahut "Efendim" anlamına gelen Adon ismiyle tanrılarını onurlandırırlar. Yunanlılar ise bir yanlış anlama sonucu onursal unvanı gerçek bir ada dönüştürüp tanrıya Adonis diye hitap ederler. Eski ahit olan Tevrat İbranicesinde, tanrıya sık sık Adoni veya Adonai denildiği bilinmektedir.[116]

Kibele ile Attis'in mitolojilerine en yakın olan benzerlik, Afrodit ile Adonis'in hikayesidir. Ana tanrıça Kibele ve Attis kültü birçok coğrafik yapısı olduğundan Ana tanrıçaya

[113] Frazer, G. J. (*2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 16*
[114] And, M. (*1962). Dionsos ve Anadolu köylüsü. Elif Yayınları. s. 13*
[115] Altunay, E. (*2015). Paganizm 1 Kadim Bilgeliğe Giriş. (6. baskı). Hermes yayınları. s. 172*
[116] Frazer, G. J. (*2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 17*

tapınma kültü ve söylencelerinde haliyle çok farklı anlatımlar doğmuştur.[117]

Afrodit'in sevgilisi Adonis, bir yaban domuzu tarafından öldürülüyor ve bu söylencenin kaynağının Mezopotamya olduğu biliniyor. Dumuzi ya da Tammuz, Anadolu'da ise Attis olduğu mutlaktır.[118] Her yıl ölüp yeniden dirilen bir tanrı olarak bilinen Adonis,[119] diğer tanrılar Tammuz ve Osiris gibi ''yakın doğunun can çekişen tanrıları'' arasındadır.[120]

Mitolojiler tamamen söylencelerden ibarettir ve hiçbir bilimsel dayanağı olmamaktadır. Tanrıların insan bedenine girmeleri[121] yahut meziyetlerini tanrı krallara vermeleri ve karşılığında kurban istemeleri gibi hiçbir dayanağı olmayan kurallar koymalarını ancak çok tanrılı dinlerin mitolojilerinde görebilmekteyiz. Örneğin, Osiris-İsis, Kibele- Attis, Afrodit-Adonis-Tammuz ve Dumuzi'nin İnanna'sının yanında diğer tanrılar gibi.

[117] Torrey, E. F. *Beynin evrimi ve tanrıların ortaya çıkışı (E. Aktaş, Çev.; 1. baskı). (2018). Paloma Yayınevi. s. 249*
[118] Eliade, M., & Couliano, P. İ. *(1997). Dinler tarihi sözlüğü. (A. Erbaş, Çev.). İnsan Yayınları. s. 313*
[119] Eliade, M. *(2015). Doğuş ve yeniden doğuş. (F. Aydın, Çev.). Kabalcı Yayıncılık. s. 230*
[120] Eliade, M., & Couliano, P. İ. *(1997). Dinler tarihi sözlüğü. (A. Erbaş, Çev.). İnsan Yayınları.*
[121] Madrigal, C. *(2009). Apologia İncil ve Hristiyanlık sorgulanıyor. Dharma Yayınları. s. 47*

Afrodit

Aşkın ve güzelliğin tanrıçası olarak bilinen Afrodit'in nasıl doğduğunu iki kaynaktan öğreniyoruz. Bunların biri Hesiodos, diğeri Homeros'tur.

Kaynağın ilki, Afrodit'in deniz köpüğünden doğduğunu söyler. Zaten Afros kelimesi Yunanca "köpük" anlamına gelir. Diğer kaynak Homeros ise Afrodit'in Zeus ve Okeanos'un kızları olan Dionen'in kızı olduğu, annesi bir savaşta yaralanan Afrodit'i iyileştirip kollarında severken Zeus'un, kızına Afrodit için "Ona savaşların kendisi için uygun olmadığını, bundan sonra aşk ve gönül işleriyle uğraşması gerektiğini söyle." öğüdünü verdiği söylenir.[122]

Afrodit'e aşkın ve güzelliğin tanrıçası denilmesi bu yüzdendir. Güzellik tanrıçasına addedilen niteliklerin, şehvet ve seks tanrıçası olduğunu ve bu adı kesinlikle hak ettiğini[123] bugün bile dünyanın bildiği tanrıça Afrodit, insanların aklında her daim güzelliğin ve cinselliğin sembolü olarak bilinir. Burada Afrodit'in anlamına bir parantez açmak istiyorum. Halikarnas Balıkçısı, Afros kelimesinin köpük anlamına gelmediğini, ayrıca Grekçe olmayıp iki isminden birinin fuhuş tanrıçası olduğunun söylendiğini söylüyor.[124]

---

[122] Erhat, A. (*1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. s. 42*
[123] Winston, R. S. *Tanrının öyküsü. (Köseoğlu, Çev.; 5. baskı). (2016). Say Yayınları. s. 73*
[124] Balıkçısı, H. (*1983). Anadolu tanrıları. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 48*

Çanakkale boğazının Avrupa yakasında bulunan antik kent Sestos'daki Afrodit tapınağında her yıl Afrodit'in ölen sevgilisi Adonis adına düzenlenen şenliklerde kızlar süslenip püslenir, rengarenk giyerek kokular sürerlermiş. Şehrin içinde dolaşarak beğendikleri delikanlılarla tanışıp aşklar yaşadıkları, bazen de evliliklerle sonuçlandığı yazılıdır. Bazı yazarların bu hikâyeyi İstanbul'daki kız kulesi ile karıştırmışlar ama geçmişte yaşanan Afrodit ve sevgilisi adına düzenlenen ilkbahar kutlamalarının gerçekte Çanakkale'de olduğu bilinmektedir.[125]

Herodot ise, Babil kadınlarının, ömründe bir kez bile olsa, Afrodit tapınağına gidip, kendini yabancı bir erkekle yatarak, tanrıça Afrodit'in gönlünü bu şekilde hoş tuttuklarına inandıklarını ve aynı ritüelin, Kıbrıs'ın bazı yerlerinde de olduğunu yazar.[126]

Bergama kralının M.Ö. Bergama tepesi denilen bir yerde, kanlı bir savaştan galip ayrıldığı ve orada bulunan Afrodit tapınağının olması nedeniyle de Afrodit savaşı adının da verildiğini, ayrıca M.Ö. 323 sonrası dönemlerde başkenti Antakya olan Selefkos imparatoru IV. Epifan'ın hem Yunanistan kültürünü yaymak hem de yerli halkı Yunanlaştırmak amacıyla Yunanistan'dan getirttiği göçmenleri, kendi adına mahalle kurdurarak oraya yerleştirdiği ve yerli tanrıları olan Baal, Astarte ile Melkart'ın yerini nasıl Zeus, Afrodit ve Herakles'e

[125] Atan, Yaşar. (*2011). Akdeniz Mitologyasından efsaneler. Evrensel Basım Yayın. s. 101*
[126] Herodotos tarihi. (*M. Ökmen, Çev.; 8. baskı). (2012). İş Bankası Kültür Yayınları. s. 107*

dönüştüğü bilinir.[127] Kültürlerin ve mitolojilerin nasıl birbirine karıştığı, kendi ana dillerinin bile hiç farkında olmadan giderek yabancılaşması tarihin bize öğrettiği gerçeklerdir.

Afrodit, Suriye ya da Kıbrıs kralının kızı Myrrha'yı babasına şehvet duysun diye lanetlendirir. Myrrha, babasına karşı konulamaz derecede tutulduğu için devamlı babasını arzular ve dadısına kendisine yardım etmesini söyler. Birlikte kurdukları planla, babasıyla kırk gün kırk gece ilişkiye girer. Babası en sonunda bu durumu fark etmesiyle birlikte kızını öldürmek ister ancak tanrılar kıza acıyarak onu Mersin ağacına çevirirler. Bu arada kırk gün kırk gece düğünlerin olduğu hikâyeleri bilirsiniz, birbirlerine ne kadar da benziyorlar. [128]

Dokuz ay sonra Mersin ağacının gövdesinden yakışıklılığına karşı konulamayacak derecede güzel olan Adonis ölümlü olarak dünyaya gelir. Bazı yazarlar bir yaban domuzunun ağaç kabuğunu burnunun ucuyla yarması sonucunda ağacın içinden çıkan bebeğin Adonis olduğunu belirtirler.[129] Afrodit, Adonis'i görür görmez aşık olur ve Zeus ile Demeterin kızı olan Persephone'ye onu büyütmesi için verir. Bu kez de Persephone, Adonis'e aşık olur ve Adonis'i geri vermek istemez. Sonrasında da iki tanrıça arasında kavga çıkar, Zeus araya girerek duruma el atar. Adonis'in üç veya dört ayı Afrodit'le

[127] Günaltay, Ş. *(1987). Perslerde Romalılara kadar. (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 125-225*
[128] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu Efsaneleri. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 84*
[129] Frazer, G. J. *Altın dal dinin ve folklorun kökeni 1. (Doğan, H. M, Çev.; 2. Baskı). (2004). Payel Yayınevi. s. 273*

birlikte, diğer üç dört ayı ise Persephone ile birlikte geçirmesine karar kılar. Geriye kalan ayları Adonis'in kendi iradesine bırakmışlardır. Adonis günlerini devamlı Afrodit'le geçirmeye başlayınca diğer tanrıça kıskanır[130]ve Adonis'i öldürmesi için bir yaban domuzu gönderir. Başka bir söylencede ise Afrodit ile Adonis'i sevişirken gören Apollon'un oğlunun gözleri Afrodit tarafından kör edilir. Apollon, oğlunun intikamını bir yaban domuzu kılığına girip Adonis'i öldürerek almıştır.[131]

Bu arada diğerlerinden çok farklı olup en eski kaynaklardan birisi olan Ovidius'un, Adonis'in ölümü ile ilgili anlatımını paylaşmadan edemeyeceğim.

Adonis, kırlara gezmeye ve avlanmaya çıkar. Bir müddet sonra ana tanrıça Kibele tapınağının önünden geçer. Sevgilisi, Adonis'e "Bu dağlar çok tehlikelidir, aman çok dikkatli ol. Eğer herhangi bir tehlike ile karşılaşırsan hiç durmadan, arkana bile bakmadan kaç." der. Adonis'in köpekleri, bir yaban domuzunu ininde fark etmesi üzerine domuzu rahatsız edip kovalamaya başlarlar. Adonis de bu sırada domuza kargısını saplar. Canı yanan domuz can havliyle Adonis'e saldırır ve canavar yapılı, uzunca dişleriyle Adonis'i yaralayıp oracıkta öldürür. Adonis'in sevgilisi bu durumu hemen sezinler, Kıb-

[130] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. A.Ş. s. 12*
[131] Hançerlioğlu, O. *(2000). Dünya inançları sözlüğü. (3. baskı). Remzi Kitabevi. ss. 12-144*

rıs'tan uçarak çabucak sevgilisinin yanına gelir ama Adonis çoktan ölmüştür.

Adonis'i kanlar içinde gören tanrıça sevgili, saçını başını yolar, feryat figan edip üzüntüden elbiselerini parçalar. Kollarında yatan Adonis'in cansız bedenine, "Acılarımın ve üzüntülerimin bir abidesi olarak her yıl adına törenler yapılacak ve böylelikle her daim gönüllerimizde yaşayacak, akan kanların çiçeklere dönüşecek." der. Bu anlatımda Adonis'in sevgilisi, Kıbrıs kralının kızı, kuğu kanatlı Venüs'tür.[132]

Gül çiçeği, aşkı ve sevileni temsil eder çünkü az önce anlattığımız hikâyede Afrodit'in de aşkı ve sevdiği olan Adonis ölünce bedeninden akan kanlardan beyaz güller oluşur, Afrodit aşkının yanına koşarken ayağına diken batması sonucu ayağı kanamaya başlar ve akan kanlar beyaz gülleri kırmızıya boyar.[133] Bu anlatımla da artık günümüzde kırmızı gülün nasıl aşkın sembolü haline geldiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Suriyeli kadınlar her yıl bir defaya mahsus Adonis için bahar bayramları düzenler, ''O ton Odonin'' (vah Adonis) diye çığlıklar atarak dövünüp yas tutarlarmış.[134]

Tanrı Tammuz, diğer adıyla Dumuzi'ye Sami halkının kadınlı erkekli ağlama merasimi düzenlediklerini İnanna Tammuz bölümünden biliyoruz. Mitler birbirine karıştığından,

[132] Ovidius. *(1994). Dönüşümler. (İ. Z. Eyüpoğlu, Çev.). Payel Yayınevi. ss. 253-254*
[133] Olgunlu, C. A. *(2010). Ana tanrıça'dan Mevlana'ya (8. baskı). Karakutu Yayınları.*
[134] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. A.Ş. s. 12*

bir ritüelin başka coğrafyalarda biraz da olsa deformasyona uğrayıp orada da yapıldığı aşikardır hatta bu miti doğrulayan mukaddes kitap Hezekiel'de kadınların Tammuz için ağladıkları yazar.[135]

Adonis ve Afrodit hakkında insanların hafızalarında güzellikleri, yaşadıkları aşk ve ihtiras, ayrıca Adonis'in domuz avına düşkün oluşu ve domuz avındayken bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğü yer etmiştir. Adonis'in ölüm nedeni insanların içinde domuza karşı ister istemez bir kin oluşturmuş yahut tanrı Adonis'i öldüren bu yaratığın sadece ve sadece Adonis'e kurban verilmesi gerektiği düşüncesi kafalarında kurgulanmış olabilir.

İnsan hafızasının uzun sürece dayalı duygunun tazeliğini yitirmesinden dolayı zayıflayan hafızası, yaşanan olayları yeterince hatırlayamaz. Beyin hatırlamaya çalışırken kendince kurgu yapar ve kurguladıklarına gerçekmiş gibi inanır. Yaşanan olaylar istenmeden bile olsa çarpıtılarak gerçekliğini kaybeder ve birer mitolojiye dönüşür.

[135] Hooke, H. S. *Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.;4. baskı). (2002). İmge Kitabevi. s. 50*

Romalı Magna

Roma devletinin kabul ettiği ilk yabancı tanrıça unvanını da elinde bulunduran[136]bizim Anadolulu Kibele, Romalılar ile tanışması yaklaşık olarak M.Ö. 201-218 lerde 2. Pön savaşının da getirdiği siyasi krizlerin olduğu döneme rastlar. Bir kâhinin ana tanrıçayı simgeleyen siyah taştan bahsetmesi üzerine, Eskişehir Sivrihisar'da, ana tanrıça tapınağında bulunan siyah taşı Roma'ya getirmenin imparatorluk adına çok önemli olduğunu, bu sayede ülkenin içinde bulunduğu krizin çözüleceğini ve hep birlikte refaha kavuşacaklarını söylemesi üzerine, Roma'ya getirilerek yaklaşık on yıl süren tapınak yapım çalışmalarından sonra, M.Ö. 191 yılında Palatium tepesine şu anki Vatikan'a çok yakın bir yerde inşa edilerek konmuştur.[137]

Ana tanrıça Kibele'nin siyah taşı, kahini haklı çıkarır ve artık Romalıların yüzü gülmeye başlar. Halk tarafından benimsenen tanrıça Kibele'ye Romalılar, Mater Deum yani ''Tanrıların Büyük Anası''[138]demeye başlarlar ve adına her yıl şenlikler düzenleyerek kutlamalar yaparlar.

Tanrıça Kibele'nin taşının Roma'ya getiriliş hikayesi şöyle gelişiyor. Kibele taşı Eskişehir'deki tapınaktan alınıp bir gemiye yükleniyor. Bir müddet sonra gemi büyük bir kayanın üzerine oturuyor ve ne yaptılarsa gemiyi bir türlü yerinden

[136] Dürüşken, Ç. *(2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 10*
[137] Schwertheim, E. *(2009). Antikçağda Anadolu. (N. Batu, Çev.). Kitap Yayınevi. s. 23*
[138] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu tanrıları. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 124*

oynatamıyorlar. O sırada Claudia Quinta adında genç bir kız çıkıyor ve gemiyi kurtarabileceğini söylüyor.

Bu kız daha önce izinsiz bir ilişki yaşadığı ve bakire olmadığı için halk tarafından devamlı suçlanıp dışlanıyor. Kız ne kadar ben bakireyim dese de kimse inanmıyor ancak oradakiler "Madem sen bakiresin, tanrıçaya yalvar, o da sana bir güç versin, bu gemiyi kurtararak bakireliğini kanıtla." diyorlar. Genç kız, birden ana tanrıça Kibele'ye yalvarmaya başlıyor, bakire olduğunu kanıtlaması için yardım istiyor ve ne hikmettir ki genç kız, birden geminin halatını eline alıp Roma'ya kadar çekiyor. Böylelikle hem kendini aklamış hem de ana tanrıçanın kerametini insanlara göstermiş oluyor. Roma halkı o günden sonra Kibele'ye şenlikler düzenleyerek tapınmaya başlıyorlar.

Bu arada şunu belirtmek isterim ki, tanrıça kültü Roma'ya gelirken beraberinde Anadolulu Kibele'nin sevgilisi Attis'i de getiriyorlar. Rahiplerin şenliklerde kendilerini hadım etme olayı bütün tarihçiler tarafından bilinmektedir.[139] Kibele, ilerleyen zamanlarda Romalıların başına bir kule sembol edilerek Mater Turitta yani Kuleli Ana ismini de verdikleri bilinir. İtalya bu isimden ötürü tepesi kuleli bir kadın olarak simgelenir.[140]

[139] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. Baskı). Remzi Kitabevi. A.Ş. ss. 186-187*
[140] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu tanrıları. (4. Baskı). Bilgi Yayınevi. s. 124*

Bu hikâyede beni asıl ilgilendiren şey, ana tanrıçaya ait olan kara taşın hikayesidir. Bu kara taş aslen, tanrıça Kibele'yi simgeleyen heykel olmasından ötürü, bütün Anadolu halklarının taptığı, uğruna kurbanlar verip şenlikler düzenlediği, nehirlerde yıkanarak kurbanların sunulduğu ve tanrıçayla eşdeğerde tutulan bu kara taş, Anadolu'dan Roma'ya oradan da Kibele ismi Hübel'e yahut Kıble'ye dönüştürülerek Mekke topraklarına kadar gitmesidir. Ayrıca bu heykelin bir kolunun Mekke'de kırıldığı ve yerli halkın altından bir kol yaptıkları, etrafında tavaf yapıldığı bilinir.[141]

Kibele heykelini Mekke'ye getirip ibadete açan ilk kişi Huzeyme B. Mudrike B. Elyas B. Mudar'dır. İslam öncesinde insanların onu tanrıyla aynı kefeye koyar. Birçok dil bilimcinin ortak görüşleri olan Kibele ismi, zamanla Hübel'e dönmüştür. Bu taşın, Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip'in adak olarak Hz. Peygamberin babası Abdullah'ı kurban etme olayında kurban edilecek olan kişi ve kurban ritüelinin yapılıp yapılmaması için danışılan bir tanrı olduğu bilinir. Dolayısıyla Kibele isminin zamanla Hübel yahut Kıble'ye dönüşmesi çok şaşırtıcı bir durum değildir.[142]

Karmatiler, 930 Ocak ayına denk gelen Hac mevsiminde Mekke'ye girerek çok sayıda hacıyı ve yerli halkı öldürüp beraberinde Kibele'nin simgesi olan Hacer el Esved taşını yanlarına alıp giderler.

---

[141] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu efsaneleri. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 96*
[142] Usta, İ. *(2015). İslam öncesi Arap mitolojisi. Ankara Okulu Yayınları. s. 148*

Daftary, bazı yazarların Fatimi devletinin ricasından dolayı geri verdiklerini yazsa da kendisi bunun aksini savunarak Kabe'den sökülerek götürülen bu siyah taşın 22 yıl Karmatilerin ellerinde kaldığını ve Abbasi devletinin büyük paralar ödemesi sonucu geri verdiklerini yazar.[143]

Hanbeli mezhebi, kendi içinde barındırdıkları alimlerle birlikte, Sünniliğin en radikal kısmını oluştururlar. Vahhabiler, 1800 yılların başlarında, 2. Mahmut döneminde Türklerle oldukça sorun yaşamış, Osmanlı'nın inisiyatifiyle de Mekke ve Medine'de olan hakimiyetleri son bulmuştur. Şu anda Suudi Arabistan krallığı tekrardan onların buyruğunun altındadır.

Mezhep, kendi içinde değerli takılar takmayı, tütün ve kahve içmeyi haram kılarak insan ile Allah arasında herhangi bir aracıya, dolayısıyla da bir peygambere ve din adamlarına ihtiyaç olmadığını söylerler. Bu mezhep, Allah'tan başka kutsal kişilere ve herhangi bir şekilde onları tasvir eden şeylere, örneğin Kabe'de bulunan kutsal olan Hacer el Esved'e de tapınmayı Hac ziyaretinde puta tapınma olarak varsaydılar. Daha sonraki zamanlarda Hac ibadetlerini ve peygamberleri bir şekilde kabullendiler.[144]

[143] Daftary, F. *(2005). İsmaililer. (E. Toprak, Çev.). Doruk Yayımcılık. ss. 248-250*
[144] S. F. Anisimov, N. A. Aşirov, M. S. Belenkiy, A. V. Belov, V. M. Boguslavskiy, Yu. F. Borunkov,... G. I. Erlin. *(1968). Emek, din ve insan. (S. D. Skazkin, rd). (A. Berberoğlu, Çev.; 9. baskı). Evrensel Basım Yayın. s. 35*

Bilindiği üzere bu taşın cennetten düştüğüne inanılır ve aslında renginin beyaz olduğu doğrultusunda söylentiler de vardır. Bir başka söylencede ise Hz. Âdem bu siyah taşı cennetten alıp getirmiştir. Sonraları tekrar Hz. İbrahim tarafından inşa edilen Kâbe, İbrahim'in "Dünyanın tam ortası, merkezi burası[145], artık bu yöne doğru ibadet edin." demesi üzerine insanlar tarafından kıble olarak kullanılmaya başlar. Bu beyaz taşın insanların günahlarını aldığından dolayı karardığını, dolayısıyla da adına bu yüzden kara yahut siyah taş denildiği, bazı parçalarının kırık olduğu ve Osmanlı sarayında muhafaza edildiği bilinmektedir.[146]

Arapların bu kara taşı çok sevdiklerini biliyoruz ama 4. Sultan Murad döneminde Mekkede'ki su baskınları yüzünden Kâbe zarar görmüş ve kara taş, gün boyu sular altında kalmıştır. Sultanın emriyle onarılan Kâbe ve bir daha böyle bir durum yaşanılmaması için harcanan para, yüz on bin altındır[147]. Harcanan parayla sanırım Arabistan'daki bütün açlar doyardı.

Sonuç olarak Kibele'ye ait olan Anadolu'nun siyah taşı, epey maceralı yolculuklardan sonra, son durağı olan Mekke'de uzun yıllardır durmaktadır.

[145] Kaleli, L. (1996). Mitolojide inanç ve peygamberler. Can Yayınları. s. 53
[146] Karakurt, D. *(2011). Türk söylence sözlüğü. Deniz karakurt. s. 100*
[147] Hammer. V. J. *(2011). Osmanlı İmparatorluğu tarihi 1. (M. Güçlükol, & B. Bozkurt, & İ. Bülbül, Ed.). (5. baskı). İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. s. 557*

Nevruz-Akuti

Konuya başlamadan önce şunu belirtmek isterim ki Nevruz, bütün dünya halklarının ortak ilkbahar bayramıdır. Dolayısıyla hiç kimseye ait olmadığı gibi, bütün evrenin kozmik gücünü içine alan bir bahar coşkusudur.

Nevruz, günümüzde evrensel bir kutlama töreni haline dönüşmüş, ilkbaharın gelişini müjdeleyen bir mevsimsel karşılama bayramıdır. Nevruz kelimesinin kökeni Farsça olup, nav (yeni) roz (gün) yani yeni gün ya da yeni yılın ilk günü, örneğin yılbaşı gibi, diğer bir anlam olarak ise baharın ilk günü gibi anlamlar çıkarılabilir.

Sümer tabletlerinden öğrendiğimiz kadarıyla, Mezopotamya ve Anadolu'nun yaklaşık her yerinde ilkbahar aylarında baharın müjdeleyicisi olarak büyük şenliklerle ve bayramlarla kutlanan bir gelenektir. Bu kutlamaların daha da eski dönemlerden beri kutlandığı bilinse de elimizdeki Sümer kayıtlarından yola çıkarak Nevruz'un bir bahar bayramı olduğunu hep birlikte göreceğiz.

Aşk tanrıçası İnanna ile çoban tanrısı Dumuzi'nin evliliğini anlatan mitolojide, Dumuzi sonbaharda yerin altına girip ilkbaharda ise tanrıçayla birlikte olmak için tekrar yeryüzüne çıktığında yeryüzüne bolluk ve bereketi getirir. Bu kutsal birleşme, ilkbaharın müjdelemesi ile eşdeğer tutulmuş ve

her yıl bahar ayında adına büyük kutlamalar düzenlenmiştir.[148]

Bununla birlikte Anadolu'da da aynı şekilde yaklaşık aynı tarihe denk düşen Kibele Attis şenlikleri vardır. Bunun en çarpıcı örnekleri ilkbaharda Hıdırellez, Paskalya yani yumurta bayramı olan Hz. İsa'nın yeniden doğmasını simgeleyen bayramdır. Tammuz veya Dumuzi'nin de doğuş ve yeniden diriliş festivalleri yaklaşık olarak aynı tarihlerdir. Anadolu'nun en kadim yerlilerinden olan tahtacı kızılbaşlar, her ilkbahar geldiğinde Kibele'nin sevgilisi Attis'i ve İnanna'nın, Tammuz'u yeniden dirilttiği gün, köyün en yakışıklı delikanlısını kapı kapı gezdirip Attis ve Tammuz'un yeniden dirilişini canlandırır, kadınlarca temsil edilen ana tanrıça Kibele'ye kavuşma taklidi yaparlarmış. Tammuz'un diğer adı Dumuzi olduğu için de yakışıklı gence damızlık derlermiş.[149] Sonuç olarak, bu yeniden dirilişi müjdeleyen ilkbahar kutlamaları Adonis, Attis ve Dumuzi'yi anma törenleridir de.

Demirci, Akuti ritüellerini gün ve gün anlatıyor. Bu konuda çok ciddi çalışmaları vardır ama ben burada sadece bizim ilgimiz çeken yerlere değinmek istiyorum.

[148] Mutlu, S. A. *(2013). Eski Mezopotamya'da tanrılara sunulan kurbanlar. Tarih Okulu Dergisi, 2014 (XVII)*
[149] Balıkçısı, H. *(1983). Anadolu efsaneleri. (4. baskı). Bilgi Yayınevi. s. 94*

Tabletlerde yazan M.Ö. iki binli yıllarda, Sümer sülalesinden olan Ur'lu yöneticiler ve oranın halkı tarafından kutlanan Akuti bayramı, Sümer halkı için baharın gelmesiyle birlikte toprağın bereketinin artması, dolayısıyla hasatın ekilip biçilme zamanının geldiğini işaret eden bir tarım bayramıdır.

Ay tanrısı Nanna onuruna da yapılan Akitu ritüeli, on iki gün süren bir festivaldir. Festivalde yürüyüş alayları yapılır, dualar okunur, ilahiler söylenir, kurbanlar kesilir, o günün yöneticilerine ve kralına övgüler yağdırırlardı. On iki gün sürecek olan festival ya da ritüeller, Babil ve Asur döneminde, nisanın birinde başlayıp on ikisinde sona eriyordu. Bu törenin ritüeli, bütün Mezopotamya'da, Uruk ve Harran gibi şehirlerde de kutlanıyor olmasıdır.

Dördüncü gün tören ve ritüellerin tam olarak başladığı gündür çünkü kralın merasime katıldığı ilk gündür. Marduk ve eşi Zarpantu'ya övgü dolu sözler söylenir, öğle sonu ise Marduk heykelinin önüne gelinerek yaratılış destanı Enuma Eliş okunur. Kral, Nabu tapınağının etrafını dolaşarak Nabu heykelinin önüne gelir ve krallığı temsil eden asasını eline alır.

Beşinci günde tapınak rahiplerinden biri, kutsal bir alanda cin çıkarma işlemi yapar, Fırat ve Dicle'den alınan su ile tapınağa su serperler. Dicle ve Fırat'ın derinliklerinden çıkarılan bu sulara ilahi sular denir, bu su tapınağın arındırılması için kullanılır. Bir koç kesilerek kurban edilir, leşi

tapınak içerisinde sürüklenerek arınma ritüeli devam eder. Daha sonra hayvanın leşi Fırat Nehri'ne atılır, Maşmaşşu denilen rahip bu arınma işlemini yaptığından dolayı kirlenmiş sayılarak Akitu bayramı sona erinceye dek tapınağa girmesi yasak olur. Koçla yapılan bu arınma ritüeline kuppuru adı verilir.

Törenlerin en önemli bölümlerinden biri kralın, Marduk heykelinin önüne getirilmesidir. Kralın saltanat sembolü olan asası, mızrağı ve yüzüğü alınarak, Şaşgallu rahibi tarafından yüzüne sert bir tokat atılır, kralın kulakları çekilir ve Marduk heykelinin önünde başını eğdirirlermiş. Kral Marduk'a bir dua okunur ve sonrasında da Şaşgallu rahibi, Marduk'un kendisini kutsadığını söyleyerek krala bir tokat daha atar ve sonrasında birlikte dua ederler.

Marduk'a beyaz bir boğa kurban ediliyor, sonrasında ise krala asası, mızrağı ve yüzüğü geri veriliyor. Hiç şüphe yok ki kralı küçük düşürme ritüeli, tanrıların yüce olduğunu hatırlatmanın bir göstergesidir. Ayrıca bu ritüelin anlamı, kralın tanrı tarafından kabul edilmesi, bir nevi onaylanması anlamına geldiği gibi ilahi gücün yani tanrının seküler olana üstünlüğünü gösteren bu ritüel, din adamları için de çok önemlidir. Din adamlarının da güçlerini tanrılar tarafından aldıklarını bir şekilde göstermeleri lazımdır. Kendilerinin bir aracı misyon üstlendiklerini, dolayısıyla rahiplerin de bir şekilde ruhani ve kutsal gücü temsil ettiklerinin bir göstergesi olduğunu anlamamak epeyce bir saflık olur sanırım.

Bayramın altıncı günü Babil'e diğer şehirlerden tanrı heykeller getirilir. Bu heykeller yürüyüş alaylarıyla birlikte Babil'deki Marduk heykelinin önüne konulur. Buradaki amacın siyasi bir ideolojiyi temsil ettiği çok açık görülmektedir. Ayrıca diğer tanrıların ve şehirlerin, Marduk'a dolayısıyla Marduk şehrine ve kralına bağlılığının sunulması anlamına geldiği kuşkusuzdur.

On ikinci gün Tammuz ve İnanna kutsal evlilik ritüelini temsilen, kral ile kutsal fahişe rolündeki rahibe, kutsal evlilik ritüelini yaparak son buluyor. Sonuç olarak festival, evrendeki düzenin devamlılığının bir göstergesidir.[150]

Baharın ve yeniden dirilişin bayramlarından biri olan Akitu Bayramı, yazılı belgelerle de kanıtlanmıştır. Bu ritüellerin hepsi Tanrı Marduk için yapılmış, mart ayına ya da nisan ayına denk gelen bayramlardır.[151]

Geniş bilgi için Tammuz ile İnanna Mitolojisi'ne bakınız.

Hititlerin en önemli ilkbahar bayramı olarak bilinen Antahşumşar'da bitkilerin yeşermeye başlamasıyla birlikte ormanlarda ve dağlardaki ağaçların yanında merasimler düzenlenirdi.[152] Yine bir Hitit bahar bayramı olan Prulliya'da,

[150] Demirci, K. *(2013). Eski Mezopotamya dinlerine giriş. Ayışığı Kitapları. ss. 61-67*
[151] Eliade, M., & Couliano, P. İ. *(1997). Dinler tarihi sözlüğü. (A. Erbaş, Çev.). İnsan Yayınları. s. 313*
[152] Eyüpoğlu, Z. İ. *(2007). Tanrı yaratan toprak Anadolu. Derin yayınları. s. 328*

Anadolu'da kralın emriyle gün doğmadan her yer temizlenip yıkandıktan sonra kutlanırdı.[153]

Eski Türklerde de ilkbaharda Örüs Sara denilen bayramda sürüleri otlatmaya çıkartma olarak kutlanırmış.[154] Fenikelilerin ve Suriye halkının da domuz tarafından öldürülen Adonis için her yıl ilkbaharda yeniden dirildiği için adına festivallerin düzenlendiğinden, ağlaşarak yas tuttuklarından[155] mukaddes kitapların bile bahsettiğini biliyoruz.

Kibele'nin sevgilisi Attis'in ölümü ve dirilişine denk gelen mart ayı, aynı zamanda baharın da müjdeleyicisidir. Yapılan festivaller Romalılarca bile kutlanırdı.[156]

Göktürklerin Ergenekon destanında, Kırgız halkıyla Tatar halkı Türklere saldırırlar ama muvaffak olamayıp kaçmaya başlarlar. Arkasından giden Türkleri oyuna getirip İlhan Han'ın küçük oğlu ile kardeşinin oğlu dışında herkesi öldürürler. Bu durum karşısında hanımlarıyla birlikte çok sert kayaları olan bir dağın ardına kaçıp Ergenekon denilen bir yere gelirler. Orada tam dört yüz yıl yaşayarak üreyip çoğalırlar ama sonunda oralara sığmaz olurlar. Yaşlılar meclisi kurulur ve başka yerlere gitmeye karar verirler ama bir bakarlar ki dağlar aşılacak gibi değil. Aralarından bir demir ustası bir yer

[153] Eyüpoğlu, Z. İ. *(1998). Anadolu mitolojisi Anadolu üçlemesi 2. Toplumsal Dönüşüm Yayınları. s. 242*
[154] İnan, A. *(1986). Şamanizm. (3. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 97*
[155] Hançerlioğlu, O. *(2000). Dünya inançları sözlüğü. (3. baskı). Remzi Kitabevi. s. 13*
[156] Frazer, G. J. *(2015). İnsan Tanrı ölümsüzlük. (O. Aydın, & İ. Demirel. Çev.). Altın Bilek Yayınları. s. 450*

bildiğini fakat o geçidin üzerinin demir madenleriyle dolu olduğunu ancak orayı büyük ateşlerle yakıp madenleri eriterek kendilerine bir yol bulabileceklerini söyler. Geçidin her yerine çok büyük ateşler yakarlar, madenleri eritirler ve sonunda kendilerine bir çıkış yolu bularak eski vatanlarına dönerler. Her yıl aynı tarihte bahar ayında büyük ateşler yakarak kurtuluşlarını kutlar ve bugüne de ışık günü adını takarlar.[157]

Yukarıda bahsi geçen demirciden birazdan bahsedeceğim. Bu demircinin hikâyesi Kral Dehak mitolojisinde geçecek olan demirci Kawa ile çok benzemektedir.

Zerdüştlükte Güneş takviminin ilk ayında yapılan kutlamalar gece ile gündüzün eşit olduğu Mart'ın 21'ine denk gelir. Bu festival Zerdüşt'ün çok eski bir inanış olan ateşin efendisi Aşa Vahişta kaynaklı, sonbaharda yerin altına girip ilkbaharda yeryüzüne geri dönerek bitkileri sulayan ruhani Rapitvan'ın doğuşunu betimleyen bir yeni yıl bayramı düzenlettiği inancıdır.[158]

Yine başka bir söylencede, efsanevi İran hükümdarı olan Cemşid, Azerbaycan'ı gezerken oralara hayran kalmış ve oraya bir kocaman taht yaptırır. Elvan türlü mücevher taşlarından oluşan bir taç giyip tahtta otur. Güneşin parıltısı taca değince etrafı göz kamaştırıcı bir aydınlık sarar ve o gün

[157] Çoruhlu, Y. *(2002). Türk mitolojisinin anahatları. Kabalcı Yayınevi. ss. 175-176*
[158] Gündüz, Ş. *(2007). Yaşayan dünya dinleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 520*

Nevruz olarak kutlanır. Hükümdar Cemşid yine bir gün ava çıktığında avına bir ok fırlatır ama ok gider bir kayaya çarpar. Çarpışma neticesinde kayadan çıkan kıvılcımlar etraftaki çalı çırpıyı tutuşturarak büyük bir ateşin yanmasına sebep olur. İşte o günden itibaren her yıl aynı gün yani 21 Mart, ateşler yakılarak Nevruz'u kutlarlarmış.[159]

Mitolojileri birleştirdiğimizde karşımıza sıkça İran hükümdarı Cemşid çıkıyor. Buzul çağının son dönemlerinde insanların artık yavaş yavaş yerleşik düzene geçmeleri ve ardından tarımla tanışmalarından kaynaklı olarak toprağın bereketinin ilkbaharla alakasının olduğunu öğrenmişler ve bahar aylarını sevinçle karşılamışlardır. Bu sevinç gösterilerini bir festivale dönüştürme fikrinin kendi coğrafyasının efsanevi hükümdarı Cemşid'e ait olduğu görülüyor.[160]

Nevruz'un bir de en bilinen Kral Dehak ve Demirci Kawa mitolojisi vardır. Bu mitoloji ilk olarak bundan yaklaşık tam bin sene önce yaşamış olan İranlı Firdevsi tarafından yazılan, 4 ciltten oluşan Şehname adlı eserin 1. ciltinde geçmektedir.

Kitapta geçen hikâyede çok katı yürekli, acıması olmayan, bütün ülkeye kan kusturan, bin yıldan bir gün az krallık yapmış acımasız kral Dehak ve acıktıkları zaman omuzlarının üzerinde biten iki yılana devamlı genç oğlan beyni yedirdiği yazılıdır.

[159] Korkmaz, M. *(2010). Zerdüşt Dini İran mitolojisi. (2. Baskı). Alter Yayıncılık. ss. 513-514*
[160] Karakurt, D. *(2011). Türk mitoloji Ansiklopedisi. Deniz karakurt. s. 563*

Bir de hareminde İran'ın ünlü hükümdarı Cemşid'in iki kız kardeşini tutuyormuş. Bu iki kız kardeşin beyinlerini yıkamış ya da akıllarını çelerek kötülüğü aşılamış. Her ihtimale karşı da başlarına bir ejderha diktirmiş. Devamlı iki oğlan yakalanıp saray mutfağında beyinleri çıkarılarak Dehak'ın omuzundaki yılanlara veriliyormuş. Bir gün iyi niyetli iki kişi (birinin adı Ermayil, diğerinin Kermail) "Bu gidişata bir son verelim. Kralın sarayında aşçı olarak işe başlarsak oğlan çocuklarından hiç olmazsa bazılarının hayatını kurtarabiliriz." diye fikir alışverişi yapmışlar.

Nihayet sarayda aşçı olarak işe başlamışlar. Her gün getirilen oğlan çocuklarının birinin yerine koyun beyni vererek hayatını kurtarmayı başaran bu iki niyetli adamlar, sürekli böyle yaparak hayatını kurtardıkları çocukları bir dağın arkasına yollayarak orada yaşamlarını söylemişler. Hayatları kurtulan bu çocuklardan Kürt halkı meydana gelmiş. Bu, hikâyenin ilk bölümünü oluşturuyor. İkinci bölümünde ise Dehak'ın rüyasında üç kişinin karşısına savaşa dikilmesi ve birinin belinde sarılı, öküz başlı bir gürz görmesi üzerine ülkedeki en iyi falcıları, gelecekten haber veren kişileri saraya toplatarak neler olacağına dair fikirler almış.

Birkaç gün pek bir şey söylemeyen falcılara çok kızan Dehak, "Eğer bildiğiniz bir şey var da doğruları söylemiyorsanız hepinizi perişan ederim." diyerek tehdit etmiş. İçlerinden biri çıkıp kral Dehak'a onun da bir gün öleceğini, herkesin tahtında gözü olduğunu, günün birinde Feridun adında bir

çocuğun dünyaya gelip büyüyünce çok güçlü bir insan olacağını, belinde çelikten yapılmış öküz başlı bir gürzle dolaşacağını, sonra da kral Dehak'ı ele geçirip tahtından indireceğini söylemiş. Dehak'ın "Kim ki bu adam, beni neden tahtımdan etmek istiyor?" diye sorması üzerine falcı, Dehak'a, "Sen onun babasını sonra da onu besleyen ineği öldüreceksin. Feridun da bu yüzden öküz başlı bir gürz yaptırıp senden öcünü alacak." der. Bunun üzerine Dehak ülkenin her yerinde Feridun'u arattırır ama bir türlü bulamaz.

Gün gelir Feridun doğar. Feridun'un babası Dehak'ın zulmünden kaçarken yakalanır ve Dehak onu öldürür. Bunun üzerine annesi Feridun'u alarak bir mecraya gelir. Orada Pürmaye adında çok güzel bir inek görür ve oradaki adamın birine "Al bu çocuğu, bu ineğin sütüyle besle." diyerek adama verip oradan ayrılır. İneğin namı her yere yayılır. Bunun üzerine Dehak Feridun'u tekrar aratmaya başlar. Annesi hemen oraya giderek çocuğunu alır, Hindistan'a gitmek için yola koyulur. Sonunda bir dağın başına gelir, orada bulunan bir adama çocuğuna iyi bakmasını çünkü ileride kral Dehak'ın başını keserek saltanatına son verecek olan geleceğin kralı olduğunu söyler. Adam Feridun'a canı gibi bakıp büyütür. Dehak, bir gün ineği bularak öldürtür ve Feridun'un yaşadığı yeri ateşe vererek yerle bir eder.

Aradan uzun zaman geçer. Feridun 16 yaşına gelir, annesini arayıp bulur.

Annesine babasının kim olduğunu sorar, bildiği her şeyi kendisine anlatmasını ister. Annesi de her şeyi bir bir anlatıp babasının bir kral soyundan geldiğini söyler. "Kral Dehak seni yakalatıp beynini yiyecekti, bu yüzden seni alıp buralardan kaçtım. Seni bir ineğin sütüyle beslediler. Sonra seni oradan alıp başka yere, şimdiki büyüdüğün yere teslim ettim." der. Bunları duyan Feridun çok kızarak intikam yeminleri eder.

Hikâyenin üçüncü bölümü ise, demirci Gave diğer adıyla Kawa'nın Dehak'la tanışmasını anlatır. Feridun'un öcünü alacağını düşünen kral, eskisinden daha güçlü bir orduya ihtiyacının olduğunu anlar, bu doğrultuda çalışmalar yaptırıp kendisi hakkında iyi beyanatlar çıkarttırarak halka dağıtmalarını ister.

Günün birinde, saray kapısının önünde demirci Kawa belirir. Askerler onu alıp kralın huzuruna götürürler. Kral, Kawa'ya ne istediğini sorar. Kawa 18 oğlunun olduğunu, bunların 17'sinin beynini yiyerek elinde bir oğlu kaldığını söyler. Dehak, demirci Kawa'nın oğlunu bağışlar ve sonra da hakkında çıkarttığı iyilikler içeren beyanatı imzalamasını ister. Beyanatı okuyan Kawa, kimseden korkusunun olmadığını, bu zulmün artık sona ermesini bağırarak söylemesi üzerine oğluyla birlikte saraydan ayrılır. Bu durumu hayretler içinde izleyen saray ahalisi Dehak'a "Senin karşında rüzgarlar bile durmaz. Bütün dünya senden korkar ve titrer, bu adam kim oluyor da seninle böyle konuşuyor?" diye söylenirler. Dehak

onlara, Kawa konuşurken kendisine bir şeyler olduğunu, o yüzden bir şey yapamadığını söyler.

Kawa önüne demircilerin örttükleri deriden önlüğü bağlayarak orada yaşayan insanlara artık Dehak'ın zulmünden kurtulma zamanının geldiğini, bundan sonra Feridun'un yanında yer alıp onunla birlikte savaşmaları gerektiğini söyledikten sonra, bir mızrağın ucuna deri asarak, halkın en önünde yola koyulup Feridun'un yanına gider. Feridun, yanına gelen bu kalabalığı coşkuyla karşılayarak elinde bulunan sarı, kırmızı ve mor renkten oluşan kurdeleyi, Kawa'nın elinde bulunan mızrağın ucundaki derinin yanına bağlar. Elindeki mızrağı demirci Kawa'ya vererek artık bu bayrağın ismi Kawa bayrağı der. Bir müddet sonra Hükümdar tacını başına takıp annesinin yanına gider. Feridun annesine "Ben savaşa gidiyorum, benden dualarını esirgeme." diyerek yola koyulur. Feridun'un iki büyük ağabeyi varmış, onlara "Bana gidip demirci ustaları bulup getirin, onlardan öküz başlı bir gürz yapmalarını isteyeceğim." der. Kardeşleri en iyi demircileri bulup getirirler. Demirciler Feridun'a yıldız gibi parlayan bir öküz başlı bir gürz yaparlar.

Son bölümde ise Dehak'la olan savaş vardır. Bir ara iki ağabey kardeşlerini öldürmeyi planlarlar ama başarılı olamazlar. Bunun üzerine pişman olan ağabeyler, kardeşleri Feridun'u hiç yalnız bırakmayıp Kawa'yı da yanlarına alarak ordunun en önünde Kawa bayrağı elinde yola koyulurlar. Dicle yakınlarında olan Bağdat'a gelerek burada konaklarlar. Bir

müddet dinlendikten sonra tekrar yola koyulan Feridun ve ordusu, Dicle'yi geçerek Dehak'ın sarayının olduğu yere kadar gelirler. Feridun, elindeki öküz başlı gürzle sarayın kapısını kırarak içeri girer ve Dehak taraftarlarının hepsini öldürür. Haremden çıkarılan kızların arasında Cemşid'in iki kız kardeşi de vardır ama onlara iyi davranırlar ve Dehak'ın yerini sorarlar. Kızlar da onun Hindistan'a gittiğini söylerler.

Kral'ın bir sadık adamı varmış, her şeyle o ilgilenirmiş. Feridun bu adama iyi davranıp yedirip içirdikten sonra, "Dehak'ın yanına git ve iyi kral nasıl olurmuş ona anlat." diyerek serbest bırakır. Bu sadık adam Dehak'ın yanına giderek olup bitenleri bir bir anlatmış ama en son anlattığı canını çok kızdırmış. Dehak'ı çok kızdıran şeyin, Feridun'un elinde öküz başlı gürzün olması ve geceleri Cemşid'in kız kardeşleriyle hoşça vakit geçirmeleriymiş. Sarayına geri dönmek için yola çıktığını duyan Feridun, hemen askerlerini toplayarak önünü keser ve savaşa koyulurlar.

Kral Dehak'ın ordusu perişan olur ve kimse sağ kalmaz. Dehak, kendisinin tanınmaması için bir zırh giyerek sarayın içine kaçar. Elinde bir hançerle Feridun'u öldürmeyi planlayan Dehak'ı bir şekilde yakalayan Feridun, tam öldürecekken bir melek kulağına "Şimdi öldürme, sıkı sıkı bağla ve iki dağ arası dar bir yere sıkıştır." der. Feridun meleğin dediğini aynen yapar ve halka, "Bakın artık korkmanıza gerek yok, herkes işinin başına dönsün, mutlu bir hayat sürsün." diyerek toplanan halkı dağıtır.

Saraya devamlı armağan olarak altın ve mücevherler getirirler. Feridun da bunları halka eşit bir şekilde dağıtarak mutlu bir şekilde yaşamalarını sağlar. Herkes çok mutludur. Sarayda devamlı davullar çalar. Dehak'ı öldürmek isteyen Feridun'a yine bir melek gelir, onu alıp falan dağa götürmesini, ebediyen orada kalabilmesi için sıkı sıkı bağlayıp başına çiviler çakmasını ister. Feridun, yine denileni yapar ve halkından o güne mahsuben ateşler yakılmasını ister. Halkına tam beş yüz yıl krallık yapar.[161] Yalnız olayın yaşandığı tarih, Eylül ayına denk gelir, aslında adına da Mihrican bayramı denir. Bu sonbahar bayramı, İran güneş takviminde gün ve gece eşitliğine denk geldiğinden pagan dönemlerinde de Güneş'e ibadet edilir hatta Romalılar Mitra inançlarıyla tanıştıklarında ülkelerinde de kutlamaya başlarlar, bu kutlamaların sonraları Noel kutlamalarına dönüştüğünü biliyoruz. Bu kutlamalar giderek aynı tarihlere kayıp bütün halklar tarafından bir ilkbahar bayramı olarak kutlanır.

Buradaki demirci Kawa versiyonu aslında başrol oynamasa da bir şekilde bazı insanların hafızalarında iktidarı ele geçirdiği şeklinde yer edinmiştir. Hikâyenin orijinaline baktığımızda Kawa'nın Feridun'un safında alan bir kişilik olması belki de onun öküz başlı örsü yapan demircinin ta kendisi olmasına işarettir.

[161] Firdevsi, *(1994). Şehname 1. (N. Lugal, & K. Akyüz, Çev.). Meb Yayınları. ss. 109-158*

Ateş yakma geleneğinin de Feridun'un, tahtına iyice yerleştikten sonra halkına o günün anısına ateşler yaktırdığı talimat olduğunu anlıyoruz.

Ayrıca şunu belirtmek isterim, nasıl ki Nevruz bayramı yeni yıl ya da ilkbaharın ve yeniden dirilişin simgesi anlamını taşıyorsa Dehak'ın yenilmesinden doğan Mihrican bayramı da kral Dehak'ın yaptığı onca zulme karşı sessiz kalmış insanların dalalet uykusundan uyanıp bir nevi yeniden dirilmesi anlamını taşımaktadır ve haliyle bu iki bayramın birleştirilerek beraberce kutlanmalarından daha doğal bir şey yoktur.

Avrupa'da eski halk inanışlarından biri olan ilkbaharın gelişini kutlama festivallerinde bir ağacı süsleyerek topluluk halinde ayinlerin yapıldığı, bu ağaca 1 Mayıs Ağacı dendiği biliniyor. İngiltere'de, İsveç'te, İskoçya ve diğer Slav ülkelerinde de gençler süslenerek şarkılar söyleyip eğlenirlermiş. Bu ritüellerin bütün parçalarını birleştirirsek bitkisel hayatın yenilenerek tekrar doğuşunun yani baharın kadim doğu ülkeleri ve Anadolu'daki birçok halk için Mart ayında başladığını görürüz. [162]

İklim şartları nedeniyle ayrı tarihlerde kutlanan bahar bayramları, yani doğanın yeşerip canlanması, aslında insanlar tarafından ruhani bir oluşum olarak algılanmıştır.

[162] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. ss. 306-307*

Baharın yeni bir başlangıcı yarattığı inancının, esas olarak algılandığı unutulmamalıdır.

Almanya'daki bazı köylerde bir başka bahar bayramında, Paskalya bayramının hemen ertesi pazar gününde yapılan farklı şenlikler bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya geçerken hem ritüellerin hem tarihin nasıl değiştiğinin kanıtıdır.[163]

İrlanda da Beltane ateşleri yahut şanslı ateş denilen bahar bayramında sığırları hastalıktan korusun diye ateşin ortasından geçirirlermiş. Bizde de benzer bir şekilde Nevruz bayramlarında yakılan ateşin üzerinden atlanılır. İsveç ülkesinde gençler taşları birbirine vurarak ateş yakar, ateşin etrafına toplanıp hep birlikte danslar eder, ateşin içinden atlarlarmış. Oranın yaşlıları, ateşin kuzeye esmesi sonucu ilkbaharın sert ve soğuk, güneye esmesi sonucunda da ılık olacağına kanaat getirirler ve bu bayrama da cadı yakma derlermiş.[164]

Japonya'da da mart ayında ilkbahar kutlamalarının ardından Nisan'da ise çiçek festivalinin yanında Buda'nın doğumu da kutlanır hatta ateşin üzerinden çıplak ayakla yürüyerek kötü ruhlardan arınıldığına inanılır.[165]

---

[163] Eliade, M. *(2005). Dinler tarihi inançlar ve ibadetlerin morfolojisi. (M. Ünal, Çev.). Serhat Kitabevi. s. 376*
[164] Frazer, G. J. *(2004). Altın Dal Büyü ve Din üzerine Bir Çalışma. (M. H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. s. 247*
[165] Gündüz, Ş. *(2007). Yaşayan dünya dinleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 333*

Bahar bayramları ile ilgili dünyanın her yerinden binlerce örnek verilebilir ancak yukarıda anlattığım birtakım örnekler, umarım bahar bayramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Uzun lafın kısası konunun başında da dediğim gibi adının ne olduğu önemli olmayan, yeniden doğuşun, dirilişin habercisi olan ilkbahar, bütün dünya halklarının kutladığı ortak bir bayramıdır.

Kurban

Kurbanın tarihi o kadar eskidir ki herhangi bir tarih vermek sanırım imkânsız hale gelmiştir. Kurban, araştırmacı bilim insanlarının ortak görüşü olarak eski Kaba Taş Çağı'ndan bu yana insanların bir yaratıcının varlığına inanmalarından ötürü doğada gelişen iyi veya kötü olayların tanrılar tarafından geldiğine inanarak başlarına gelebilecek kötülüklerden ve cezalardan arınıp gözlerine hoş görünmek tanrılara sundukları hediyenin, kefaretin adıdır.

İnsanlar, gelişen durumlar içinde tanrıdan yardım dilenip her seferinde hayal kırıklığına da uğrasalar tanrıların yüceliğine inanarak onlardan gelen her türlü felaket karşısında dua ve kurbanın esirgenmesinde hemen dinsizlikle suçlanmışlardır. Ayrıca Spinoza, şöyle bir iddiada bulunuyor. İlk peygamberlerin tanrı adına sundukları kurban ritüellerini, tanrıların yasalarını yerine getirmek için değil de çocukken yaşadığı coğrafyanın örf ve geleneklerini yerine getirmek için uyguladıklarını söylüyor.[166]

Anaerkil toplumda insanlar kendileri gibi hayvanların da doğanın bir parçası olduğu gerçeğini benimsedikleri için hayvanlara gelişigüzel zarar vermezler hatta hayvanları kutsal görüp onlara yemekler ve meyveler yedirerek şükranlarını sunarlarmış. Ritüel eşliğinde ihtiyaç avına çıkılır, gereksiz

[166] Spinoza, B. *(2016). Teolojik Politik İnceleme. (C. B. Akal, & R. Ergün., Çev.; 4. baskı). Dost Kitabevi. ss. 84-110*

yere hayvan avı yapılmamasına çok dikkat edilirmiş fakat zamanla bu ihtiyaç av eyleminin çarpıtılarak yanlış anlamalar neticesinde bir kurban ritüeline dönüştüğünü görüyoruz.[167]

Tanrılara iyi niyetlerini sunmanın en iyi yollarından biri de dua etmektir. Yalnız, arkaik toplumlarda tek başına bir dua ritüeline pek rastlanmaz, dolayısıyla tanrıları etkilemenin en iyi yolunun dua ile birlikte kurban ritüeli olduğu açıkça ortadadır. Hal böyle olunca da eski insanlar, bir efendi köle ilişkisi altında tanrılara hizmet etmiş, onları besleyip doyurmak ve mutlu etmek adına yapılan her şeyi kendilerine birer görev saymışlardır.[168]

Arkaik insanların bitkilerin, meyvelerin, bir ziraat biliminin dışında bereketin, kısırlığın, yokluğun sebeplerinin tek sorumlusu olarak tanrıyı gördüklerini ve başlarına gelen olayları ancak tanrıların kızmış olabileceği bilinci içinde[169] olduklarını düşünürsek anrılara verilen kurbanlara hiç şaşırmamak lazım.

Mitolojilerden yola çıkarak kurbanın en anlaşılır hale gelişini çeşitli coğrafyalardan örnekler vererek hep birlikte göreceğiz.

[167] Altunay, E. *(2015). Paganizm 1 kadim bilgeliğe Giriş. (6. Baskı). Hermes Yayınları. s. 51*
[168] Sharpe, J. E. *(2000). Dinler tarihinde 50 anahtar kavram. (A. Güç, Çev.). Arasta Yayınları. s. 32*
[169] Eyüpoğlu, Z. İ. *(2007). Tanrı yaratan toprak Anadolu. Derin Yayınları. ss. 75-76*

Doğaya can veren suyun, dolayısıyla kanın da bir sıvı olduğu, insanlara ve hayvanlara can veren bu kanın tanrı ve tanrıçaların bir lütfu olduğu düşüncesi altında onlara sunulan bu kanlı kurbanlar bir çeşit karşılıklı alışveriş yani ölüm ve doğum döngüsü olarak da düşünülebilir.

Ölüm ve yaşamın sahibi olan tanrılara hayvanlar tekrar kurban edilmek için geri gönderilmezlerse onları avlayan avcıların açlık çekecekleri, dolayısıyla öldürmenin ve yemenin hayatın gerçekliği olduğunu öğrenmelerinden gelişen bu düşünce akımı, avlanmanın kurban ritüellerine dönüştüğünü göstermekte. Bu amaçla tanrılara sunulan hayvan kurbanların ruhları karşısında kefaret bedeli olarak hayvanların yeryüzüne geri gelmeleri sağlanıp tekrar kurban edilir.

Campbell, çok önemli bir konuya değinerek insanların "Neden sadece bitki ile beslenmiyoruz?" sorusunu cevaplamıştır. Unutulmamalıdır ki bitkiler de canlıdır, dolayısıyla yaşam kendi kendini yemektir.

> Yaşamlarının devam etmesi için birbirini yiyen canlıların zihninde oluşan bu acımasız gerçeğin, bir şekilde duygularımızda teselli bulması gerekiyordu.[170]

İşte onca yapılan kurban ayinlerinin altında yatan gerçeklerin nedenlerinin biri de budur. Tanrıları güçlü yapan

[170] Campbell, J., & Moyers, B. *Mitolojinin gücü. (Z. Yaman, Çev.; 3. baskı). (2013). Kapital Medya. ss. 16-67*

kurbanlara, ‘’tanrıların arabası’’ denmesinin hiç mahsuru yoktur bence.[171]

Orta Amerika uygarlığı olan Mayaların bizlere çok inanılmaz gelecek hatta böyle şey de mi olur dedirtecek cinsten basketbola benzeyen oyunları varmış. Oyun sonu maçı kazanan takımın kaptanının kafası, diğer maçı kaybeden takımın kaptanı tarafından kesilip tanrıya kurban verilirmiş.[172] Bu kurban olayının altında kaybeden taraftarın, hayatı tekrar kazanabilmek adına, yeni bir başlangıç için bir kurbanın gerekli olduğu inancı yatmaktadır. Ben şahsen kazanan takımın kaptanı olmak istemezdim, ya siz?

Aztekler her sabah güneşin doğması için insan kurban ederler ve bunun için sık sık savaşır, savaş meydanlarındaki esirlerin kalplerini çıkararak tanrılara daha yakın olabilmek adına en yüksek tepelere çıkarır ve hala atmakta olan insan kalplerini hediye olarak sunarlar.[173] Günümüzde bu durumu anlayabilmenin neredeyse imkânsız olduğunu söylememe gerek yoktur sanırım.

Mısır krallarının çoğu, ülkede bulanan birçok bataklık bölgelerini tarıma elverişli hale getirme çabalarıyla bilinir. Bu tarıma elverişli hale getirilen yerler için, zaferin kazanıl-

[171] Campbell, J. *Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 3. baskı). (2003). İmge Kitabevi. 188*
[172] Campbell, J., & Moyers, *B. Mitolojinin gücü. (Z. Yaman, Çev.; 3. baskı). (2013). Kapital Medya. s. 188*
[173] Dawkins, R. *(2011). Gerçeğin büyüsü. (İ. Fer, Çev.). Kuzey Yayınları. s. 121*

ması anlamında timsah kurban ettiklerini de biliyoruz.[174] Sanırım timsahın bol olduğu yerlerdeki bataklıkları kuruturken ele geçirilen timsahlardır kurban verilenler.

Tanrıçalara olan insan kurbanlarının Hindistan'daki köy ve tapınaklarda 1835 yılına kadar sürdüğü ve kanunen yasaklandığı tarihte not düşülmüştür. Bir Yahudi söylencesine göre Nuh, gemisinde bulunan aslana bir gün yemek vermeyi unutunca aslan da açlıktan Nuh'un bacağını pençesiyle yaralar. Topal kaldığı için rahiplik yapamayan Nuh, tufan durulup toprağa kavuşunca kurtulduklarından dolayı şükür kurbanı kesmek isterler fakat bu kurban ayinini Nuh değil de Şem diye biri yönetir. Bu durum bize tanrılara sunulan kurban ritüellerine ne kadar titizlikle önem verdiklerini gösteriyor.[175]

Ana Tanrıça Kibele törenlerinde rahiplerin, ilk dönem Attis adına kendilerini kutsal çam ağacına astıklarını ve kurban edildikleri ritüellerin geç dönemlerde yerini sadece bedenlerini tasviren astıklarını, İsveç'te Upsala'daki kutsal ağaca erkeklerin ve hayvanların asılarak kurban edildiklerini hatta bu yüzden Vikinglerin tanrısı Odin'e darağaçlarının efendisi ya da asılanların tanrısı denildiğini Frazer'den öğrenmekteyiz.[176]

---

[174] Bonnefoy, Y. *(2000). Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü. (L. Yılmaz, Çev.). Dost Kitabevi. s. 780*

[175] Campbell, J. *Doğu mitolojisi tanrının maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 3. baskı). (2003). İmge Kitabevi. ss. 161-372*

[176] Frazer, G. J. *(2018). Adonis, Attis, Osiris Doğu Dinleri Araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 31*

Tanrı Odin'in mitolojisinde bir gün kendini yaralayan tanrı, dokuz gün boyunca aç olarak Yggdrasil denen ağaçta asılı kalır. Ağacın adı Yggdrasil zaten tanrı Odin'in isimlerinden biriymiş, Drasil de atının adıymış, dolayısıyla da darağacına asılmışın atı da denilirmiş. Bu yüzden tanrı Odin'e sunulan kurbanlar ağaçlara asılırmış.[177] Asılan kurbanlar, fırtına tanrısı Odin'e adandığı için, kesilen insan ve hayvan kurbanlar yol kenarlarına bırakılır, oradan geçen avcılar kurbanları oradan alıp tanrının ağacına asarlarmış. Bu inancın Almanya'da bile zamanında yaygın olduğu biliniyor. Asılan insan kurbanlarından sonra fırtına kopacağına inanırlarmış.[178]

Din ve kurban ayinlerinin aynı kökten geldiği aşikardır yalnız çeşitli coğrafya ve milletlerde değişime uğradığı da hiç şüphe götürmemektedir. Yeryüzünün bereketli olması için tanrıça Kibele'ye sununlan kanlı kurbanlar ve cinsellik organlarının ileriki zamanlarda yerini şimdiki kurban ritüellerini aldıklarını biliyoruz.[179]

Almanya'da, Finlandiya'da tarımın, hasatın bereketli olması için kedi, köpek, koyun, kuzu ve daha birçok hayvanın kurban edildiği de çok açık bir şekilde biliniyor.[180]

---

[177] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı yayınevi. s. 180*
[178] Fiske, J. *Mitler ve mitleri yapanlar. (Ş. Duran, Çev.; 2. Baskı). (2007). İlya İzmir Yayınevi. s. 68*
[179] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı yayınevi. s. 328*
[180] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. s. 327*

Miken Kralı Agamemnon, Troya savaşına giderken yolda zorluklarla karşılaşmış ve bu olaylar karşısında kızını kurban olarak sunmuş. O zamanlar tanrıçaya insanlar da kurban olarak sunulduğundan, tanrıça Artemis'ten yardım dilemiş. Tanrıça kurbanı kabul etmiş ve kız kurban edilecekken kızın yerine bir geyik göndererek kızı kendi tapınağına alıp götürmüş. Savaş sona ermiş ve kızın erkek kardeşi kız kardeşini tapınaktan alıp yanına da bir taştan Artemis heykeli alarak Yunanistan'a geri dönmüş.[181] Bu hikâye İbrahim, oğlu İshak'ı kurban ederken Cebrail'in elinde koç ile gelmesiyle neredeyse birebir aynıdır.

Bir de krallar öldüğünde mezarlarının içine ona diğer dünyada refakat etsin diye kralın hizmetçileri, atı, köpeği, korumaları yahut silah arkadaşlarının da kurban edilip konulduğu belgelerle bilinmektedir.[182]

Kurbanın dünyanın her yerinde uygulandığını tartışmaya bile gerek yoktur. Yunanistan'da Ketlerden geçtiğine inanılan başka bir kurban ritüelinde ise, yaz ayının ortasına denk gelen tanrıça Medeia kurbanı, krala bir koç maskesi takılıp bir dağın tepesinde kurban edilirmiş. Kurbanın etinden çorba yapılarak rahiplere içirilirmiş. Kralın ruhunun çorbayı içen rahiplerin birine geçeceğine inanılan bu mite tanrıça Azize

[181] Plutarkos. *Lykurgos'un hayatı. (1967). (S. Eyüpoğlu, & V. Günyol., Çev.). Çan Yayınları. s. 75*
[182] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı yayınevi. s. 17*

çorbası da denildiği hatta Hristiyanlığın erken dönemlerine dek sürdüğü bilinir.

Hindistan'da tanrıça Kali adına düzenlenen kurban ritüellerinde insanların tapınağı aynı bir mezbahane gibi kullanmaları, kestikleri kurbanların başlarını ve kanını tanrıçaya sunup etlerini de kurbanı kesen aileler tarafından düzenlenen bir ziyafette yemeleri, tanrı ile insan arasında anlaşma gibi algılanıyor.

Eski çağın orta Avrupası'nda tanrıçaya, yaşamın döngüsünü, verimliliği ve bereketi sağlamak adına verilen kurbanlardan başka, tanrıçanın kızdığı zaman karanlık yüzünü gösterdiğini, insanlara neler yapabileceğini hatırlatmak adına savaşta ele geçirilen askerlerin, diğer erkeklerin, hayvanların ve çocukların kesilen başlarını, bir büyük bir kazana koyarak yapılan kurban kanının ilahi bir gücü olduğuna ve yeniden dünyaya gelineceğine inanıldığından bu ritüele ''yeniden doğuş kazanı'' adını vermişler.[183]

Eliade, Hindistan'daki Kalighat tapınağında sonbaharın başlarına denk gelen kurban ayininde tanrıça Kali'ye kurban olarak sadece tekelerin sunulduğundan bahseder. Afrika'nın Togo yerlileri olan Akposolular, tanrıları Uwoluwu'ya, Nijerya'da İbibio insanlarının tanrıları, Tonnant'a ve Kondesler'in tanrısı Mbamba'ya danslar ederek insan kurban ettik-

[183] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı yayınevi. s. 17*

leri açıkça biliniyor.[184] Hawaii adalarında, yakın döneme kadar savaşta esir düşen kölelerin tapınaklarda, tanrılara kurban verildiğini de belirtmek isterim.[185]

Hitit kurban ayinlerinde domuz ve köpek yavrusunun ender görülür ama koyun, keçi ve boğa gibi hayvan kurbanlarına sıkça rastlanır. Nadir olsa da insanların kurban edildiği de görülür. Örneğin savaşta yenilmiş ordu için domuz ve köpek yavrusunun yanında insan ve keçi de kurban edilir hatta başka ayinlerde de insan kurbanlarına rastlanır. Bazı metinlerde de keçi ve tekelerin kurban edilemeyeceği yazar. Bunları baz aldığımızda tanrılar için kurbanların belirli özelliğinin olması kurbanların kategorize edildiğini gösteriyor.

Ayrıca yine Hitit ayinlerinde korkunç gök gürültülerinde, fırtına tanrısına kurban olarak, bir boğanın yanında birkaç değişik hayvanın, özellikle de bakır balta veya bakır bıçakla kurban edildikleri bilgileri vardır.[186]

Hattilerde insan kurbanlarının yanında koyun, keçi, sığır ve domuzun 1 yaşından küçük olmaması iyi beslenip tertemiz olması ve başlarının kesilerek kurban edilmesi şartı vardır.[187]

[184] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. ss. 32-76*
[185] Teber, S. *(1985). İlk toplumların değişimi. Say Kitap Pazarlama. s. 259*
[186] Ardzinba, V. *(2010). Eskiçağ'da Anadolu ayinleri ve mitleri. (O. Uravelli, Çev.). Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık İşletmesi. ss. 86-104*
[187] Günaltay, Ş. *(1987). Anadolu. (2. Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 251*

Ünsal, Kınal'dan alıntı yaparak Hititler döneminden kalma verilerde insanların tanrılara yapmış oldukları kurban ve ayinleri, tanrıların isim ve hünerlerine göre kategorize ettiklerini belirterek şu örnekleri sunuyor. ''Luvi kökenli tanrılar çoğunlukla sihirle alakalı törenlerde geçerli olan ve Hattuşa dışındaki Hitit merkezlerinde kutsanan tanrılardı''. Urartu krallığı zamanında bir kayanın içine oyulmuş çivi yazısında tanrı ve tanrıçalar için isim ve yetkilerine göre kurban edilecek hayvan cinslerinin bir listesinin olduğudur. Bu durum insanlar tarafından çok önemli olduğu için tanrı ve tanrıçalara sunulan kurban törenine, tanrı ve tanrıçayı temsilen katılması gereken, kral veya kraliçenin katılmaması dahilinde, ayin kesinlikle yapılmazdı. Buna en iyi kanıt, Kayseri ve Alacahöyük'te bulunan delillerdir. Ünsal, insanların tanrılara neden kurban ve adaklar sunduğunu Belli'den alıntı yaparak ''Ehlileştirilen hayvan türlerinin bir bölümünün tanrılara ve ruhlara adanmasıyla, o hayvan türünden oluşan sürünün bereketinin artacağı, kurbanlarla da doğaüstü erk ve yetiye sahip güç sahiplerinin yardımlarının sağlanması, hiç değilse salgın hastalık, kıtlık, kuraklık gibi zararların önlenmesi beklenirdi''.[188]

Hititçe bizim tanrı anlamına gelen Şiuşummi kral Anitta'nın tanrı Şiuşummi için verilen kurbanların başında domuz ile koyun geliyordu.[189] Hititlerde büyü kurbanında

[188] Ünsal, V. *(2013). Eski Anadolu'da teokratik devlet düzeni. Berikan Yayınevi. ss. 17-18-26-56-194*
[189] Akurgal, E. *(2005). Anadolu kültür tarihi. (17. baskı). Tübitak Popüler Bilim Kitapları. s. 38*

domuzun kesildiğini, arkeolojik çalışmalarda bilinen çivi yazısıyla yazılmış bir tablette aynen şu ifadeler yer alır. ''Eğer baba ile oğlu, koca ile karısı, erkek kardeş ile kız kardeş kavga ederlerse, kavga ettikleri zamanki diller, kötü sözler bu domuz gibi kesilsin! Bu domuz nasıl bir daha gökyüzünü ve yavrularını görmeyecekse, kötülükler, lanetler de bu kimseleri görmesin''.[190]

Ural Altay coğrafyasında yaşayan insanların (Gök Tanrı) inançlarında diğer topluluklar gibi bir tapınma ritüellerinin olduğu, kurban olarak köpek ve Ren geyiği verildiğini, her batıl inanç ayinlerinde gök tanrıyı dışında tuttukları bilinir. Saygıda kusur etmeyip diğer bazı tanrılar gibi kutsal evlilik inanç ritüellerine inanmadıklarını çok açık bir şekilde biliyoruz.[191] Birçok eski Türk boylarında ölülerinin yanında kurban ettikleri atları da ağaca asarlardı. Bu ritüelin amacı yeniden doğuş düşüncesi altında göğe sunuş olarak Gök Tengri'ye yollayıp atlarının da sonradan yanlarında olması istemeleriydi. Şunu ayrıca belirtmek isterim ki eski Türklerde at kurbanı sadece ve sadece Gök Tengri için yapılırdı.

Çin sınırlarında Hsiungnu imparatorluğu dönemlerinde ve hatta Bulgarlarda bile insan kurban edildiği bilinmektedir. Eski Türklerde mart ayı ortası Gök Tengri'ye, temmuz ayının yedisinde Ata Baba'ya yani Kağana ve ölü gömülmesinden

[190] Çığ, İ. M. *(2005). Hititler ve Hattuşa İştar'ın kaleminden. (4. Baskı). Kaynak Yayınları. s. 104*
[191] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. s. 83*

sonra yapılan kurban törenleri Çin yazılı kaynaklarda epeyce mevcuttur.[192]

Belki de dünya genelinde en çok Çinliler İ.Ö. iki binli yılların son dönemlerinde her kralın cenaze törenlerinde binlerce insanı kurban ederlerdi. İ.Ö. 1023-257'de bu uygulamaları kaldırıp insan ve hayvan kurbanlarının yerine heykeller kullandılar.[193]

Ana Tanrıçanın 7 kapılı bir tapınağında, yedi ülke kralları toplanarak yedi büyük boğa ile yedi koyunu kurban ederler, bu sunularla tanrıçanın onlara uzun ömür verdiklerine inanırlarmış. Yine Sümer tapınaklarının birinde tanrıça için kesilen kurban etlerinden koyun, domuz, kuş eti, sığır ve balıkların olduğunu yazıtlardan öğreniyoruz.[194]

Sümerlerde yaklaşık olarak İ.Ö. altı binlerde tanrı Enki için balıkların dahi kurban edildiğine yeterince kanıtlar mevcutken[195]Mitra inancının ana merkezlerinden biri olan antik şehir Tarsus'ta ise Mitra'ya sunulan kurban boğaların haddi hesabı belli değildir. Tarsus, ayrıca Mitraizm'in doğum yeri olarak da bilinir.[196]

Tanrının, artık insanlarla konuşup insan kurban etmelerinden vazgeçmelerini söylemesi lazımdı ve bunu Hz. İbra-

[192] Roux, P. J. *(2011). Eski Türk mitolojisi. (M. Y. Sağlam, Çev.). Bilge Su. ss. 26-35-37-88*
[193] Harris, M. *(1994). Yamyamlar ve Krallar Kültürlerin kökeni. (M. F. Gümüş, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları. s. 174*
[194] Çığ, İ. M. *(2012). Uygarlığın kökeni Sümerler 2. (4. Baskı). Kaynak Yayınları. ss. 35-87*
[195] Kramer, N. S. *(2000). Sümerlerin kurnaz Tanrısı Enki. (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınevi*
[196] Ulansey, D. *(1998). Mitras gizlerin kökeni. (H. Ovacık, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 54*

him'le yaptığını görmekle beraber İbrahim, oğlu İshak'ı alıp kurban vermeye götürürken o masum çocuğun ruh halini düşünüp kendinizi onun yerine bir koyun, bakalım neler hissedeceksiniz.

Hz. İsa'nın Hristiyanlarca tanrının oğlu olduğu aşikardır. Adem'den bu yana insanlar çok korkunç günahlar işlerler. Tanrı, insanları affetmek ister ama bu o kadar basit değildir çünkü onca günahın temizlenebilmesi için çok özel bir durum gereklidir. Bu bedeli kim ödeyebilir? Bunun cevabını, tanrının oğlu İsa'dan başkası veremezdi. Bunca günahı ancak ve ancak bir tanrı kanından olan biri temizleyebilirdi. Tanrı, oğlunu yeryüzüne gönderip acılar ve işkenceler çekmesini sağlayarak bir şekilde kefaret bedeli ödetti ve son insan kurban olarak oğlu İsa'yı aldı.[197]

İlmiye Hoca, İsa'nın tanrının oğlu adını nasıl aldığını şöyle ifade ediyor:

Rahipler evlenemezmiş, evlenen ayrıcalıklı rahiplerin ise çocuk yapmaları kesinlikle yasakmış. Eğer rahipler hamile kalıp dünyaya çocuk getirirlerse derhal öldürülürlermiş. Meryem'in annesi, bir kızının olması durumunda onu tapınağa rahibe olsun diye vereceğini söylemiş ve Meryem doğduğunda dediğini yapmış. Bir şekilde hamile kalan Meryem, çocuğu doğurunca etraftakilere çocuğun babasının olmadığını, tanrı tarafından hamile kaldığını, dolayısıyla da çocu-

[197] Dawkins, R. *(2019). Tanrıyı aşmak. (M. Miller, & B. E. Güner.; Çev). Kuzey Yayınları. ss. 81-87*

ğun tanrının oğlu olduğunu söyleyerek inandırmayı başarmış.[198]

Bakın kutsal kitap Tevrat'ın Hezekiel 20-26'da şöyle bir ifade geçer:

"Ben de onlara iyi olmayan kurallar, yaşam vermeyen ilkeler verdim.

Her ilk doğan çocuğu ateşte atarak sunularıyla kendilerini kirletmelerine karışmadım. Öyle ki, onları perişan edeyim ve benim Yehova olduğumu anlasınlar.[199]"

Eski insanlar kendilerini kurban ayinlerine o kadar çok kaptırmışlardı ki, Hindistan'da Vedik mitolojisinde güneş tanrısı Vivasvant'a, kurban yakma merasimi için gerekli ateşi tanrının ulağı olan Matarişvan, gökten alıp getirmiş. Bu yüzden Matarişvan'a, Ateş Tanrısı da denilirmiş. O dönemin insanları için ateşin asıl görevi yemek pişirmek ve ısınmak değil, tanrılara sunulan kurbanları yakıp kor etmekmiş.[200]

Yüzlerce, binlerce örnekler gösterebilirim kurban ritüelleri hakkında. Belki şu an aklınızdan "Neden günümüzde kurbanda bir koyun, bir koç tercih ediliyor?" veya "İbrahim'e neden başka bir hayvan değil de bir koç indi?" diye sorular geçiyordur. Aslında bunların cevabı çok basit. Domuz bölümünde bu konuyu yeterince açıklamaya çalışacağım. Domuz, bir

[198] Çığ, İ. M. *(2012). Uygarlığın kökeni Sümerler 2. (4. baskı). Kaynak Yayınları. s. 87*
[199] Tevrat. *Hezekie. (20/26)*
[200] Frazer, G. J. *(2018). Ateşin Kökenine dair mitler. (D. Uludağ, Çev.). Pinhan Yayıncılık. s. 252*

bakmışsın tanrı katili olmuş, bir bakmışsın kralın oğlunu öldürmüş, bir bakmışsın ekinlere, bağlara, bahçelere zarar vermiş, bir bakmışsın bir köyün kasabanın başına bela olmuş, bir bakmışsın çiftçilerin bir türlü zapt edemediği korkulu rüyası olmuş, bir bakmışsın onu durdurmak isteyen ahaliden domuz avında ölenler olmuş. Çiftçilere hem ekimde hem hasat sonu sökümünde yardım bile etmiş bu domuz. Uzun lafın kısası domuz, eski insanlara çok çektirmiş. O zamanın dünyasıyla siz olsanız ne yapardınız ve ne düşünürdünüz?

Şimdi gelelim sonraki yıllarda koyun ve benzeri hayvanların kurban geleneğine girmesine. Özellikle de Sami kökenli inançlarda, domuzdan tamamen uzaklaşıp koyuna yönelmelerini birkaç örnekle ifade etmeye çalışacağım.

Mezopotamya'da Sümerlerden tutun da yaşamış olan diğer kültürlere kadar fal, çok yaygın bir hal almış hatta krallar falsız duramaz olmuşlar. Krallar, ülkenin gidişatını, savaş öncesi doğa olaylarını ve gelecekte nelerin olabileceğini devamlı falcılara sorar olmuşlar. Sivil halk da falcılardan devamlı medet ummuş ve geleceklerini bilme çabası içerisine girmişler. Başlarına gelen her türlü belayı, hastalığı veya kötü olayı ya tanrıların kızmasına ya da kötü ruhların veya cinlerin sebebiyet verdiğine inanmışlar. Hal böyle olunca da çareyi maalesef şu an bile günümüzde medet umulan fala veya muskaya bağlamışlar. O dönemler fal işleri okuyup yazabilen, belirli eğitimden geçmiş özel kişiler tarafından yapılıyormuş. Bu kişilere baru veya baruti dendiği çivi yazısında kanıtlanı-

yor. Bu insanlar, koyun ciğerine bakarak fala bakıyor, gelecekten haber veriyorlarmış. Koyun ciğerinin üzerindeki beyaz çizgiler ve bu çizgilerin boyu, kalınlığı ve derinliği, diğer hayvanların ciğerlerinden daha belirgin olduğu için fal bakarken koyun ciğeri tercih ediliyormuş. Buna çivi yazılarından öğrenildiği kadarıyla kanıt olarak birkaç örnek verilebilir. Kral Ningirsu, bir gün rüyasında Ninnu tapınağının onarılması gerektiğini görür ve hemen falcıları çağırttırarak kurban kestirir. Falcılar ciğer falına bakarak tapınağın nasıl onarılacağına karar verirler.[201]

Başka bir örnek verecek olursak koyun kurban edildikten sonra hemen karaciğerinin sol bölümüne bakılır, durumuna göre karar verilirmiş. Bu falın ilginç yanı bir kadının üçüncü kişi ve kişilerin hünerleriyle hamile kalmışsa kocasını düşünüp tanrıça İştar'a yalvararak, doğacak çocuğunun kocasına benzemesini istemesidir. Sanırım burada anlatılmak istenen, kadının başka biri ve birilerinden hamile kalma olasılığıdır. Yine çok enteresan bir fal örneğinde, kesilen hayvanın kalbi, koçun taşaklarına benziyorsa, kralın kendi iç hizmetkârları veya subayları tarafından öldürüleceği anlamına geliyormuş.

Bu durumu açıklamak gerekirse yapılan bu fal, yaklaşık İ.Ö 2500 yıllarına denk gelmektedir. O sıralar Akadların 3. Kralı Maniştuşu, kendi subayları tarafında suikasta kurban gitmiş ve öldürülmüştür. Buradan yola çıkarak falın yorum-

[201] Demirci, K. *(2013). Eski Mezopotamya dinlerine giriş. Ayışığı Kitapları. ss. 77-85*

lama şekli Akad kralının öldürülüşüne tesadüf ederek bu şekilde yorumlanmaya başlanma olasılığıdır.

İnanın daha onlarca örnekler verebilirim ama son olarak şu örneği vermeden geçemeyeceğim. Kesilen koyunun safrası yağ bağlamışsa, akabinde de şehire yağmur yağmışsa, tanrının şehre kızmış olduğu ayrıca havanın çok soğuk geçeceği anlamına geldiğine inanılmış.[202]

Elimden geldiğince kurban geleneğinin nasıl doğduğunu ve çevre uygarlıkların içine girerek orada var olan kültürü harmanlayıp değişime uğradığını anlatmaya çalıştım. İster domuz olsun ister aklınıza gelebilecek her türlü hayvan, daha da açıkçası tanrıya sunulan her türlü kurbanın, tanrıyla insan arasında bir alışverişin ve yeryüzünde var olan her şeyin doğmasına sebep olan bir tanrısal eylemi hatırlatmaktan başka hiçbir anlamı yoktur.[203]

[202] Bottero, J. *(2012). Mezopotamya yazı, akıl ve tanrılar. (M. E. Özcan, & A. Er, Çev.; 2. baskı). Dost Kitabevi Yayınları. ss. 59-62*
[203] Eliade, E. *(2001). Mitlerin özellikleri. (S. Rifat, Çev.; 2. baskı). Om Yayınevi. s. 138*

Domuz Neden Haramdır

Tammuz'un diğer bir adı geçmiş bölümlerde gördüğümüz üzere Dumuzi ya da Domuzi'dir. Tammuz ve onun bir sonraki versiyonu olan Adonis ve Attis, vahşi bir domuz tarafından öldürülür. Domuzun, mitolojilerin içine girmesindeki en büyük sebep, domuzun bir tanrı katili olmasıdır, ki bunu ileride detaylıca göreceğiz. Domuzun çiftçiler tarafından ekilen ürüne devamlı zarar vermesi ister istemez sevilmeyen bir hayvan haline gelmesine neden olur. Domuzun, insanların bilinçaltında yatan domuz yasağı ve dinler tarafından haram kılınması, domuzun, çiftçilerin korkulu rüyası ve tanrı katili olma sıfatıdır.

Mısır tanrısı Osiris'i öldüren kardeşi Set, siyah başlı domuz olarak da bilinir. Mısırlılar, tanrıları olan Osiris'in intikamını almak için domuz kurban ettikleri, ayrıca başka bir anlatımda öldürülen Osiris'in cesedini bir ağaç gövdesinin içinden çıkaran yine bir yaban domuzunun olduğudur. Bu anlamda da kutsal olarak da yorumlanmış olabilir. Haliyle de insanlar tarafından yenmesi yasak haline gelen domuzun, istenmeyen bir hayvan olmasından başka doğal bir şey olamaz.

Kıbrıs kralının kızı bir hileli oyunla babasıyla aşk yaşamış, tanrılar bu kızı mersin ağacına dönüştürmüş ve sonrasında bu ağaçtan Adonis dünyaya gelmişti. Dayanılmayacak derecede yakışıklı olan Adonis ile tanrıça Afrodit birbirlerine tutulup deliler gibi aşk yaşamışlardı. Diğer bir tanrıça olan

Artemis'in bir yaban domuzu gönderip Adonis'i öldürtmesi konusunu Adonis bölümünde görmüştük. Adonis'i öldüren domuzun insanların, hele hele kadınların üzerinde nasıl bir etki yarattığını gayet iyi tahmin edebiliriz. Düşünsenize, kadınlar Adonis için her yıl bir yaban domuzunu kurban edip yiyorlar ve ertesi sene için tekrar bir domuz besleyip tekrarlıyorlar ama domuz sadece o gün yeniyor, diğer günler yasak, çünkü domuz yakışıklı tanrı Adonis'in katili. Öyle ya, tanrı katili olan lanetlenmiş bu hayvan, sadece tanrı için kurban edilir ve yenilebilirdi çünkü domuz tanrıya aitti.[204]

Tarihin babası Herodotos'un bir Lidya versiyonu olan domuz olayına hep beraber bir bakalım. M.Ö. beşinci yüzyılda yaşayan Herodotos'un bu hikayesini geniş bir versiyonunu Herodotos Tarihi adlı kitabında Lydia/Kroisos bölümünde okuyabilirsiniz. Attis ilişkisinden bahsetmez ama Lidya kralı Kroisos'un oğlu olan Atys'in burada Attisle olan isim benzerliği o kadar hayret verici ki artık efsanelerin birbirine karıştığı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayacaktır. Attis'in bir yaban domuzu avı sırasında nasıl öldüğünü anlatan bu hikâyenin de aslında birçok versiyonu bulunmaktadır.

Kroisos'un sarayına yanlışlıkla veya kazayla, kardeşini öldürmüş Adrastos adında bir adam gelir. Bu arada kralın oğlunun adı Atys, ben Attis ismini kullanacağım.

[204] Hançerlioğlu, O. *(2000). Dünya inançları sözlüğü. (3. baskı). Remzi Kitabevi. s. 12*

Lidya kralının iki oğlu varmış. Biri konuşma özürlü lal, diğeri ise Attis'miş. Yetenekleriyle devamlı kendinden söz ettiren bu genç, etrafın göz bebeği, güçlü, kuvvetli bir yiğit delikanlıymış. Kral, rüyasında oğlu Attis'in bir av sırasında öldürüldüğünü görür. O zamanlarda dağdan gelen bir yaban domuzu veya sürüsü çiftçilerin tarladaki mahsullerine devamlı zarar veriyormuş. Çiftçiler ne yaptılarsa domuzla baş edememişler. Çareyi kral Kroisos'a elçi göndererek yardım istemekte aramışlar. Çiftçilerin kraldan isteği, kralın o güçlü kuvvetli yiğit oğlunun ve adamlarının köpeklerini de yanlarına alarak bu yaban domuzunu öldürmek için yardım etmeleriymiş. Kral, oğlunun yeni evlendiğini, onun dışında geri kalan istediklerini kabul edeceğini söyler. Attis babasının Mysialı elçiler ile konuştuklarını duyar ve babasına sitemli bir şekilde kendisinin bu işler için en iyilerden biri olduğunu, çiftçilerin yardımına kendisinin de gitmesi gerektiğini ve bu avı kendisinden esirgememesini söyler. Kroisos oğluna, rüyasında başına bir bela geleceğini ve öleceğini gördüğünü anlatır ama oğlu Attis, bu ava gitmek için ısrar eder. Bunun üzerine Kral, Adrastos'u oğluna göz kulak olmasını istediğinden av partisine dahil eder. Andrastos ise daha önce başına böyle talihsiz bir olay geldiğinden pek gönüllü davranmaz ama kral onu ava Attis'i koruması için ikna eder. Tüm görevliler ve köpekler ile yola çıkarlar, Olympos'a ulaştıklarında yaban domuzunu bulmak için bir takip avı başlatırlar.

Domuzu bir köşeye sıkıştıran insanlar, kargılarını domuzun üzerine fırlatırlarken, Attis'i korumak için orada bulunan Adrastos'un fırlattığı mızrak, domuzu ıskalayıp kazayla Attis'i vurur ve Attis oracıkta ölür. Böylece Kroisos'un rüyasında gördüğü kehanet doğru çıkar.

Ölünün arkasında büyük bir üzüntüyle duran Adrastos, kralın oğlunun ölümünden kendisini sorumlu tuttuğu için bu yaptıklarının cezası olarak, kendisinin ölümle cezalandırılmasını gerektiğini ve kurban edilmek istediğini söyler ancak kral ona "Sen benim misafirimsin, senin bir suçun yok. Tanrı bana önceden rüyama girerek haber vermişti ama ben engel olamadım. Eğer bir suçlu varsa o da tanrıdır." der ve Adrastos'u bağışlar. Lydia kralının oğlu törelere uygun olarak gömülür. Gece olunca bu olaydan kendini sorumlu tutan Adrastos, Attis'in mezarı üzerinde kendi canına kıyar.[205] Domuzun bu hikâyede çiftçilerin mahsulünü nasıl harap ettiğini, ayrıca çok sevilen kralın oğlu Attis ya da tanrı Attis'in domuz tarafından öldürüldüğünü gördük.

Herodot'un bir de Mısır'ı gezerken gözlemlediği yerler var. Bakın oralarda çiftçilerin domuzdan nasıl faydalandığını anlatıyor.

Taşan ırmak sularının tarlayı yumuşatması fırsatını kaçırmayan çiftçiler, tohumu toprağa serptikten sonra domuzlara tarlanın her yanını çiğneterek tohum ekme işini gerçekleş-

[205] Herodotos tarihi. *(M. Ökmen, Çev.; 8. baskı). (2012). İş Bankası Kültür Yayınları. ss. 22-26*

tirirlermiş. Hasat sonrası ise ekini sapından ayırma işlerinde de domuzların burun uçlarıyla ve keskin dişleriyle toprağı eşeleyerek yapıldığı anlatılıyor. Domuzun insanlara daima zarar vermediği aksine işlerine de çok yaradığı açıkça anlaşılıyor. Ayrıca Mısırlıların, domuz kurbanını Dionysos ve Selene'den başka hiçbir tanrıya uygulamadıklarını, bu durum hariç asla domuz eti yemediklerini yazar.[206]

Diğer söylencede ise Attis, ölümcül bir anne ve babadan kısır olarak doğar. Büyüdüğünde ise Lidya'ya yerleşerek ana tanrıça kültürünü tanıtmakla meşgul olur. Burada bir parantez açmak istiyorum, tanrıçaya rahiplik etmek isteyen rahip adaylarının önce kendilerini hadım etme zorunluluklarının olduğunu daha önceleri belirtmiştim. Ayrıca tanrıça rahiplerine Attis adının da verildiğini biliyoruz. Bu yüzden ona kısır diye hitap etmiş olabilir yazar. Ana tanrıça oradaki insanlar tarafından çok saygın bir hale gelerek Zeus kültünü geride bırakır. Bu durum karşısında Zeus, kıskancından ve öfkesinden Attis'in bulunduğu ülkeye bir domuz gönderir ve bu domuz Attis'i öldürerek insanların nefretini kazanır. Pessinus'un yerli halkı bir daha asla domuza dokunmaz ve etini yemezler. Buradaki Attis, tanrıçaya kendisini adamasından dolayı, tanrısal konuma ulaşmış bir rahip olma olasılığını gözümde arttırıyor. Attis'in normal bir insandan sonra tanrılaş-

[206] Herodotos tarihi. *(M. Ökmen, Çev.; 8. baskı). (2012). İş Bankası Kültür Yayınları. ss. 124-142*

ması, onun tanrıçayla aşk yaşamasından değil de ona olan ilahi bağlılığından dolayı olmuş da olabilir.[207]

Yine bir Yunan efsanesi ama bizim Anadolu'da geçen başka bir domuz söylencesi de şöyle, kral Teuthras, Bakırçay bir bölümü İzmir ve Manisa'ya ait vadisinde avlanırken karşısına bir yaban domuzu çıkar ve hayvan öldürmesin diye insan sesinde krala yalvararak kendisini bağışlamasını ister ancak kral Teuthras domuzu vurur. Yaralı bir vaziyette Artemis tapınağına sığınan domuz oracıkta can verir. Kutsal domuzu öldürmesinden dolayı kral Teuthras cüzzam hastalığıyla cezalandırılır ancak tekrar iyileşir.[208]

Yunan mitolojisinde doğa, tamamıyla Artemis'in sorumluluğu altındadır. Hayvanların yaşamından yabani olanları evcilleştirmesinden hep o sorumludur, dolayısıyla kralı cezalandıran da Artemis'in ta kendisidir. ''Bütün tabiatı dölleştiren ve göğsü sayısız memelerle örtülü bir tanrıça'' olan Artemis, kendisine kurban vermeyen Orne denen şahsa çok kızar ve bağını bahçesini, orada ne kadar bitki varsa ağaçları bile kökünden söküp ortalığı helak etsin diye canavar vahşiliğinde bir yaban domuzu gönderir. Çevre halkı bu domuzla baş edemeyip diğer komşu şehirlerden yardım isterler. Köpeklerini de yanlarına alan bütün avcılar birleşir ve domuzu

[207] Roller, E. L. *(2004). Ana tanrıça'nın izinde. (B. Avunç.). Homer Kitabevi. 234*
[208] Erhat, A. *(1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi. s. 281*

öldürmeye çalışırlar. Bu mücadelede Orne'nin oğlu ile birçok kişi hayatını kaybeder.[209]

Bu söylencede de domuzun öyle kolayca durdurulup kontrol altına alınamayan çiftçilerin korkulu rüyası olduğunu anlıyoruz. Yine Bir Yunanlı Kral İwanni'nin Kilikya topraklarında avlanırken bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğünü öğreniyoruz.[210] Eski Türk kültüründe de 12 hayvanlı takviminde domuzun en önemli hayvanlar arasında olduğunu da hatırlatmak isterim.[211]

Bir Mısır Astronomi inancında Koestler, şöyle bahsetmektedir. ''Her ayın on beşinci gününe doğru, Ay tanrısı vahşi bir domuzun saldırısına uğrar ve ıstırapla geçen on beş günlük bir süre boyunca onun tarafından yutulur, sonra yeniden doğardı. Bazen domuz onu bir hamlede yutarak Ay tutulmasına yol açardı.''[212]

Domuz bazen de yol gösterici olmuştur. Antik kent Efes'in insanları uzun uğraşlar vermiş, bir türlü bir yerleşim yeri bulamamışlardır. Tanrıdan kendileri için yardım etmelerini isterler ve tanrı da onlara bir domuzla bir balığın işaret ettiği yere gidip oraya şehrinizi kurun der. Kutsal liman denilen bir yere varırlar ve oradaki balıkçılar kahvaltı hazırlarken közün

---

[209] Homeros. İlyada. *(A. C. Emre, Çev.; 4. baskı). (1971). Varlık Yayınları. ss.149-389*
[210] Farac, A. G. *Abül- Farah Tarihi. (Ö.R. Doğrul, Çev.). (2. Cilt). (1987). Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 44*
[211] Ülken, Z. H. *(2003). Anadolu'nun dini sosyal tarihi. (A. Taşğın, Çev.). Kalan Yayınları. s. 54*
[212] Koestler, A. *(2013). Uyurgezerler İnsanın değişen evren görüşünün tarihi. (E. B. Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınevi. s. 18*

üstündeki balık birden sıçrayarak çalıların üzerine düşer. Çalılıklar alev alıp yanmaya başlayınca, çalılıkların içinde bulunan bir domuz, korkusundan oradakilere saldırmaya başlar. Mızrakla yaralanan domuz, yaralı bir şekilde kaçarak şimdiki Milas'ta bulunan Atena tapınağına kadar gider. Domuz çok kan kaybetmiş olacak ki, oraya vardığında yere düşüp can verir. Bunun üzerine insanlar da tanrının dediklerini hatırlayıp oraya şehirlerini inşa ederler.[213]

Tanrı Zeus'u, bir dişi domuzun emzirerek büyüttüğü ve sırtında gezdirdiği hatta bu yüzden domuza, üvey annesi denildiği de söylencelerden bilinmektedir.[214]

Hint tanrılarının üç büyüklerinden Şiva'nın doğuş hikayesindeki rolü, Brahma ile Vişnu, evrende en yüce tanrının kim olacağını tartışırlarken önlerinde bulutların üzerine ulaşan büyüklükte bir erkeklik organı oluşuverir. Brahma, durumu anlamak için Kaz kılığına girerek bulutlara doğru uçar. Vişnu ise kendisini bir yaban domuzuna çevirip o keskin dişleriyle eşeleyerek yeraltına ulaşır, o sırada penis yarılarak içinden Şiva çıkar ve sonrasında da üç büyük tanrı olarak evreni yönetmeye karar verirler.[215]

Hindistan cevizinin bulunuşunda da rol oynayan domuz hikayesi, Endonezya'da geçiyor. Ameta adıyla bilinen bir

[213] Schwertheim, E. *(2009). Antikçağda Anadolu. (N. Batu, Çev.). Kitap Yayınevi. s. 35*
[214] Graves, R. *Yunan mitleri. (U, Akpur., Çev.; 2. baskı). (2010). Say Yayınları. s. 44*
[215] Wilkinson, P. *(2010). Efsaneler ve mitler. (E. Laşke, Çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım. s. 194*

adam bekarmış ve çocuğu yokmuş. Köpeğiyle birlikte ava çıkmışlar. Bir yaban domuzu görünmüş. Adamın köpeği domuzu kovalarken domuz bir göletin içine düşmüş. Göletin içinde yüzemeyen domuz boğularak can vermiş ama bazı kaynaklarda canlı olarak geçer. Köpeğin sahibi Ameta, domuzu çekip göletten çıkartır ama domuzun dişlerinin arasında bir Hindistan Cevizi çekirdeği bulur. Ameta, o güne kadar yeryüzünde Hindistan cevizi ağacı olmadığından tabii ki bunu bilmemektedir. Ameta rüyasında kendisini hindistan cevizi dikerken görür ve uyanınca hemen gidip cevizin çekirdeğini diker. Birkaç gün sonra bir palmiye ağacı büyümeye başlar. Derken ağaç çiçekler açmaya başlar. Ameta ağaca tırmanıp çiçek kopartmak ister fakat parmağını yaralar, akan kan çiçeğe damlar. Çiçekten birkaç gün sonra bir kız çocuğu dünyaya gelir. Kız çocuğunu evine götüren Ameta, Kız'a 'Ceviz dalı' anlamına gelen Hainuwele adını verir.[216] Göbeklitepe arkeoloji çalışmalarında birçok hayvan resimlerinin taşlara resmedilmiş hali vardır. Yalnız dişlerinin keskinliği nedeniyle de ürkütücü ve yırtıcı olan, üç tane daha ayrı hayvanlardan, yaban domuzu, yaban öküzü ve Kurt'un heykelleri de bulunmuştur.[217] Domuz bu kez de İran mitolojisinde, hikâyenin yazıya dökülmesi yaklaşık M.S. 224'den 651 yılına kadar hüküm süren Sasani Hükümdarlığı dönemine rastlıyor. Üç kardeşin bir güzele gönül vermesi sonucu aralarında her zaman olduğu gibi kardeş taht kavgaları başlıyor ve kardeşler-

[216] Luckert, W. K. *(2016). Göbekli tepe. (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım. ss. 272-273*
[217] Collins, A. *(2016). Göbekli Tepe – Tanrıların doğuşu. (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım. s. 68*

den birinin yaban domuzu tarafından öldürülmesi olayı çıkıyor karşımıza.[218]Domuz insanlara o kadar çektirmiştir ki bunları saymakla bitiremeyecekmişiz gibi görünüyor. Anadolu'da ve Trakya arkeoloji çalışmalarında mermer taşlara, kayalara, duvarlara onca domuz tasvirleri yapılmış, bazen de kayıkla domuz avına çıkılmış, ayrıca Likya sikkelerinde de domuz 'protom'larına'[219] hayliyle mevcut oluşudur.[220]

Yukarıdaki anlatımlardan eski insanların domuz eti tüketmemelerinin sebepleri muhtemelen fazladır ama tanrılarını, krallarını yahut kral oğullarını, önemli saydıkları kişileri domuz öldürmüştür. Ayrıca topraktan çıkan bir mahsulün, ekinin, buğdayın ve çiftçilerin emeklerinin telef olmasının arkasında hep domuz vardır. Akabinde insanların gelişen uğursuzlukların sorumlusunu domuzdan bilmeleri, ister istemez domuzu toplumda istenmeyen bir hayvan haline getirmiş olması, size hiç şaşırtıcı gelmiyordur umarım.

Konuyu toparlayacak olursak domuz bir yandan Mısır tanrısı Set, Hint tanrısı Vişnu, Varaha ve niceleri olarak tasvir edilmiş ve kutsal görülmüş, diğer yandan ise tanrı katili olarak görülmüş, nefret beslenmiştir. Hal böyle olunca da domuzun neden yenilmemesi gerektiği gerçeğini öğrenmiş buluyoruz.

---

[218] Korkmaz, M. *(2010). Zerdüşt dini İran mitolojisi. (2. baskı). Alter Yayıncılık. s. 239*
[219] Protom: *insan veya hayvan figürlerinin baş ve gövde (üst) kısmını şekil alan bir çeşit süsleme. çoğunlukla antik mimaride dekoratif veya bezeme olarak kullanılmıştır.*
[220] Tekin, O. *Eski Anadolu ve Trakya. (2007). İletişim Yayınları. ss. 55-76*

Sünnet

Sünnet kökeninin birçok anlatımı vardır ancak en çok kabul göreni ana tanrıça Kibele ve Tanrı Attis ile olanıdır. Attis miti, sünnetin nasıl meydana çıktığının hiç kuşku götürmeyen söylencesinin ta kendisidir.

Tanrıça Kibele, Tanrı Attis'in ölümlü bir kadınla ilişkiye girmesine çok kızar ve kıskançlık sonucu aralarında şiddetli bir kavga çıkar. Attis, yaptığından pişman olduğunu kanıtlamak için cinsel organını keser ve kan kaybından ölür. Attis'in gömüldüğü yerde bir büyük çam ağacı biter. Çam ağacı, Attis'in kanından olduğu için yeniden doğuşun simgesi olarak algılanır ve insanlar kutsal bir ritüel oluştururlar. Her yıl tanrıçanın yeni rahip adayları, cinsel organlarını kesip çam ağacına asarak yeni doğuşun sembolü algısı altında kutlarlar.[221]

Eski Anadolu'da ana tanrıça Kibele'ye rahiplerin, cinsel organın bir parçasının aksine tamamı kesilip sunuluyordu. Organ kökünden kesildiğinde kan daha çok aktığı için toprağın yeterince sulanacağına ve akabinde toprağın daha da çok bereketlenip bitkilerin birden fışkıracağına inanmış olmalılar. Ayrıca, sünnet geleneğinin, İbrahim'i olan Sabiilerin dışındaki Sabiilerde yasak olması da ilginç[222]bilgiler arasındadır.

[221] Gener, C. *(2019). Ezoterik öğretiler Ansiklopedisi. (2. Cilt). Hermes Yayınları. s. 98*
[222] Dursun, T. *(1995). Kutsal kitabların kaynakları 1. Kaynak Yayınları. s. 109*

Attis'in bir hadım edilme öyküsünde günümüzde adı Ballıhisar olan yerden Sardis'e yorgunluktan kendinden geçmiş bir vaziyette yola koyulan Attis, hava kararmaya başlayınca bir mağaraya sığınır. Tanrıça Kibele'nin Arslan'ı onu takip eder ve birden karşısına çıkar. Attis bu durumdan çok korktuğundan ne yapacağını bilemeyen Attis'in korkudan dili tutulur. Korkusunu gidermek için, hemen yanında bulunan tefi çalmaya başlar. Tefin sesinden korkan Arslan, mağaradan çıkarak kaçar. Tanrıçanın, yaşlanınca iyice çirkinleştiğini ve bu durum karşısında, kendi doğurduğu sevgililerini, kıskançlık krizi yüzünden iğdiş ettirdiği, bu tanrıları kendilerine örnek alan din adamlarının ise, kendilerini hadım ederek onlara benzemeye çalıştıkları anlaşılıyor.[223]

Kendini hadım etme işi özellikle de ana tanrıça tapımı olan her yerde vardır. Birçok arkaik söylencelerde ve yazıtlarda, hizmet eden kişilerin, özellikle de rahiplerin, tören sonrası iğdiş edilmiş din adamlarına, Attis adının verildiğini çok açık bir şekilde bilinmektedir. Birlikte, İğdiş etme geleneğinin tanrıça Kibele hizmetinde olan rahiplerin başlattığı[224] gerçeğini, bir kez daha hatırlatmama gerek yoktur umarım.

Beni asıl ilgilendiren, en erken dönemlerden beri gelen bu geleneğin, tanrıçanın hem oğlu hem sevgilisi olan Attis'in,

[223] Dürüşken, Ç. *(2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. ss. 75-76*
[224] Borgeaud, P. *(1999). Karşılama karşılaştırma dinler tarihi araştırmaları. (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları. s. 103*

hala yasını tutarak onlara bağlılık göstergesinin bir devamı mı, yoksa altında başka nedenlerde mi vardır?

Tamamen kendi istekleri doğrultusunda olan bu iğdiş etme törenleri, Roma'ya kadar sıçramıştı. Bu konu hakkında tabi ki birkaç değişik görüşlerin olduğu kesindir.

Yakındoğu'nun hemen hemen her yerinde tanrıçaya hizmet veren iğdiş edilmiş olan din görevlilerinin olduğunu biliyoruz. Bu rahiplerin kadın giysileriyle çizilmiş resimlerinin olduğu da biliniyor. Erkeklerin gün geçtikçe kazandıkları gücün etkisiyle, aynı tanrı sevgili Attis gibi kendilerini iğdiş ederek, ana tanrıça dininin, değişmez kutsal rahibelerinin yanlarında mı yer almak istediler yoksa kutsal rahibelerin güçlerini örnek alıp kadın elbisesi giyerek erkekliklerinden mi vazgeçtiler? Buna en iyi örnek, Anadolu ve Roma'da tanrıça Kibele için yanıp tutuşan ve rahip olmak isteyen genç erkeklerin kendilerini hadım ettikten sonra kesip koparılan fallusu, dışarıdaki herhangi bir eve fırlatarak evde yaşayanların gelenek gereği, o erkeğe kadın giysisi vermesinin şart olduğudur.[225] Bugün bile hala Hristiyan katolik rahiplerin evlenmemelerini sanırım yeterince açıklıyordur yoksa kadınlardan tamamen uzak durup cinsellik orucu altında kendilerini yalnızca tanrıya adama güvencesi de olabilir.[226]

[225] Stone, M. *(2000). Tanrılar Kadınken. (N. Şarman, Çev.). Payel Yayınları. ss. 173-174*
[226] Eliade, M. *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi. s. 331*

Freud, bu duruma farklı bir yorum getiriyor. Ana tanrıça sevgisini kazanan Adonis ve Attis gibi genç tanrıların, baba tanrıya karşı, anneye olan yasak aşkın veya sevginin sürdürülmesi, suçluluk bilincinin yarattığı mitolojilerde, ana tanrıçaların sevgilileriyle ömürlerinin çok kısa olup ya hadım edilmeleri ya da tanrı babalar tarafından onların bir hayvana çevirildiği efsaneleriyle doludur der.[227]

Avrupa'da sünnet törenlerinin nasıl bittiğine dair kanıtlar çok eskilere dayanır ama Kibele'ye ait din adamlarının yahut törene katılan insanların öldükten sonra tekrar mutlu bir yaşamlarının olabilmesi için, kişinin kendisini aynı tanrı Attis gibi hadım etmesi gerektiği bilinci, İ.S. Roma İmparatoru olan I. Theodosius'un 394 yılında ana tanrıçaya yapılan, özellikle de halka açık olan kanlı iğdiş etme törenlerini yasak etmesiyle son bulmuştur.[228] Hristiyanlığı resmi din yaptı

Tarsuslu Paulus'un çok önemli bir karara imza atarak getirdiği yenilikte, Yahudilikte sünnetin şart olması gerektiğinden, bu geleneğin devam etmesi dahilinde İsa'nın insanlara sunduğu yeni inanç, hâlâ Yahudiliğin bir mezhebi olarak mı devam edecekti yoksa tam aksine bütün insanlara kucak açan bir evrensel inanç mı olacaktı? İşte bu noktada Tarsuslu Paulus'un, Hristiyan inancına getirdiği yenilik sünnet geleneğini

İstanbul Dikilitaşta Mezarı

Definyeri Konstantinopolis İstanbul

[227] Freud, S. *(1989). Cinsel yasaklar ve normaldışı davranışlar. (M. Sencer, Çev.). Ara Yayıncılık. s. 256*

[228] Dürüşken, Ç. *(2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 83*

tamamen ortadan kaldırmış oldu[229]. Paulus'un, domuz etinin yenmesinde de büyük rolü olduğu bilinir.

Sünnet geleneğini yeterince açıklayan mitoloji kahramanı tanrı Attis'in sadakatsizlik etmesi, sonrasında pişman olması ve ana tanrıça Kibele'nin onu affetmesi için cinsellik organını kesmesi, sonrasında ise kan kaybından ölmesidir. Onun kanından çam ağacı yeşermesi, tanrıçanın hizmetinde olan rahiplerin her yıl bu durumu devam ettirmelerinden doğan sünnet ritüeli, insanların belleğinde farklı şeyler olmasına sebep olmuştur. Bir tanrı ya da tanrıçaya özür kefareti anlamında sunulmuş, ayrıca Attis'in kanıyla da birlikte tarlanın, ekinin bereketinin de artacağı düşünülerek sünnetin yapılması gereğine inanmışlardır. Dolayısıyla sünnet ritüelinin, mitolojilerden yola çıkarak nasıl oluştuğunu çok açık bir şekilde anlayabiliriz.

[229] Madrigal, C. *(2009). Apologia İncil ve Hristiyanlık sorgulanıyor. Dharma Yayınları. s. 189*

Noel Ağacı

Aslında Hristiyan kutlaması haline dönüşen Noel ağacı bir Anadolu geleneğidir. Attis'in, kendisini ana tanrıça için hadım etmesinin ardından akan kanından bir çam ağacı yeşermesi sonucunda, her yıl aynı tarihte mart ayının sonlarına denk gelen gece gündüz eşitliği ve akabinde baharın gelişi nedeniyle yapılan törenlerdir. Ana tanrıça Kibele'nin, sevgilisi ve oğluna sıkıca sarılıp,[230] yeniden doğuşunun simgesi haline gelen çam ağacı, bir yandan da ilkbaharın gelişini de müjdelemektir. Diriliş merasimlerinde, önceleri çam ağaçlarının altında rahiplerin kendilerini hadım ederek falluslarını çam ağacına asma gelenekleri giderek yerini çam ağacı süslemelerine bırakarak günümüze kadar gelip Hristiyan inancının vazgeçilmez bir yeni yıl ve aynı zamanda İsa'nın doğum günü kutlaması haline dönüşmüştür.

Noel gününde süslenen çam ağacı ister tanrı Tammuz olsun ister Attis veya Adonis, bu tanrıların kanının toprağa akarak yeşermesi, onların geri doğuşunu ve bereketini simgeleyen bir oluşum haline dönüştürülmüştür.

Tanrı Attis'in ana tanrıçaya sadakatsizliği yüzünden çıkan kıskançlıktan ötürü, duyduğu pişmanlığın getirdiği özür kefareti ve ana tanrıça için cinsel organını kesmesi, kesilen yerde akan kandan çam ağacı bitmesidir. Tapınak rahiplerinin, bu olayı her yıl tekrar edip cinsel organlarını kesip çam

[230] Olgunlu, C. A. *(2010). Ana tanrıça'dan Mevlana'ya (8. baskı). Karakutu Kayınları. s. 37*

ağaçlarına asma ritüelini, Romalılar kendi ülkelerine getirmiş ve aynı zamanda Mitra inancının etkisiyle de ilkbaharda olan kutlamalar, güneş tanrısına yapılan törenlerin aralık ayının sonlarına doğru oluşu, bu iki ritüelin birleştirdiğini açıkça gösteriyor.

Ovidius ise, tanrıça Kibele'nin, tanrı Attis'i hadım edip çam ağacına kendisinin çevirdiğini yazar.[231] Bu taraftan bakıldığında çam ağacının tanrı Attis'in kanından türediği ya da yeşerdiği için çam ağacı, tanrı Attis'in kendisi konumundadır.

Tanrıça Kibele'nin Ballıhisar köyündeki tapınağında, hizmetinde bulunan rahiplerin çam ağacının altında Attis gibi kendilerini hadım etmeleri ritüelinin İ.Ö iki yüzlerde başlayan Pön savaşlarında, Romalıların tanrıça Kibele aracılığıyla kara taşı götürürken, ister istemez sünneti de beraberinde kendi ülkelerine götürmüşlerdir.[232]

Kibele rahiplerinin çam ağacını menekşelerle süsleyip tapınağına götürüp üç gün yas tutmanın sonunda tanrıçanın Attis'i yeniden dirilteceği inancından yola çıkarak, tapınak rahipleri de kendilerini hadım etmişlerdir.[233]

[231] Naso, O. P. *(1994). Dönüşümler. (İ. Y. Eyüpoğlu, Çev.). Payel Yayınları. s. 385*
[232] Burkert, W. *(1999). İlkçağ gizem tapıları. (S. Şener, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları*
[233] Dürüşken, Ç. *(2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 75*

Bütün pagan uygulamalarında Noel çam ağacına takılan fallus geleneğini, Hristiyanların çabucak terk etmelerinden sonra yerini çam ağacına takılan Noel süsleri almıştır.[234] Günümüzde anlamı herkes tarafından epeyce bilinmeyen bu ritüel, çam ağacına takılan süslerin, Attis'in akan kanından yeşeren menekşeler ve asılan fallustan başka hiçbir şeyi ifade etmemektedir aslında.

Sümerliler Tammuz'un 25 Aralık'ta yerin altına girmesini kutlarlar çünkü tanrıça İştar'ın Tammuz'u baharda yeniden diriltecek olduğuna inanırlardı.

Sümerlerden bugüne kadar gelen törenler, Noel ağacı adı altında süslenerek Hristiyanlar tarafından kutlanır hale geldi. Ağaçtaki süsler, her tür meyveyi ve bereketi simgeler, ağacın kendisi de Tammuz, sonrasında ise Attis olur.[235]

Mitra dininin Roma'ya kadar gitmesi ve orada sevilmesi 25 Aralık'ta kutladıkları güneş tanrısının doğumunu İsa'nın doğum günü olarak belirlemelerini tetiklediğini daha önce belirtmiştim. İsa'nın ilk dönemlerde güneşin izlerini taşıdığına inanıp, resimlerini de öyle tasvir ederlermiş.[236]

[234] Gener, C. *(2019). Ezoterik öğretiler Ansiklopedisi. (2. Cilt). Hermes Yayınları. s. 99*
[235] Hooke, H. S. *Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.;4. baskı). (2002). İmge Kitabevi.*
[236] Schimmel, A. *(1999). Dinler tarihine giriş. (R. Kibar, Ed.). Külliyat Yayınları. s. 78*

25 Aralık Adonis'in doğum günü olarak da kutlanır ama aynı günü İsa'nın doğum gününe uyarlamalarının altında yatan gerçek, Mitra Paganizm inancında, pazar günleri güneşin kutsandığı günlerdir ama o günü de İsa'yı anmak için kutsal güne dönüştürdüler. Tıpkı eski Mısırlıların Tanrıçası İsis'in oğlu ve sevgilisi Osiris'i emzirirken resmedilmesini, aynı şekilde Meryem Ana resimlerinde ve motiflerinde de oğlu İsa'yı emzirirken uyarladıkları gibi.[237]

Örneğin ilk başlarda Noel, 6 Ocak'ta kutlanıyordu, şimdilerde ise 24 Aralık Noel arifesi, 25 Aralık'ta doğum günü kutlanıyor. Yumurta bayramı da dediğimiz Paskalya bayramı diğer bir adıyla Ostern, 22 Mart ile 19 Nisan arasında bir pazar gününe denk getirilir.[238]

İsa'nın 6 Ocak'ta doğduğuna inanan Hristiyan liderlerinin kutlamayı 25 Aralık'a aktarmasının sebebi Paganlar'ın 25 Aralık'ta güneşin doğumunu törenlerde mumlar yakıp güneşe doğru dua ederek kutlamalarıdır, bu törenlere bir şekilde iştirak eden Hristiyanlar ve kilisenin önde gelenleri Hristiyanların da bu merasime katılmalarını uygun görüp hemfikir oldular.

[237] Gündüz, Ş. *(2007). Yaşayan dünya dinleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 90*
[238] Schimmel, A. *(1999). Dinler tarihine giriş. (R. Kibar, Ed.). Külliyat Yayınları. s. 202*

Dürüstlüğün, doğruluğun güneşi diye andıkları peygamberleri yahut tanrının oğlu İsa'yı, güneş tanrısının doğum günü olan 25 Aralık'ta kutlamayı tercih etmişler, aynı uyarlamayı Paskalya kutlamaları içinde, başka bir tanrının ölümü ve dirilişi olan Adonis'in yahut Attis'in, 25 Mart ekinoksunu en uygun gün olarak belirlemişlerdir. Ayinlerin İ.Ö. de Yunanistan ve Roma'da kutlandığını biliyoruz ancak İsa'nın da 25 Mart'ta çarmıha gerildiği inancını taşıdıklarını da unutmamak lazım.[239]

Çam ağacının yaz kış devamlı yeşil ve canlı kalması ilkel insanlarda yeri, göğü ve cehennemi birbirine bağlayan bir unsur yahut bir geçit olarak düşündürmüş ve hayat ağacı olduğunu algılamış olabilirler hatta Altaylılarda yerin tam ortasında bir çam ağacının var olduğuna ve dallarının göğün en yüksek yerinde olan Tanrı Ülgen'in evine kadar uzadığına inanırlar.

Frazer ve Eliade, hemen hemen bütün eserlerinde yeterince açıklayıcı olarak tanrı, bitki ve ağaç konusuna yer vermişlerdir. Eski çağlarda yaşan insanların, tanrılarının bir ağaçtan tecelli ettiğini, evrendeki döngünün yani ölümün ve tekrar yaşama dönüşün kaynağının dolayısıyla ölümsüzlüğün bir kaynağı olduğuna inanmışlardır. Doğal olarak da Tanrı-Evren-Ağaç arasındaki ilişkinin ayrılamaz bir bütün olduğunu ve önünde sonunda o kaynağa geri döneceği inancın-

[239] Frazer, G. J. *(2015). İnsan Tanrı ölümsüzlük. (O. Aydın, & İ. Demirel. Çev.). Altın Bilek Yayınları. s. 450*

dan yola çıkarak tanrıları ağaç olarak betimlemişlerdir. Buna örnek olarak Osiris'i, Attis'i, Artemis'i ve Adonis'i hatta Tammuz'u gösterebiliriz.[240]

Bu konuyu burada bitirirken ''Tanrı dünya ve insanı yaratırken iki ağaç yaratmıştır: bir erkek kara çam ve bir dişi kök-nar''.[241]

[240] Eliade, M. *(2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları. ss. 279-296*
[241] Campbell, J. *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 2. baskı). (1995). İmge kitabevi yayınları. s. 256*

Başörtüsü

Başörtüsü ile ilgili birbirlerinden farklı çok şeyler yazılıp söylenmiştir. Kaynakların çoğu birbirini tamamlarken çoğu da birbiriyle çelişki içindedir. Bunun bilimsel verilerin yeterince birbirleriyle karşılaştırılmamasından kaynaklanıp çoğu kez de kulaktan dolma sözleri birer bilimsel kaynakmış gibi göstermelerinden meydana geldiğini sanıyorum.

Başörtüsü İslamiyet'in kadınlar için getirdiği bir farz olarak bilinse de yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu Sümerlerin tabletlere yazdıklarının incelenmesi bu durumun öyle olmadığını kanıtlamış ve bilim dünyasında kesinlik kazanmıştır.

Sümerlerin tarihi günümüzden yaklaşık beş bin yıl öncesine rastlar, İslamiyet ise 622 yılında doğmuştur, dolayısıyla başörtüsünün geçmişi İslamiyet'ten yaklaşık üç bin yıl önceye dayanmaktadır.

Eskiden tanrıçalara hizmet eden rahibeler çok kutsal sayılırdı ve nedendir tam bilinmez, rahibelerin başları örtülüydü. İsa'nın annesi Meryem de bir rahibeydi ve bugün kiliselerde görev yapan rahibelerin başlarının örtülü olması binlerce yıllık bir geleneğin devamı olduğunun bir kanıtıdır aslında.

Sümer tabletlerinin birinde kadınların, tanrıçaların tapınaklarında kutsal fahişelik denen bir geleneği yerine getirdikleri yazıyor. Bu gelenek, İnanna ve Tammuz'un evlenme törenini yaşatma amacını taşıyor olsa gerek. Kadınlar tapınaklara gidip hem tanrıçalarının gerdek gecesi geleneğini devam ettirir hem de tapınağa gelir olsun diye fahişelik yaparlarmış. Tapınak rahibelerinin belki de diğer kadınlardan ayırt edilebilsinler diye başlarını örtme zorunlulukları varmış.

Bu gelenek yaklaşık İ.Ö. bin sekiz yüzlerde yaşayan Hammurabi tarafından yasaklanır ve daha sonra İ.Ö. bin beş yüzlü yıllarda yeni bir kanun çıkarılarak evli veya dul kalmış kadınlar haricinde köleler, sokak fahişeleri ve evlenmemiş genç kızların başörtüsü takmaması yasası gelir.[242] Evli kadınlar ve dul olanların evlilikleri, tanrıçanın evliliğini temsilen kutsal sayılarak başörtüsü onlara layık görülmüş olabilir. Bu Sümer geleneğinin bir kanıtı da Anadolu'da Hititler döneminde Maraş'ta yapılan kazıda bulunan vazoda, başı örtülü rahibe kabartmalarının olmasıdır.[243]

Bu uygulamada tapınakta bulunan rahibeler, kutsal ana tanrıça evliliğini temsil ettikleri için diğer kadınlardan ayrı tutulmuş olmalılar ki başlarını bir şal ve benzeri şeylerle kapatıp bir nevi başörtüsü süsü gibi örterlermiş. Sonrasında da para karşılığında erkeklerle yatar, elde edilen geliri tapınağa bağışlarlar, böylelikle ihtiyaçları karşılanırmış. Rahibeler

[242] Çığ, İ. M. *(2014). Ortadoğu uygarlık mirası 1. (8. baskı). Kaynak Yayınları. s. 217*
[243] Çığ, İ. M. *(2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. s. 226*

tapınak haricinde de çok değerli ve kutsal görüldüklerinden tapınaktaki gibi başlarını örterlermiş. Evli kadınlar da aynı kutsallık içinde görüldükleri için başlarını örterlermiş ama kızların ve cariyelerin yani kadın kölelerin başlarını örtmeleri yasakmış.[244]

Yahudiler de bu geleneğe uymuş ve kadınlar evlendikleri vakit saçlarını kestirip ya bir örtü ile örtünmüş ya da peruk kullanmışlardır.

Zamanında Yahudiler kutsal fahişelik bağlamında Tevrat'ın konusu olur ve Tesniye: Bap 23-27/18'de bundan sonra İsrail kızlarının tapınakta fahişelik yapmamaları gerektiği ve tanrı evine giren herhangi bir fahişe kazancının tanrı için iğrenç olduğu yazar.[245]

Kutsal fahişelerin yüzlerini bir peçe ile örtüklerinin başka bir kanıtını yine Tevrat'ın Tekvin 38/6-19 kısmında bulabiliriz. Tevrat'ta geçen olayı özetleyecek olursak Yahuda, ilk oğlunu Tamara adında bir kadınla evlendiriyor. Tanrı Yehova, bu adamın ilk oğlunu kötü bir insan bildiği için öldürüyor. Kadın sonra kocasının diğer kardeşiyle evleniyor fakat kardeşi ölen kardeşinin karısını hamile bırakmak istemediği için tanrı, onu da aynı ağabeyi gibi cezalandırıp öldürüyor. Kayınpederi, gelini Tamara'ya küçük oğlu büyüyünceye kadar gidip babasının evinde dul olarak beklemesini istiyor. Uzun bir

[244] Frazer, G. J. *(2018). Adonis, Attis, Osiris doğu dinleri araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık. ss. 50-51*
[245] Çığ, İ. M. *(2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. s. 226*

zamandan sonra Yahuda'nın karısı da ölüyor. Gelin Tamar'a kocasının en küçük kardeşiyle de bir türlü evlenemediğinden dolayı kayınpederine bir hayli kızgınlık duyuyor. Birileri gelip gelin Tamara'ya, "Kayınpederin koyun kırkıyor." diye haber veriyorlar. Gelin Tamar'a bunun üzerine dulluk elbisesini çıkarıp yüzünü peçeyle örterek kayınpederinin yanına gidiyor. Yahuda gelininin yüzü peçeli olduğu için onu fahişe sanar ve yanına giderek birlikte olalım der, gelin de kabul eder ve yatarlar. Gelini hamile kalır, sonrasında ise peçeyi çıkartarak dulluk elbisesini giyer[246].

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç ettiklerinde kadınlar hakkında birçok ayetin indiğini biliyoruz. Bu inen ayetlerde başörtüsü ile ilgili ayetlerde halife Ömer'in katkıları çok büyüktür.[247]

Mekke'de olduğu gibi Medinelilerde de cariye yani kadın köleleri varmış. Cariye yani kadın köle, bir mal eşya gibidir. O zamanlar insanlar cariyelerini ister alıp ister satarlardı. Canları istediklerinde cariyelerle yatar, canları istediklerinde döverlerdi. Cariye kadınlara ne yaparsan yap serbestti. Medineliler özgür kadınlara cariyelere davrandığı gibi davranmaya başlayıp sarkıntılık edince bu durumu fark eden halife Ömer, birkaç kişiyle münakaşa ediyor. Medineliler, Ömer'e "Cariye zannettim, ne yapalım?" diye cevap veriyorlar.

[246] Tevrat, *Tekvin 38/6-19*
[247] Tekin, A. *(2016). Hz. Ömer'in Kur'an'daki izleri. Berfin Basın Yayın. s. 125*

Sarkıntılıkların bir türlü önüne geçemeyen Ömer, Peygamber Muhammed'e "Allah'a bu durumu bildir, özgür kadınlarla cariyelerin farkları belli olsun." diyor. Akabinde inen ayetlerde hür ve evli kadınların dışarı çıkarken üzerlerini ve başlarını örtmeleri isteniyor. Köle kadınlar başlarını örterse ve bu fark edilirse dayakla cezalandırılıyorlar.

Baş örtme geleneğinin Roma ve Yunanistan'a kadar uğraması ve kadın heykellerinin birçoğunun başının örtülü olmasındaki etken, kutsal rahibelerin başlarının örtülü olmasıdır. Baş örtme, günümüzde hâlâ daha Hristiyan kilise rahibelerinde devam etmektedir. Sümerlerdeki tapınak rahibelerini simgeleyen başörtü, değişen çağlarda ve diğer ülkelerde kendilerine göre yorumlanıp günümüze kadar gelerek İslamiyet'in vazgeçilmez ritüellerinden biri olmuştur.[248]

Yukarıdaki hikayelerden de anlaşılacağı gibi, o zamanlar kadınların peçe yahut başörtü takması yalnızca kutsal fahişeler ve evliler için geçerliymiş. Yahuda'nın gelini, yüzünü ve başını bir kutsal fahişe gibi peçeyle örterek kendisini bir kutsal fahişe olarak tanıtmış, böylelikle de kayınpederiyle yatıp intikamını almıştır. Bu konunun Tevrat'ta açık bir şekilde anlatılması kutsal fahişeliğin kanıtının var olduğunu ve dolayısıyla da sonradan yasaklandığını gösteriyor.

[248] Çığ, İ. M. *(2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. s. 228*

Günümüzün başörtüsü ister İslamiyet'te olsun ister Yahudilikte ve diğer dinlerde, binlerce yıl önceleri tanrıça İnanna'nın kutsal rahibelerinin ayırt edici özelliğini vurgulayan başörtüsü kostümünden başka bir şey değildir.

Konu kadının başörtüsünden açılmışken yine çivi yazılarından öğrendiğimiz başlık parası hikayesi, Akadca olarak yazılmış bir rahibenin evlenirken çeyizi ve başlık parası konusunu anlatıyor. Hikâyede geçen altın küpe, 1 öküz, üç yaşında iki inek, 60 litre susam yağı, 4 şegel ağırlığında 4 adet bilezik şeklinde uzayıp gidiyor ama bu kadarı yeter sanırım.

"Bütün bunları, İmgursin'in oğlu Avilsin, kızı Tanrı Marduk'un naditum ve kalmaşitum rahibesi Livirsagil'e, çeyiz olarak verdi. Bu çeyizi kız, Ku-İnanna'nın oğlu İştar rahibi Utul-İştar'ın evine götürdü. Utul-İştar'ın oğlu başlık parası olan 1/2 mana (220 gr.) gümüşü kızın eteğine bağladıktan sonra babası Utul-İştar'a döndü ve ileride hanımın oğulları onun varisleri olduğuna tanrı Şamaş, tanrı Marduk ve kral Ammi-ditana adına yemin etti".[249]

Dikkat ettiyseniz, altın ve gümüşleri eteğine bağladı ifadesi, bizim günümüzde gelinlere kuşak bağlama merasimiyle aynıdır. Kadın haklarının ele alındığı ilk belge olan Urukagina, güçlülerin fakir ve dul kadınları ezemeyeceği, kadın ve erkeğin yaptığı işe göre aynı ücreti alacağı yazılıdır. Ne yazık ki, anaerkil dönemde kadınlar daha özgürdü. Sümerlerde

[249] Çığ, İ. M. *(2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. s. 58*

kadınların iki koca alabildikleri çivi yazılarında belgeliydi ama Sami halkın karışmasıyla birlikte gelen ataerkil oluşum, kadının güçsüzleşmesini ve üzerinde pazarlıkların yapıldığı bir hale gelmesine vesile olmuştur. Sümer kadınları Ortadoğu'nun bunaltıcı sıcağından korunmak için vücutlarına yağ sürüyorlarmış. Yüzlerine o zamanın makyajını yapar, gözlerini boyarlarmış. Yapılan kazı çalışmalarında makyaj malzemeleri ve kutuları, boya kapları, cımbız ve makas gibi gereçlerin bulunması yeterli bir kanıttır. Elbiselerin etekleri pilili, saçaklı, omuzları açık, eteklerin boyu ise uzun ya da kısa oluyormuş. "Sen istersen uzun etek giy, ben kısa giyeceğim" şeklinde konuşmalarından en azından o zamanlar da kadınların modern giyindiklerini öğreniyoruz.[250]

[250] Çığ, İ. M. *(2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları. ss. 178-285*

Sonuç

Arkaik toplumlarda mitolojik anlayış, kısıtlı bilgi ve deneyimlerle insanlar farkına varmadan her şeyin açıklanabilir olduğuna inanmışlardır.

Geçmişte yaşanan olaylar gün geçtikçe hafızalarından silinip gidince bu olayları gelecek nesle aktarırken kafalarında oluşan kurgulara inanarak anlatmış ve farkına varmadan mitolojilerin doğuşunu hazırlamışlardır.

Düşünsenize, günümüzde küçük çocuklar hâlâ Noel Baba'nın kendileri için bacadan aşağıya inip oyuncaklar getirdiğine inanıyorlar.[251]

Birtakım insanların doğada olup bitenleri algılayabilme ve değiştirebilme yetilerinin olduğunu, bu yetilerin onlara tanrılar tarafından verildiğini söylemişlerdir.

İnsanlar, kendi kontrolleri dışında gelişen olaylara, örneğin depreme, hastalığa ve ölüme anlam veremedikleri için onlara tanrı ya da kral özelliğini atfedip kendi varlıklarının devamını garantiye almışlardır.

Her sonbaharda ölüp ilkbaharda dirilen tanrı tasvirleri aslında kışın ölüp baharda yeşeren bitkilerin döngüsünü yansıtır. İnisinasyon törenlerinde dine kabul edilen kişiler doğada olup bitenleri, yeniden doğum inancını kendisiyle bağdaştırmak zorundadır. Merasimlerde gizem tanrılarının doğada olup biten her şeyin üstesinden geleceklerine, günahlarından

[251] Veyne, P. *(2003). Yunanlılar mitlerine inanmışlar mıydı?. (M. Alkan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları. s. 9*

arınıp ölümü yenerek yeniden doğumu getirdiklerine inanılıp kendinden geçmeleri sağlanarak aynı duyguyu veya olayı yaşamaları sağlanır. İnisiye rahipleri, tanrıların kaderlerini paylaşarak, kendilerini tanrılarla özdeşleştirerek onlar gibi davranırlar. Attis'in kendini hadım etmesi ve arkasından düzenlenen törenlerde her yıl rahiplerin de aynı şekil kendilerini hadım etmesi, tanrıça İsis'in kocası ve oğlu olan Osiris'i kaybettiğinde acılar içinde kendini bir matemin içine sokarak oruç tutması ve Osiris rahiplerinin bu olayı her yıl tekrarlamaları, Adonis ve Tammuz için her yıl düzenlenen törenler ve ritüeller... Bunların hepsi inisiye öğrenimlerinin getirdikleri olgulardır. Tabiat ana, bütün yönleriyle kendi sırlarını içinde barındırır. İnisiye rahipleri, bu sırlara nail olarak tanrıların gizemlerini bilirler. Örneğin, tanrıça Kibele merasiminde "hadım etme eylemi aslında ekinin biçilmesidir ya da taraftarların kollarını bıçakla kesmesi toprağın sabanla yarılması" anlamına gelmektedir.[252] Toparlayacak olursak insanın gelişen zekası ve bilim sayesinde kendini bulması ve kapasitesinin farkına varması sonucunda, günümüzün gelişen sanayisi, insan emeğinin tam anlamıyla sekülarize edilmiş vaziyetidir.[253] Tarihin evvelinden bugünlere dek birbirine sımsıkı sarılıp onlarca uygarlığı içinde barındıran ve insanoğluna beşiklik yapan Anadolu'nun bizlere öğreteceği daha çok şey vardır.

[252] Dürüşken, Ç. *(2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. ss. 58-60*
[253] Eliade, M. *(2000). Din ve Fenomenoloji. (H. Köser, Çev.). İz Yayıncılık. s. 195*

Kaynakça

Akurgal, E. (2005). Anadolu kültür tarihi. (17. baskı). Tübitak Popüler Bilim Kitapları

Alantar, N. (2013). Mistik bilim. Sınır Ötesi Yayınları

Altunay, E. (2015). Paganizm 1 kadim bilgeliğe Giriş. (6. baskı). Hermes Yayınları

And, M. (1962). Dionsos ve Anadolu köylüsü. Elif Yayınları

Ardzinba, V. (2010). Eskiçağ'da Anadolu ayinleri ve mitleri. (O. Uravelli, Çev.). Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık İşletmesi

Atan, Yaşar. (2011). Akdeniz Mitologyasından efsaneler. Evrensel Basım Yayın

Avcı, H. A., Orman, R. A., & Olur, H. F. (2019). Pir Sultan Abdal gerçeği. Barış kitap basım yayın

Balıkçısı, H. (1983). Anadolu efsaneleri. (4. baskı). Bilgi Yayınevi

Balıkçısı, H. (1983). Anadolu tanrıları. (4. baskı). Bilgi Yayınevi

Balıkçısı, H. (1989). Hey koca yurt. (4. baskı). Bilgi yayınları

Baskıcı, M. (2009). Bizans döneminde Anadolu. Phoenix Yayınevi

Bellah, N. R. (2017). İnsan evriminde din. (M. Tuncay, Çev.). İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları

Bonnefoy, Y. (2000). Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü. (L. Yılmaz,

Borgeaud, P. (1999). Karşılama karşılaştırma dinler tarihi araştırmaları. (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınlar

Bottero, J. Mezopotamya. (M. E. Özcan, & A. Er, Çevs.; 2. baskı). (2012). Dost Kitabevi Yayınları

Bottero, J. Tarihte Tanrı fikrinin doğuşu. (İ. Yerguz, Çev.; 2. baskı). (2010). Kırmızı Yayınları

Bottero, J., & Kramer, N. S. (2017) Mezopotamya mitolojisi. (A. Tümertekin, Çev.). İş Bankası kültür Yayınları

Burkert, W. (1999). İlkçağ gizem tapıları. (S. Şener, Çev.). İmge Kitabevi Yayınlar

Büyüktanır, Z. (2000). Benim Kabem Anadolu. Birtur Yayınları

Campbell, J. Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 3. baskı). (2003). İmge Kitabevi

Campbell, J. Doğu mitolojisi tanrının maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 3. baskı). (2003). İmge Kitabevi

Campbell, J. İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.; 2. baskı). (1995). İmge kitabevi yayınları

Campbell, J., & Moyers, B. Mitolojinin gücü. (Z. Yaman, Çev.; 3. baskı). (2013). Kapital Medya

Candan, E. (2009). Antik Mısır sırları. Sınır Ötesi Yayınları

Candan, E. (2017). Bilinmeyen yönleri ve sırlarıyla Son üç Peygamber. Sınır Ötesi Yayınları

Caroline, L. R. (2012). Tanrılar doğduklarında. (H. Koyukan, Çev.). İthaki Yayınları

Challaye, F. (1998). Dinler tarihi. (S. Tiryakioğlu, Çev.). Varlık Yayınları

Childe, G. (1994). Toplumsal evrim. (C. Balcı, Çev.). Alan Yayıncılık

Ciziri, Ş. (1997). Anadolu'dan Mezopotamya'ya tarih ve uygarlık. Doruk Yayımcılık

Collins, A. (2016). Göbekli Tepe – Tanrıların doğuşu. (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım

Çev.). Dost Kitabevi

Çığ, İ. M. (1998). İnanna'nın aşkı. Kaynak Yayınları

Çığ, İ. M. (2005). Hititler ve Hattuşa İştar'ın kaleminden. (4. baskı). Kaynak Yayınları

Çığ, İ. M. (2005). Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki kökeni. (9. baskı). Kaynak Yayınları

Çığ, İ. M. (2012). Uygarlığın kökeni Sümerler 2. (4. baskı). Kaynak Yayınları

Çığ, İ. M. (2013). İbrahim Peygamber. (15. baskı). Kaynak yayınları

Çığ, İ. M. (2013). Uygarlığın kökeni Sümerler 1. (6. baskı). Kaynak yayınları

Çığ, İ. M. (2014). Ortadoğu uygarlık mirası 1. (8. baskı). Kaynak Yayınları

Çığ, İ. M. (2015). Ortadoğu uygarlık mirası 2. (7. baskı). Kaynak Yayınları

Çoruhlu, Y. (2002). Türk mitolojisinin anahatları. Kabalcı Yayınevi

Daftary, F. (2005). İsmaililer. (E. Toprak, Çev.). Doruk Yayımcılık

Dawkins, R. (2011). Gerçeğin büyüsü. (İ. Fer, Çev.). Kuzey Yayınları

Dawkins, R. (2019). Tanrıyı aşmak. (M. Miller, & B. E. Güner.; Çev). Kuzey Yayınları

Demirci, K. (2013). Eski Mezopotamya dinlerine giriş. Ayışığı Kitapları

Desti, M. (2013). Anadolu uygarlıkları. (M. Cedden, Çev.; 3. baskı). Dost Kitabevi

Doyar, D. C. (2009). Zamanın gerçek tarihi tanrı-yaratılış-peygamberler-efsaneler-uygarlıklar. Ozan Yayıncılık

Duby, G., & Perrot, M. (Eds.). (Bölüm, Ed. G. S. Pantel.). (A. Fethi, Çev.; 1. Cilt). (2005). Kadınların tarihi. iş Bankası Kültür Yayınları

Dursun, T. (1990). Din bu tabu 1. (21. baskı). Kaynak Yayınları

Dursun, T. (1995). Kutsal kitapların kaynakları 1. Kaynak Yayınları

Dürüşken, Ç. (2000). Roma'nın gizem dinleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Eliade, E. (2001). Mitlerin özellikleri. (S. Rifat, Çev.; 2. baskı). Om Yayınevi

Eliade, M. (2000). Din ve Fenomenoloji. (H. Köser, Çev.). İz Yayıncılık

Eliade, M. (2003). Dinler tarihine giriş. (L. Arslan, Çev.). Kabalcı Yayınları

Eliade, M. (2005). Dinler tarihi inançlar ve ibadetlerin morfolojisi. (M. Ünal, Çev.). Serhat Kitabevi

Eliade, M. (2015). Doğuş ve yeniden doğuş. (F. Aydın, Çev.). Kabalcı Yayıncılık

Eliade, M. Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 1. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi

Eliade, M. Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi. (A. Berkay, Çev.; 2. Cilt). (2003). Kabalcı Yayınevi

Eliade, M., & Couliano, P. İ. (1997). Dinler tarihi sözlüğü. (A. Erbaş, Çev.). İnsan Yayınları

Erbil, P. (2007). Kibele'den Pandoraya kadının tarihsel yenilgisi. Arkadaş Yayıncılık

Erhat, A. (1996). Mitoloji sözlüğü. (6. baskı). Remzi Kitabevi

Ersoy, E. (1996). Ana tanrıça kültü. Anadolu Kalkınma Vakfı Dergisi. (1-10)

Esinoğlu, B. (1996). Dinlerin gizemi. Ceylan Yayıncılık

Eyüboğlu, S. (2000). Mavi 2. İş Bankası Yayınları

Eyüpoğlu, Z. İ. (1998). Anadolu mitolojisi Anadolu üçlemesi 2. Toplumsal Dönüşüm Yayınları

Eyüpoğlu, Z. İ. (2007). Tanrı yaratan toprak Anadolu. Derin yayınları

Farac, A. G. Abül- Farah Tarihi. (Ö.R. Doğrul, Çev.). (2. Cilt). (1987). Türk Tarih Kurumu Basımevi

Feuerbach, L. (2015). Tanrıların doğuşu. (O. Özügül, Çev.; 2. baskı). Say Yayınları

Firdevsi, (1994). Şehname 1. (N. Lugal, & K. Akyüz, Çev.). Meb Yayınları

Fiske, J. Mitler ve mitleri yapanlar. (Ş. Duran, Çev.; 2. baskı). (2007). İlya İzmir Yayınevi

Frazer, G. J. (2004). Altın Dal Büyü ve Din üzerine Bir Çalışma. (M. H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları

Frazer, G. J. (2015). İnsan Tanrı ölümsüzlük. (O. Aydın, & İ. Demirel. Çev.). Altın Bilek Yayınları

Frazer, G. J. (2018). Adonis, Attis, Osiris doğu dinleri araştırmaları 1. (İ. H. Yılmaz, Çev.). Pinhan Yayıncılık

Frazer, G. J. (2018). Ateşin Kökenine dair mitler. (D. Ludağ, Çev.). Pinhan Yayıncılık

Frazer, G. J. Altın dal dinin ve folklorun kökeni 1. (Doğan, H. M, Çev.; 2. baskı). (2004). Payel Yayınevi

Freud, S. (1989). Cinsel yasaklar ve normaldışı davranışlar. (M. Sencer, Çev.). Ara Yayıncılık

Freud, S. Düşlerin yorumu 2. (E. Kapkın, Çev.; 2. baskı). (2004). Payel yayınları

Gandy, P. (2011). İsa'nın gizemleri. (A. Bengisu, Çev.; 2. baskı). Ayna Yayınları

Gener, C. (2011). Ezoterik-Batını Doktrinler Tarihi. (13. baskı). Beyaz Yayınları

Gener, C. (2019). Ezoterik öğretiler Ansiklopedisi. (2. Cilt). Hermes Yayınları

Graves, R. Yunan mitleri. (U, Akpur., Çev.; 2. baskı). (2010). Say Yayınları

Günaltay, Ş. (1987). Anadolu. (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi

Günaltay, Ş. (1987). Perslerde Romalılara kadar. (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi

Gündüz, Ş. (2007). Yaşayan dünya dinleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Gürbey, H. (2016). Kızılbaşlık kökeni ve felsefesi. Peri yayınları.

Hammerton, A. J., & Mee, A. (2008). Dünya dinleri sözlüğü. (A, Uysal., & A, Uysal. Çev.). Nokta kitap

Hançerlioğlu, O. (1995). Düşüncenin tarihi. (6. Baskı). Remzi Kitabevi

Hançerlioğlu, O. (2000). Dünya inançları sözlüğü. (3. baskı). Remzi Kitabevi

Harari, N. Y. Sapiens. (E. Genç, Çev.; 7. baskı). (2015). Kolektif Kitap

Harris, M. (1994). Yamyamlar ve Krallar Kültürlerin kökeni. (M. F. Gümüş, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları

Herodotos tarihi. (M. Ökmen, Çev.; 8. baskı). (2012). İş Bankası Kültür Yayınları

Homeros. İlyada. (A. C. Emre, Çev.; 4. baskı). (1971). Varlık Yayınları

Hooke, H. S. Ortadoğu mitolojisi. (Ş. Alaaddin, Çev.;4. baskı). (2002). İmge Kitabevi

http://informadik.blogspot.com/2017/09/ana-tanrica-kybele.html?m=

İnan, A. (1986). Şamanizm. (3. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları

Karakurt, D. (2011). Türk mitoloji Ansiklopedisi. Deniz karakurt

Karakurt, D. (2011). Türk söylence sözlüğü. Deniz karakurt

Kılıçkaya, A. (2014). Mitoloji, din ve efsaneler ışığında Anadolu. Serander

Koestler, A. (2013). Uyurgezerler İnsanın değişen evren görüşünün tarihi. (E. B. Ersöz, Çev.). Phoenix Yayınevi

Korkmaz, M. (2010). Zerdüşt dini İran mitolojisi. (2. baskı). Alter Yayıncılık

Kramer, N. S. (2000). Sümerlerin kurnaz Tanrısı Enki. (H. Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınevi

Kramer, N. S. Tarih Sümerler'de başlar. (H. Koyukan, Çev.; 2. baskı). (2002). Kabalcı Yayınevi

Kur'an-ı Kerim. Elmalılı Hamdi

Luckert, W. K. (2016). Göbekli tepe. (L. T. Basmacı, Çev.). Alfa Basım Yayım

Madrigal, C. (2009). Apologia İncil ve Hristiyanlık sorgulanıyor. Dharma Yayınları

Mascetti, D. M. (2000). İçimizdeki tanrıça. (B. Çorakçı, Çev.). Doğan kitapçılık

Mutlu, S. A. (2013). Eski Mezopotamya'da tanrılara sunulan kurbanlar. Tarih Okulu Dergisi, 2014 (XVII)

Narçın, A. (2010). A' dan Z' ye Sümer. Ozan Yayıncılık

Naso, O. P. (1994). Dönüşümler. (İ. Y. Eyüpoğlu, Çev.). Payel Yayınları

Nişanyan, S. (2012). Sözlerin soyağacı. (4. baskı)

Olgunlu, C. A. (2010). Ana tanrıça'dan Mevlana'ya. (8. Baskı). Karakutu yayınları

Ovidius. (1994). Dönüşümler. (İ. Z. Eyüpoğlu, Çev.). Payel Yayınevi

Özgür, B. (2014). Anadoluda parlayan ışık Alevilik. El Yayınları

Plutarkos. Lykurgos'un hayatı. (1967). (S. Eyüpoğlu, & V. Günyol., Çev.). Çan Yayınları

Rank, O. (2016). Kahramanın doğuş miti. (G. Yavaş, Çev.). Pinhan Yayıncılık

Rank, O. Doğum travması. (S. Yücesoy, Çev,; 2. baskı). (2014). Metis Yayınları. s.

Reeves, H. (2016). Tehlikenin olduğu yerde kurtarıcı da doğar (A. Derman, Çev.). Yapı kredi yayınları

Roller, E. L. (2004). Ana tanrıça'nın izinde. (B. Avunç.). Homer Kitabevi

Roux, P. J. (2011). Eski Türk mitolojisi. (M. Y. Sağlam, Çev.). Bilge Su

Rovelli, C. (2014). Miletli Anaksimandros. (A. Altınörs, Çev.). Bilge Kültür Sanat

Russell, B. Batı Felsefesi tarihi ilkçağ. (M. Sencer, Çev.; 4. Baskı). (2000). Say yayınları

S. F. Anisimov, N. A. Aşirov, M. S. Belenkiy, A. V. Belov, V. M. Boguslavskiy, Yu. F. Borunkov,... G. I. Erlin. (1968). Emek, din ve insan. (S. D. Skazkin, rd). (A. Berberoğlu, Çev.; 9. baskı). Evrensel Basım Yayın

Sagan, C. Tanrının kapısını çalan bilim. (R. Aşçıoğlu, Çev.; 3. baskı). (2016). Altın Kitaplar Yayınevi

Sagan, C., & Druyan, A. (2015). Atalarımızın gölgesinde. (A. Türkan, Çev.). Say Yayınları

Schimmel, A. (1999). Dinler tarihine giriş. (R. Kibar, Ed.). Külliyat Yayınları

Schure, E. (2010). Büyük İnisiyeler (Y. Keskin, Çev.). Ruh ve Madde Yayınları

Schwertheim, E. (2009). Antikçağda Anadolu. (N. Batu, Çev.). Kitap Yayınevi

Sevin, V. (2003). Anadolu arkeolojisi. (3. baskı). Der Yayınları

Sharpe, J. E. (2000). Dinler tarihinde 50 anahtar kavram. (A. Güç, Çev.). Arasta Yayınları

Shermer M. (2007). İnsanlar neden saçma şeylere inanır. Altın Bilek Yayınları

Spinoza, B. (2016). Teolojik Politik İnceleme. (C. B. Akal, & R. Ergün., Çev.; 4. baskı). Dost Kitabevi

Stone, M. (2000). Tanrılar Kadınken. (N. Şarman, Çev.). Payel Yayınları

Strabon, Antik Anadolu coğrafyası. (A. Pekman, Çev.; 4. baskı). (2000). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Ülken, Z. H. (2003). Anadolu'nun dini sosyal tarihi. (A. Taşğın, Çev.). Kalan Yayınları

Ünsal, V. (2013). Eski Anadolu'da teokratik devlet düzeni. Berikan Yayınevi

Veyne, P. (2003). Yunanlılar mitlerine inanmışlar mıydı?. (M. Alkan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları

Wallace, R., & Williams, W. (1999). Tarsus'lu Paulus'un üç dünyası. (Z. Z. İlkgelen, Çev.). Homer Kitabevi

Wilkinson, P. (2010). Efsaneler ve mitler. (E. Laşke, Çev.). Alfa Basım Yayım

Winston, R. S. Tanrının öyküsü. (Köseoğlu, Çev.; 5. baskı). (2016). Say Yayınları

Yıldırım, A. (2017). Alevilerin el kitabı. Siyah Beyaz Yayınları

Yıldız, S. (2019). Anadolu ve tarih öncesi çağlar. İksad Yayınları

Teber, S. (1985). İlk toplumların değişimi. Say Kitap Pazarlama

Tekin, A. (2016). Hz. Ömer'in Kur'an'daki izleri. Berfin Basın Yayın

Tekin, O. Eski Anadolu ve Trakya. (2007). İletişim Yayınları

Tevrat. Hezekie

Tiger, L., & McGuire, M. (2014). Tanrı beyni. (A. S. Toksoy, Çev.; 2. baskı). Alfa Basım Yayım

Torrey, E. F. Beynin evrimi ve tanrıların ortaya çıkışı (E. Aktaş, Çev.; 1. baskı). (2018). Paloma yayınevi.

Tuğrul, S. (2010). Ebedi kutsal ezeli kurban. İletişim Yayınları

Tuna, C. (2002). Mağaradan Kente. (2. Cilt). İletişim Yayınları

Ulansey, D. (1998). Mitras gizlerin kökeni. (H. Ovacık, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Uraz, M. (1994). Türk mitolojisi. (2. baskı). Düşünen Adam Yayınları

Uslu, Bahattin. (2016). Türk mitolojisi. Kamer Yayınları

Usta, İ. (2015). İslam öncesi Arap mitolojisi. Ankara Okulu Yayınları

TANRILARIN GİZEMİ

MURAT ÇATAL

Bu kitapta eski çağlardan günümüze uygulanan bir çok ritüellerin kökenine dair izler bulacaksınız.

Başörtüsü, sünnet, kurban ve domuz etinin haram oluşuna, ilkbahar bayramları ve Nevruz ile ilgili onlarca ritüellerin oluş seplerini bulacağız.

ISBN 978-625-8389-27-2

10
KUTLU YAYINEVİ
ON YAŞINDA!
2012-2022
www.kutluyayinevi.com
Sosyal ağlarımıza da bekleriz:
@kutluyayinevi

TANRILARIN GİZEMİ MURAT ÇATAL